BROJ 17. 1909. GODINA XVII.

PROSVJETA

SADRŽAJ 17. BROJA:

DR. VELIMIR DEŽELIĆ: Ljudevit Gaj. (Nastavak). — BOŽIDAR KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI: Gaju. — Z. JADRANSKI: Gajevo slavlje. — JELINEK E.: Nasljednik atamanova mača. (Preveo Selim Rakošev). — JANKO BARLÈ: Slika sv. Kümmernisse u Velikoj Mlaki. — THEODOR JESKE-CHOINSKI: Kad sunce zalazi. (Nastavak). — JELINEK E.: U ljubavnom zanosu. — NOVIĆ AUGUST: Bjesnoća pasa obzirom na ljutsko društvo. — LISTAK.

SLIKE:

Dr. Ljudevit Gaj. — Majka Gajeva: Ljubosava Gaj. — Otac Gajev: Ivan Gaj. — Rodna kuća Gajeva u Krapini. — Gajev spomenik u Krapini. — Rodno mjesto dra. Ljudevita Gaja: Krapina. — Gajeva karta Ilirije. — Kapela u Velikoj Mlaki. — Interier kapele u Velikoj Mlaki. — H. Kümmerniss kapela u Velikoj Mlaki. — U Londonu izloženi Bleriotov aeroplan. — Predsjednik franc. republike Fallières pozdravlja rusku caricu. — Amerikanske brzogradnje: Početak gradnje; Gradnja nakon 4 sata i 45 časova. — Revolucija u Španiji. — Novo francusko ministarstvo (5 slika). — Delcassé, negdanji ministar izvanjskih posala, koji je srušio Clemenceaua. — Franc. aeronaut Bleriot. — F. Hayez: Razorenje Jerusolima. (Umj. prilog.)

„Prosvjeta" izlazi početkom i polovicom svakoga mjeseca na četiri arka. • Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, inače samo 12 kruna. • Za inozemstvo 20 kruna. • Pretplatu prima: Uprava „Prosvjete", Zagreb, Gajeva ulica br. 7. • Rukopisi se ne vraćaju.

Uredjuje Emilij Laszowski. Naklada tiskare Antuna Scholza.

Na znanje!

Prvim srpnjem, t. j. sa brojem 13. prešla je „Prosvjeta“ opet u **nakladu tiskare Antuna Scholza u Zagrebu**, koja prima, kao i prije, sve dopise tičuće se uprave i uredničtva, novu predplatu za list kao i svu zaostalu predplatu.

Nova nakladnica učinit će sve, da bude list opet točno izlazio i da zadovolji štivom i opremom svakoj želji p. n. predplatnika.

Naklada „Prosvjete“

Tiskara Antuna Scholza, Zagreb, Gajeva ul. br. 7.

PROSVJETA

BROJ 17.
1. RUJNA 1909.

Ljudevit Gaj.

Dr. Velimir Deželić.

Napokon je uredništvo popustilo, te je priopćilo neke Gajeve radove.

„„Unterhaltungsblatt. Beilage zur Agramer-Zeitschrift od g. 1828. donosi: „Podertine Czeszargrada vu Zagorju".

U br. od g. 1829. štampana je Gajeva: „Peszma pri nasztavlyanyu krisa y jabuke na znova podignyen turen na czirkvu sz. Katarine na Szelich vu Zagorju.

U br. 50. g. 1829: Peszma salosztna zpevana vu podertinah grada ztaroga od Mathiszona. Iz nemshkoga vu horvatzki jezik preneshena.

U Gracu ispjevao je 1828. još pjesmu: „Lepa božja iskra radost" . . . za koju doduše u rukopisu nije označio da je prijevod, ali zanimiv prevod Schillerove pjesme: An die Freude. Da se vidi, kako je Gaj prevodio priopćujemo prvu kiticu:

Schiller.	Gaj.
Freude schöner Götterfunken	Lepa božja iskra radost
Tochter aus Elysium	Iz nebeskih rajov kći
Wir betreten feuertrunken	Časno hoće naša mladost,
Himmlische dein Heiligthum	Tvoje svetstvo slaviti.
Deine Zauber binden wieder	Krepost t.oja nazad sve veže
Was die Mode streng getheilt	Šege kaj razdružiju
Alle Menschen werden Brüder	Kam tva mila kreljut seže
Wo dein sanfter Flügel weilt	Ljudi brati bivaju.

Schiller, Matthison, Kalthberg, Pfeiffer, to su pjesnici njemački, koji su ljubimci Gajevi toga doba i u njihovoj poeziji oduševljavao je svoje srce. Schiller je u ostalom onda bio pjesnikom svih mladih srdaca P f e i f f e r a se takodjer mnogo čitalo. On je (r. 28. VI. 1756. u Kolmaru † I. V. u rodnom mjestu) svojom laganom verzifikacijom, veselom nekom filozofijom i naivnim čuvstvovanjem godio mladom srcu, dok je M a t t h i s o n (r. 25. I. 1781. † 12. III. 1831) svojim slikovitim prirodnim opisima, kao nekako spadao u Zagorje. Pjesme o razvalama staroga grada tako su sjećale na razvale Čeha, Leha i Meha. . . .

Čarobni romanticizam oblijetao je Gaja, onaj romanticizam, što se vije o smedje i sure zidine razrušenih kula.

Ne samo kulturno već i političko stanje naše domovine postajalo je sve očajnije, dok je još Gaj studirao u Gracu. „Vre i svoj jezik zabit Horvati hote, ter drugi narod postati".

Sabor hrvatski (g. 1827.) odredio je člankom 5. da se uči mladež hrvatska madžarski, da bude taj predmet obligatan. Sve više krnjila se hrvatska prava, a pravi patriote bili su u strahu, kamo to vodi.

Gaj je sada već jasno pomišljao o preporodu naroda. Oko sebe našao je već nekoliko prijatelja, dok je zazirao od „starih", od Mikloušića i njegove svojte. Njegove misli, odnjihane na krilu Schnellerova josefinizma zazirale su to vrijeme od „popova".

Ono malo književnika, što se usudili pisati hrvatskim jezikom, nije imalo nikakova izgleda, nit ikakova važnijeg utjecaja. Pa ipak ne može se poreći, da su baš ti umovi dobro osjećali i dobro znali, da tako dalje poći ne može, već da treba da svane od nekud Mesija, koji će spasivši ono, što se spasiti dade, dignuti staro kraljevstvo iz bijede.

Već pod konac 18 vijeka bilo je energičnih, političkih boraca za hrvatski jezik proti madžarštini, koju su Madžari htjeli da zakonima narinu Hrvatima kao službeni jezik. Već je god. 1790. doviknuo biskup Vrhovac Madžarima: Nije pravedno i nije u redu, da u državi, u

Dr. Ljudevit Gaj.

kojoj se nalazi više naroda, jedan narod drugome svoj jezik narivava".

Isto je tako bilo već pod konac 18. vijeka duhova hrvatskih, koji su jasno uvidjali i put, kojim treba poći, da se dodje do uspjeha. Mnogo prije, nego li se je pojavio Kopitar, Gaj, Kolar, Šafaržik i Vuk, mnogo prije

[1]) Diarium Comit 1790 arkiv županije zagr.

bilo je umnika u narodu hrvatskom, koji su znali, da samo u jedinstvu naroda može biti spas, a k tome da će najviše doprinieti zajednički pravopis, jedinstveni jezik i narodna književnost.

Baš u okolini biskupa Vrhovca već g. 1796. Horvačanin karlovački J. Šipuš posvećujuć biskupu Vrhovcu svoje djelce[1]) žali što ne postoji u narodu jedinstven jezik i što se nije i nama rodio kaki Scheller il Adburg, koji bi nas čisto naučili pisat i govorit i ujedno razna narječja u jedan književni jezik. „Najmre dobro može mnogome znano biti, kak razlučno doljni Saksonac od gornjega, a ovi obadva od Švabe i Austrijanca, Rheinländera i Švajcara govoridu, da jedan od drugog doista komaj i koju rič razumiti moguć jeste. Ter vindar njihovi pismoznanci i knjigopisci vsigdi jednako čistim i vsakome medju njim razumnim jezikom sjediniti u regulama i izgovoru stvariju spominjaju se. Kod našeg slavnog naroda još dugo, ja mislim, ima do take sloge. Ali ako i danas ne ima jedinstvenosti ipak je nada, da će je biti u vrijeme."

Žaleći zatim isti Šipuš, što ne ima u nas učenih zavoda i mecena za znanstvene radnje, dovršuje svoj predgovor: „Kajti naš narod, kako gori spomenuo jesam, s nikakvom regulom dokončano još ne imade, kakvog dialektuša svaki u pisanju knjiga držati bi se moral, već se radi ovakova pomanjkanja razumivati može, da to do one dobe vsakome na volju ostavilo jeste, dok se i naš slavni jezik pod svoje književne regule sjedinit, vsigdi primit i uputit ne postavi."

I Kornigova gramatika, izašla u Vrhovčevoj štampariji već g. 1795. kad govori o hrv. jeziku spominje, da je njegovo znanje koristno ne samo u kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji u velikom dijelu Ugarske, vojvodine Štajerske, Koruške i Kranjske, već i drugim velikim državama Europe i u Rusiji, Poljskoj i Českoj.

Da se u našim književnim krugovima zametne klice misli o jedinstvu sveza Slavenstva, za to nije trebalo i Gaja, ni Kolara i posve je krivo, što uz Kulakovskoga, Murka i dr. tvrde još i danas mnogi slovjenski naučenjaci, da je Gaj naučio panslavizam i svoju 'lirštinu od Kolara i Šafaržika. Prije, mnogo prije, živila je ideja o jedinstvenosti Slavena u hrv. narodu. Ne samo Dubrovčani i Dalmatinci, već i kajkavci bili su u tom smislu panslaviste. Priču o Čehu, Lehu i Mehu, koji da su otišli u svijet iz hrvatske Krapine, dobro su poznavali naši stari u 17. i 18. vijeku. Jambrešić u svom riječniku je ponavlja i veli, da je ilirsko ime tako omiljelo, te svi Slovjeni hoće, da im bude zajedničko. Jambrešićev pako rječnik bio je u mnogim rukama.

U cik ilirskog preporoda opetuje iste ideje Gjurkovečki[2])Jedinstveni, makar i umjetni jezik želi i Voltigi (Voltić, istarski filolog).

Novi književni život, što se je razvio oko biskupa Vrhovca, ako nije odgovarao književ. radu drugih naroda, ipak je bio dokazom, da se nešto miče. Imena Tome Mikloušića, Kite Brezovačkog, Matije Jandrića, Jakova Lovrenčića, Josipa Vračana, Dragutina Rakovca, Ljudevita Vukotinovića, Pavla Štoosa itd. svjedoče nam da poezija nije bila pastorka zagrebačkih krugova, a značajno je, da se čak i kanonici zagr. bave knjigom: Šime Jelačić, Juraj Pandurić, Makso Čolić, Josip Horvat i grof Oršić.

Brzo se je uvidilo i to, da je neophodno nuždno promijeniti pravopis. Ta svaki pisac je pisao svojim pravopisom. Sam prepošt zagrebački Mandić bio je predsjednikom komisije, kad je dvorsko povjerenstvo odredilo novi ilirski pravopis.

Biskup Vrhovac već g. 1803. ugovara s episkopom Stjepanom Stratimirovićem, kako bi se uzajamno podigla slavenska literatura (slavica literatura)[3]

Što više već su i kajkavci na čelu im Vrhovac znali i narječje, koje bi imalo postati književnim i to već one godine, kad se je Gaj rodio.

Znamo, da se je Kopitar g. 1809. upoznao s našim Vrhovcem, pak što se učimo od tog poznanstva. Zar da je Kopitar učio naše Hrvate i Vrhovca nešto, što bi ih moglo preporoditi. Baš protivno!

Kopitar se u svom listu Dobrovskomu tuži na zagrebačke teologe, koji da ne imaju prave pojmove o hrvatskom narječju. Općenito da vlada presuda, da je dubrovačka ilirština najbolja slavenština: ergo quam proprius huic eo melius. I Francuzima su ti eksrepublikanci znali dokazati: quare et profesor linguae illycae i. e. dialecti Ragusaei Labaci est constitutus Severič.[4])

Ne pobija li ovo Kopitarovo pismo sjajno Kulakovskoga, koji veli, da se je uspomena na Dubrovčane u početku XIX. vijeka posve zatrla.

U istinu evolucija ilirskog pokreta ima se tražiti u samoj Hrvatskoj, medju samim Hrvatima i treba jednom za uvijek korigirati ono, što se je dosele krivo pisalo i učilo, kao da je Kolar i Šafaržik, Kopitar bio otac ilirskog preporoda i da je Gaj svoje ideje crpio od pjesnika Slávy Dcery. Što je dakle u Gaja novo?

Ime ilirsko za cijelo ne. Jambrešić, Stlly, Belostenec, Voltigi jednako ga poznaju. Sava Tekelija g. 1804. preporuča već g.1804. Napoleonu da stvori Ilirik. Napoleon ga stvori. Vodnik Iliriji uskrsloj pjeva...

Ideja o jedinstvenom pravopisu za cijelo ne. Ta već prije biskupa Vrhovca radilo se o njem.

Ideja o izdavanju hrv. novina. I to ne. Ponajprije je već g. 1809. u Napoleonovu Iliriku izlazio „Kraljski Dalmatin", a malo ne da nisu iza Vrhovca izašle novine hrvatske u Zagrebu. Špor i Mihanović pregnuli su takodjer da izdaju mnogo prije Gaja „Oglasnik Ilirski".

Ideja o jedinstvenom narječju izražena ie već i prije Šipuša, kako smo vidjeli.

Ideja o političnom jedinstvu izražena je Lopaićem. Što dakle preostaje Gaju, da stekne slavu? Mnogo, vrlo mnogo!

Ideje davno nastaju, al onaj koji ih u život izvede zaslužuje slavu.

Još je jedna znamenita pojava, s kojom se je u to doba Gaj upoznao. Bio je to učenjak za onda na glasu — Andrija Kucharski.

Andrija Kucharski (r. 1795. † 1864.) dr. fil. i javni redoviti profesor slavenske filologije i literature u kr. poljskom sveučilištu u Varšavi dobio je po prijedlogu svoje univerze i dozvolom kr. ministarstva dopust na četiri godine, da pohodi i znanstveno prouči razne slovjenske narode, te da prikupi razne činjenice o njihovoj geografiji, povjesti, literaturi i etnografiji.

Poljaci su već od god. 1801. imali svoju akademiju i učeno društvo, te su znanstvena djela pisali svojim jezikom. Kucharski je otišao iz Varšave u Krakov zatim u Breslavu i u Prag. Tuj ostade prvu zimu svog

[1]) Šipuš J. Temelj žitne trgovine. Zagreb 1796.

[2]) Deželić V. Maksimiljan Vrhovac (1752 — 1827) str. 401 — 108.

[3]) Arkiv bisk. zagr. t. CXIX br. 145. list Stratimirovića od 28. XII. 1863.

[4]) Jagić Istočniki VI. 234.

puta. Imao je prigode, da se lično upozna s glasovitim Česima Jungmanom, Hankom, Čelakovskim i patriarkom Dobrowskim. Ovaj potonji upozorio ga na mnoge glagolske knjige. Slijedeće godine prošao je Kucharski u Draždjane, zatim medju lužičke Srbe, Berlin, Halle, Leipzig i Beč. U Beču se je upoznao s Kopitarom, koji je ondje bio čuvar dvorske knjižnice i s Vukom Karadžićem. Iza toga pošao je u Moravsku i opet u Beč, zatim u Ugarsku medju Slovake. Napokon se u svibnju g. 1828. uputi u hrvatske krajeve. Najprije ode medju bijele Hrvate, a onda u štajerski Gradac, gdje je študirao u Johaneju. Tuj se je mogao Gaj upoznati s Kucharskim. U slovenskim krajevima upoznao se je Kucharski s Drinkom i Metelkom, Jarnikom i Eichhornom.

Napokon u kasnu jesen 1828. uputio se je iz Istre u Zagreb, gdje je ostao čitavu zimu. Bio je to dogodjaj za Zagreb. Opat Dobrowski, koji je sve gotovo slovjenske zemlje proputovao, nije bio u Hrvatskoj. Učenjak svjetskoga glasa u Zagrebu, to je bilo nešto nova, nešto neobična, nešto senzacijonalna.

Kako da to izbjegne mladome i poletnome Gaju, i on pohrli da upozna toga znamenitoga Slovjena i podje mu u susret, hoteći ga pratiti na njegovu putovanju. Kurelac nam o tome zapisa: „1829. učeni Poljak Kucharski uzeo putovat po čitavom Slovinstvu. Kako Gaj začu, da se Kucharski primiče hrvatskim stranama umače školi, te se dade sprovadjat učenoga muža po Hrvatskoj i s našim ga muževima upoznavat[1]).

Kunić, koji je u Zagrebu upoznao Kucharskoga veli, da si je ovaj dao truda hrvaštinu po Dobrowskoj metodi proučiti i da je uvidio, kako su neanalogične ortografske novotarije, koje je Kornig u hrvatsku gramatiku htio uvesti. Kucharski je bio uvjeren da su Vitezović, Belostenec i Jambrešić bili na mnogo boljem putu Proputovavši iz Zagreba čitavu Dalmaciju našao je medju ostalim Evandjelja Bernardina Splićanina od g. 1495., o kojoj se je knjizi dvojilo da postoji, rukopis Kašićeve biblije, upoznao se s dubrovačkom literaturom, pohodio i Crnu goru i Petra Petrovića Njeguša, starca od 85 god. napokon se vratio u Karlovac, upoznao ondje episkopa Mušickoga, a početkom mjeseca novembra 1829. bio je već opet u Zagrebu, gdje je uredio svoje sabrane rukopise i knjige i ostao do 18. studenoga, da se vrati kući [2])

U Zagrebu je općio s mnogim prijateljima znanosti. Osobito mu je uz ruku bio profesor Romualdo Kvaternik i Mihalj Kunić.

Kud i kamo je sve pratio naš Gaj toga poljskoga učenjaka nije nam na žalost zabilježeno, ali dosta je da znamo, da je Kucharski Gaja dobro upoznao. Romualdo Kvaternik zabilježio je, da je već g. 1829. Kucharski upoznao u Gaju čovjeka, koji će se daleko vinuti u svojem narodu i da je načela, koje mu je Gaj razvio, potpuno odobrio.

Kucharski je opet njemu za cijelo dao mnogo pobude, pripovijedajući mu o svojim dojmovima o slovjenskim narodima, a naročito o svom putu po hrvatskom jugu. Kako je pak Gaj ostao u živoj pameti poljskom učenjaku svjedoči nam to, da je ovaj još u Moskvi g. 1830. pripovijedao slavnome Pogodinu o Gaju i o pokretu medju katoličkim Ilirima.[3])

[1]) Kurelac F.: Slova nad grobom Lj. Gaja.

[2]) Kunitsch Mihael: Notizen über die wissenschaftliche Reise des Herrn Professors Andeas Kucharski von der Warschauer Universität. Garten Zeitung Allgemeine Deutsche, Passau 1830. str. 237 — 252.

[3]) Kudakovski: Iliripm str. 96. — Барсуков. Жизн и труди Погодина I. III. стр. 134.

Šurmin [1]) tvrdi da je Kucharski s Kvaternikom već g. 1830. govorio o tome, da se uvede novi pravopis u hrvatske škole, a to ne može da bude istina, jer te već godine Kucharskoga nije bilo u našim krajevima, iz kojih je već pod kraj g. 1829. otišao. Njegov razgovor s Kvaternikom o pravopisu mogao se je samo dogoditi g. 1828. i 1829., a to je u toliko važno, što je i opet jedan dokaz više, da se je već prije g. 1830. t. j. prije Gajeva polazka u Peštu živo napredovalo u novom pravopisu i da nije trebao za to Gaj dobivati od Kolara pobude, kako to mnogi tvrde.

Kucharski je o svom putu po Dalmaciji napisao u „Muzejniku“ od g. 1829. svezci 4: „Zprawy z Dalmacie“.

Vrlo je značajan iz rane još Gajeve dobe iz Graca list, što ga je pisao svome očinskome prijatelju Halteru (1827.) On se nada, da će steći veću obrazovanost, jer „valjda će i u Hrvatskoj doskora drugačije izgledati, ili zar nijesmo dužni, da tome što više doprinesemo?.. Zao il bar glup čovjek morao je biti, koji je prvi kazao: Ubi bene ibi patria! Da se ova izreka prihvati u podpunom smislu riječi, morali bismo natrag pasti u groznu periodu seobe naroda..... U istom pismu govori o plemenitom rodoljublju, koje uzdiže kulturu u narodu. List je pisan njemački i tek mi je naknadno stigao u ruke, kad sam već izdao svoju prepisku Gajevu. Gaj piše:

„Ich will daraus etwa nicht folgen, dass man sich bei gewissen Verhältnissen aus seinem Vaterlande einer Rücksicht wegen nicht entfernen dürfte, aber ich glaube Ihnen nur meine Gesinnung in dem Bezuge erklärt zu haben, da es bei einem incunablen Lande, wie das unsrige sehr nothwendig scheint, alles aufzubieten, um den auf Cultur gut wirkenden edleren Patriotismus zu wecken. Mich belehrte bereits die Geschichte unseres Vaterlandes wie sehr es verdiente aus dem miserablen magyarischen Finsternissen wenigstens insofern sich dies mit dem Gesetz der Gerechtigkeit verbinden lässt, herausgehoben zu werden.

Nehmen Sie Hochverehrter diese Gesinnungen, so wie sie sind, denn ich werde meinen Patriotismus, das und so lange er rein und mit Gesetz und Recht vereinbar bleibt über Alles schätzen und werde mich nie genieren ein warmer Patriot zu sein. Hierüber freue ich mich.

Sve to što sam dosad naveo pokazuje, da je Gaj, premda je bio još tako mlad ipak već daleko nadvisivao svojim razborom, pak i znanjem mnoge svoje „učene“ zemljake.

Ta ako se sjetimo samo njegove knjižice o Krapini, u kojoj je već u svojoj šestnaestoj godini citirao Farlatija i mnoge učene ljude, te uz to pomislimo njegove njemačke pjesničke pokuse, koji nam odavaju prilično dobro poznavanje njemačke literature, onda ćemo priznati, da se je Gaj rano razvio, kao što se mnogi ženiji rano razviše. Zato nam ne će biti čudo, što su ga već u to doba smatrali svojim vodjom, Demetar i Kurelac.

Neko mi je rekao, da je Gaj tek u Gracu upoznao po Mojsiji Baltiću, da je i srpski narod ilirički, a ne samo hrvatski, al to je posve krivo, ko što i Skerličevo mnijenje, da je Gaja „srpska vlada“ (srpski klub) upoznao o idejama ilirskim. Ta Špor u svom ilirskom almanaku već mu je o tom dao posve lijep pojam, a govorili smo i o Hohenhausenu, Špecijarju, Vitezoviću i dr. Da

[1]) Hrvatski preporod I. str. 130.

nas je dakako mnogima teško vjerovati, da bi Gaj prije svoje dvadesete godine imao jasne pojmove o jedinstvu naroda, te vole opetovati, da je svoje ideje dobio od Kollara. Ja se usudjujem usprotiviti tome mnijenju, te uztvrditi, da je Gaj istinu govorio, kad je rekao, da je s Demetrom već o svim glavnim idejama ilirskim govorio u Gradcu. Evolucija njegovih ideja, dade se lako pratiti od najranije njegove mladosti. Gradine Čeha, Leha i Meha grada, Sklenski, Hrvat štokavac Pobor, Rusofil, poslije boravak u Karlovcu, Vrhovčev proglas, spoznaja sa slovenskim pokretom i romanticizmom u Gracu, Napoleonov mit i Napoleonova Ilirija, to su tako silne sugestije na jednog dječaka, da je posve lako pojmivo, da je već u osamnaestoj ili dvadesetoj godini znao što je ilirski narod i kako ga treba preporoditi. Pobuda majčina: „Knjige, knjige nam treba za narod na narodnom jeziku" bila je sama već dovoljna da uspiri u njem vatrenu želju, da preporodi svoj narod.

Iz prepiska, koju sam ja priopćio akademskim izdanjem, vidi se, da je Gaj u Kurelca već g. 1828. kad mu je srce bilo prijesno za sve, što se je ticalo Slavenstva uspirio patriotski oganj. Još nad grobom Gajevim, kad mu je Kurelac govorio slovo, hvalio je Kurelac Gaju, što ga je navratio na narodnu stazu i otvorio mu srce za narodnu stvar.

Kao takav znao je Gaj već prije nošto je odlučio poći u Peštu oko sebe okupit neke mlade ljude, koji su gledali u nj s poštovanjem.

Majka Gajeva: Ljuboslava Gaj.

U Pešti je u ono doba strujio bujan život narodne madžarske misli. Već u sabornici g. 1790. i 1791. opažale se silne čeznje za reformama i preporodom madžarskog naroda. Revolucija s gora, koju je Josip II. pokušao, te francuska revolucija i mnogi drugi dogodjaji prenuše duhove u Ugarskoj. Za Napoleonovih vojna stvorio se još novi jaki faktor narodnostno pitanje. Protiv tiranstva korzičkoga lava mogle su samo probudjene, oduševljene narodnosti uspjeti. U našoj monarkiji proglašenjem carevine austrijske, njemački narod nije više mogao uščuvati svoje hegemonije, jer je bio sam petina sveg pučanstva. Drugi narodi počeše uvidjati svoju jakost i uzbudjeni silnim mislima njemačkog nacijonalnog odpora protiv Napoleona stadoše se dizati. Reakcija za vrijeme Metternichovo i svete alijance kušala je doduše okršiti sve porive novih ideja. Tako u Ugarskoj stade postavljati nove velike župane, sebi podložne, a mnogim županijama nijesu se ni petnajst godina držale skupštine. Već g. 1824. nastalo je nezadovoljstvo porad toga i što je Metternich nasilno prisilio županije, da bez sabora dozvoli povećanje poreza. Bila opasnost, da će u Ugarskoj buknuti revolucija. Zato car Franjo izdade 3. srpnja 1825. dekret, kojim je sazvao 19. rujna drž. sabor u Požun, gdje će se kruniti on i njegova supruga. Sabora nije već bilo 13 godina i zato, kad se je sastao novi sabor, koji je trajao do g. 1827. zastupnici sasuše Madžari, da se osnuje madžarska akademija, a 9. prosinca 1825. predložiše neka se madžarski jezik uvede u sve hrvatske urede i škole. Hrvati odbijaju taj predlog, i zahtijevaju latinski službeni jezik, koji je i dosele bio. 26. veljače 1826. ponovno se je raspravljalo o jezikovnom pitanju. Hrvatski protonotar Josip Kušević, branio je sjajnim načinom Hrvatsku, koju htjedoše sravniti sa slovačkim županijama u sjevernoj Ugarskoj.

Unatoč skrbi mnogih hrv. zastupnika ideja madžarska stala se je sve većma širiti i po Hrvatskoj. Tako g. 1830. zagrebačka županija izjavi po svojim zastupnicima: Ako koji učitelj pučkih škola znade madžarski jezik. neka odmah uči djecu madžarski čitati i pisati! Od sada neka se uopće nitko ne pripusti učiteljskom zvanju, dok se ne iskaže, da znade dobro madžarski jezik. Isto vrijedi i za profesore. Na gimnazijama neka učenici svaki dan uče po jedan sat madžarski jezik, da brže napredjuju. U buduće pak neka se u gimnazije i neprimaju djaci, koji ne znaju madžarski govoriti . .[1]) I hrvatski sabor popušta i nuncijima kraljevstva nalaže, neka ishode zakon, kojim će madžarski jezik postati obligatan.

Otac Gajev: Ivan Gaj.

Madžari videći tu hrvatsku popustljivost stadoše sve više zahtijevati, tako medju ostalim da od 1. siječnja 1884. ne može nitko dobiti odvjetničke diplome, ako nezna madžarski i poradiše i to da madžarski jezik postane uredovnim i za Hrvatsku.

Bilo je crno doba, koje je Stoos najljepše karakterizirao u svojoj pjesmi: Kip domovine vu početku leta 1831.

Narode druge svetlost opstira
A mene crna senca podpira.
Drugem vse sunce svetli po noči
Moju tmicu po danu trpet je moči
Narod se drugi sebi raduje
A s menom sinko moj se sramuje
Vre i svoj jezik Horvati
Hote, ter drugi narod postati.

U to doba došao je Gaj u sjedište madžarskoga života u — Peštu.

II.

U početku ovoga vjekopisa govorio sam o bivšim Pavlinima, koji su Gaja okruživali. Već ovi su pripovijedali, kako su njihove bogate knjižnice za ukinuća samostana odnesene u Peštu.

I u Gracu spomenu mu Wartinger, a isam se je

[1]) Horvat Rudolf. Najnovije doba hrv. povjesti 1906. str. 38

mogao uvjeriti iz raznih bilješki, da naučnjak, koji želi upoznati vrela za povijest svoje otačbine mora potražiti ta vrela u Pešti.

Tako se Gaj preseli u sveučilište u Peštu. Njegov utjecaj na naše ljude već se je počeo opažati, tako je Dragutina Rakovca oduševio za hrvatsku književnost! Rakovac mu to priznaje rado: „Ljubav horvatskoga jezika po njih meni vtemelita vsaki dan lepšega i vekšega je zrokuvalo sada.) U Pešti se je opet Gaj čitave dane nalazio u bibliotekama, sad u sveučilišnoj, sad opet u nacijonalnoj Sechenijevoj. U Pešti je slušao pravo, historijske pomoćne nauke, te estetiku. Predavalo se u Pešti onda latinski.

Zanimivo je, što Gaj pripovijeda o svom boravku u bibliotekama! Kako se baš rado Madžari nijesu bavili znanošću, te je čitave dane sam sjedio u knjižnicama. Nekog dana udjoše u biblioteku narodnog muzeja dva gospodina da potraže neke saborske spise. Stariji ga upita, da li uči knjige „de rebus patriis“. Na to mu odvrati Gaj: „Dakako de rebus patriae meae Croatiae.

A onaj se tomu tako razveseli, da je i nepitajući Gaja, kako se zove odmah ga zagrlio. Bio je to Stjepan Ožegović, poslije meštar Hrvatske i Slavonije).

Više dana polazio je Ožegović sa svojim drugom nekim odličnim Madžarom knjižnicu, kad jednom reče taj gospodin Ožegoviću: „Amice mihi videtur, quod iste Dominus se paret ad expugnandam Hungariam“. Na to mu Gaj smjerno odgovori: „Non ad expugnandam Hungariam, sed ad propugnandam Croatiam“. Od onog časa postade mu Ožegović zaštitnikom.[2])

Gaj u svojoj autobiografiji, koja na žalost s boravkom u Pešti svršava, govori i o svojim nekim profesorima. Tako spominje fantastičkog historika Ištvana Horvata, koji je jednom čak i na mumiji pročitao pravo madžarski napis.

U Pešti se upoznao napokon sa slavnim Slovakom Janom Kollarom, slavnim pjesnikom Slavy dieve. Mnogi neprijatelji Gajevi, al i mnogi naučenjaci naši iz toga si upoznanja stvorili sud, da je za pravo Kallar sve naučio Gaja. „Slovački pjesnik Ivan Kollar

Gajev spomenik u Krapini.

usadi u Gajevo srce slavensku ideju“. [1]) „Gaj je zares širil ideje pjesnika Slavy dcere“.[2])

Ja sam se već u svojoj raspravi o biskupu Vrhovcu tomu opro, pak me veseli, da je i Šurmin došao do takih rezutata.[3])

Gaj dapače sam protivno tvrdi, da je on (Gaj) Kolara izvjestio o Krapini, o Čehu, Lehu i Mehu gradu, te o ilirskim Slavjanima. Kollara je naročito uznesla ta pripovijest, koja se i u prostom puku čuje. „Ova pripovijetka tako krjepko dirnu u srce njegovo, te umah poče misliti, kako bi mogo u krug naučna svijeta i u književni život prenijeti misao sveslavjanskog jedinstva, koja se u prostu neuku puku od oca na sina rasplodila i kano neka svetinja sačuvala.“

Gaj ne sumnja ni malo, da upravo njegovo pričanje Kollara potaknulo, te je nekoliko godina za tijem izdao svoje djelo o sveslavenskoj uzajamnosti.“[4])

Gaj, koji inače, tako zahvalno spominje svakoga učitelja, koji mu je bilo kakovu pobudu dao, o Kollaru ima samo malo riječi.

[1]) Rakovac D. Gaju — pismo od 28. 6. 1830. u Peštu. Gl. ovu knj. br. 175.

[2]) Knjižnica Gajeva. str. XXVIII.

Rodna kuća Gajeva u Krapini.

[1]) Horvat Rudolf: Povjest Hrvatske, Petrinja 1904. str. 521.

[2]) Murko: Početak Gajevih novina. (Spomen cvijeće M. H. str. 367.

[3]) Šurmin Đ.: Ilirski preporod. I. str. 131.

[4]) Gaj V. Knjižnica Gajeva XXIX.

(Nastavit će se.)

Gaju.

Božidar Kukuljević Sakcinski

O stogodišnjici njegova narodjenja, prigodom otkriča njegove spomenploče u Zagrebu po družbi „Braće hrv. zmaja“ 22. kolovoza 1909.

Stota minu odkad Ti nam sinu,
Gorostase roda hrvatskoga,
Koj rastjera s doma crnu tminu
Pomoćnicom rukom vječnog Boga.

Gromko Ti si zaorio svijetu:
Rod moj ne će da je dulje roblje,
Hoćemo i mi slobodu svetu,
Dom nam ne smje biti pusto groblje.

Klik Tvoj snažan prostran narod začu
Od Balkana pa sve do Triglava,
Sokolovi mladi odsvud skaču
Da se skupe uz ilirskog lava.

Budilice s Tobom zapjevali
Da se ore gore i doline
Sve su za se predobiti znali,
Sve za boljak mile domovine.

A koja to domovina, pobro,
Koja li to rodi takvog sina?
Znaš ju, znaš ju divotnicu dobro:
Hrvatska je mila kraljevina.

Gaj ju od sna s Iliri probudi,
Sav vijek on je za nju žrtvovao,
Gaj slobodu zlatnu joj dožudi,
Sve što imô za nju on je dao.

Slava Tebi preporoditelju,
Ti se preobrazi: kad žudjenu
Sveg hrvatskog roda slavnu želju
Presretan si ugledô ispunjenu.

U kolu dà našli su se bratski
Svi Hrvati stare nam države
I zapjeli vatreno hrvatski
A uz vodstvo božice nam Slave:

Još hrvatska propala nam nije,
Bog daj vazda nama sretna bila,
Još u nama duh hrvatski žije,
Satijret ne će nikakova nas sila.

A mi? kunemo se Tebi Bogom:
Rodoljubnom da ćemo u žaru
U tvom duhu, Gaju, bratskom slogom
Uskrisiti Hrvatsku prastaru!

Gajevo slavlje.

(1809. — 1909.)

„Rod bo samo, koj si mrtve štuje,
Na prošlosti — budućnosti snuje.“
Petar Preradović.

Stotinu je ljetos minulo godina od onoga sretnoga dana, kad se je u romantičnoj Krapini rodio veliki Hrvat, otac hrvatskoga preporoda — dr. Ljudevit Gaj.

Ovu obljetnicu nije mogao hrvatski narod pustiti s vida, pa su već prošle godine razna društva i korporacije smišljala, kako da što dostojnije iskažu poštu neumrlome i slavnome Gaju. Novine i časopisi doniješe slike i vjekopise, pjesme i crte iz života i rada velikoga hrvatskoga preporoditelja, a rodno mu gnijezdo, bijela Krapina podiže prosvjetni dom — Gajev dom...

I kulturna družba „Braće Hrv. Zmaja“ zakanila je još 10. prosinca g. 1907., da priredi „Gajevu i ilirsku izložbu“, držeći, da će se u bijelomu Zagrebu prirediti veliko Gajevo slavlje. No kako je rodno mjesto Krapina odlučilo prirediti ove godine veliku slavu i težište svega slavlja preneseno u Krapini, morala su naša društva odstupiti od svoje nakane, te se ograničiti na sudjelovanje velebnoj Gajevoj proslavi u Krapini. Medjutim je i grad Zagreb iskazao dužnu poštu velikome Hrvatu, prenesav svečane zemne ostanke plemenite majke Gajeve Ljubosave na Mirogoj, a družba „Braće hrv. Zmaja“ postavlja na kući, u kojoj je slavni Gaj umro 1872., čednu spomen-ploču, dok će se doskora podići u Zagrebu i krasni spomenik velikomu sinu Hrvatske.

I.

Gajevo slavlje u Krapini.

Rodno mjesto slavnoga Ilira Gaja, mala Krapina — priredila je od 14.—16. kolovoza velebno slavlje, kojemu bi se bio morao pridružiti narod hrvatski.

Cijela Krapina osvanula je već 14. kolovoza u svečanom ruhu. Ulicama cvijećem okićeni stupovi, barjaci i slavoluci. Na jednome slavoluku krasan napis: „Ovdje mile k njemu vile rajske radu sile, On se stane, svijet se gane — rodu zora svane!“ — Na drugom: „Pod stari ovaj Čeh, Leh, Meh-grad, Slovenci braćo, dobro došli!“

Sav grad Krapina zaodjenut bijaše u sjajno ruho, a spomenik Gajev okićen grbovima, lovor-vijencima, hrvatskim trobojnicama i grbovima.

Već u subotu 14. kolovoza počela je svečanost. Prvi dan Gajeve slave prošao je u održanju skupštine društva „Pučka prosvjeta“, na kojoj su razni govornici iz svih hrvatskih krajeva iznijeli potrebe za prosvjetu puka u dotičnom kraju. Sjajan bijaše doček braće Slovenaca i drugih gostiju. Dočekala ih sva Krapina na kolodvoru silnim oduševljenjem.

Kada se je prva bujica patriotskoga oduševljenja stišala, progovori Bogdan Barbot, koji zanosnim govorom pozdravi predstavnike slavenstva, koji su zajedno sa Hrvatima sudjelovali u Ilirskom pokretu, te se toplim riječima sjeti uspomene nježnoga hrvatsko-slovenskoga pjesnika Stanka Vraza, koji je najočitije pokazao, da su Slovenci i Hrvati doista braća. Pozdravlja braću Slovence, koji dolaze, da zajedno sa svojom braćom proslave u gradu Čeha, Leha i Meha 100-godišnjicu narodjenja Gaja, onoga Gaja, koji je poradio na narodnom i kulturnom jedinstvu južnih Slavena. Želi braći Slovencima dobrodošlicu. Na to se gradonačelnik Ljubljane i vodja slovenske deputacije Ivan Hribar zahvali najprije na ovako svečanom dočeku, a zatim istakne zasluge Gaja za ujedinjenje

južnih Slavena. Njegov je govor bio isprekidan burnim povladjivanjem. Poslije njega dr. Fran Ilešić pozdravlja braću Hrvate u ime „Matice Slovenske", te u kratkim i lijepim crtama prikazuje Gaja. Sa istim vlakom, kojim dodjoše Slovenci, došli su i pjevači hrvatskih pjevačkih društava „Jeka" iz Samobora i „Danica" iz Siska, koje je pozdravio domaći župnik Vukovinski, a na pozdravu se je zahvalio predsjednik „Jeke" g. Klešćić.

Cijela ova nepregledna masa ljudi otputi se u grad. One dosta široke ulice bile su pretijesne, da bi kroz njih moglo prolaziti ono mnoštvo naroda. Cijela povorka zaustavila se pred krasnim slavolukom, koji je iskićen bio hrvatskim zastavama. U ime grada Krapine pozdravi goste gradonačelnik krapinski g. Sluga, a zahvali mu se gradonačelnik ljubljanski Hribar, koji je i ovom zgodom burno aklamiran. Nakon dovršenih govora krenula je ta cijela nepregledna množina ljudstva u grad, da se i opet sastane oko 8 sati na bakljadi.

Cijeli grad zasjao je na večer u jednome svijetlu, a stari grad je bio veličanstveno rasvijetljen. U pol 9 sati krenula je povorka od nekoliko tisuća ljudi iz ljećilišnoga parka uz pratnju glazba kroz grad pred spomenik Gajev.

Pred spomenikom, koji je bio sjajno rasvijetljen, odpjevalo je hrv. pjev. društvo „Zagorac" Šenoinu „Glasna jasna" i Gajevu „Još Hrvatska nij' propala", što je bilo popraćeno zanosnim pljeskom. Za tim je povorka otišla gradom uz sviranje glazba. Nešto poslije 9 sati započeo je u dubkom punoj dvorani „Krune" koncerat sa proslovom Bož. pl. Kukuljevića, koga je krasnoslovio g. J. Štefanac.

Za tim je gospodja Anka Horvat odpjevala krasnu Lisinskijevu „Poruku", a na glasoviru pratila ju mila gdjica Zdenka Smrekarova. I g. Štefanac i gdja. Horvat nagradjeni su burom pljeska za svoje pjece.

Na 15. kolovoza oko 9 sati prije podne ušao je uz zvukove „Lijepe naše" i gruvanje mužara u stanicu vlak iz Zagreba, u kom su se uz obitelj Gajevu dovezla društva i pojedinci iz čitave Hrvatske, a bilo je i Slovenaca, koji nisu u subotu mogli doći u Krapinu. Kad je vlak stao, zaori iz usuće grla: „Živili Hrvati!" „Živili Slovenci!"

Uz svečanosni odbor, koji je osvanuo na kolodvoru, bila su ondje sakupljena sva društva, što su već bila u Krapini i domaća njihova uz dvije glazbe. Kad su gosti izašli iz vagona, pozdravio ih je domaći župnik i predsjednik proslavnoga odbora preč. g. Vukovinski a u ime gradjanstva g. Sluga. Iza pozdrava, na kojemu se u ime rodbine Gajeve zahvalio presv. g. dr. Sv. Gaj, poredala se sva društva u redove, prateći pridošle goste uz svirku obiju glazba u grad. Doček je bio srdačan i iskren. Iz tisuću grla orilo se: „Slava Gaju! Živjeli stranci! Živjeli Hrvati — Slovenci" itd.

Ogromna povorka ljudi, kojoj su na čelu išli Gajevi rodjaci i svečanostni odbor, pomicala se prekrasno iskićenom ulicom prema gradskoj vijećnici, a sa svih strana klicalo se i pozdravljalo, dok je s okolišnih brda odmnijevalo gruvanje prangija, odrazujući se od brda do brda po više puta, kao da želi nadglasati zvukove glazbe i klicanje oduševljenog naroda. Došavši pred gradsku vijećnicu, pohraniše ondje društva svoje barjake, te se i povorka razišla, da se sastane u pola 11 sati i da korporativno podje k sv. misi, koju je odslužio uz svečanu asistenciju župnik, preč. g. Vukovinski, dok je na koru pjevana pod ravnanjem g. kapelana Petek-Polanšaka staroslavenska „Misa".

Poslije službe božje podjoše društva istim redom pred Gajev spomenik, gdje je otvorio predsjednik proslavnoga odbora svečanu akademiju. Sa tribine nasuprot spomenika govorili su ovi govornici: U ime „Jugoslavenske akademije" prof. varaždinske gimnazije Ivan Milčetić, koji je, istaknuvši stanje i prilike doba prije Gaja, u markantnim crtama orisao zamašnost rada Gajeva. Iza njega je govorio generallieutenant profesor Volodimirov (Rus) u ime „Sveslavenske zajednice". On je naglasio, da je Gaj isto to za sve Slavene, što i same Hrvate. Od strane „Društva hrv. književnika" govorio je Šandor Gjalski-Babić. On je napomenuo, kako je Gaj kao prvi pionir u radnji za naš preporod stekao velikih zasluga, koje se protežu ne samo na Hrvatsku, već sižu sve od Noričkih Alpa pa duž cijeloga Balkana sve do Crnoga mora. Hvali rodoljubnoj Krapini i njezinim dičnim stanovnicima, koji nisu žalili truda ni mara, da prirede ovu veliku i sjajnu svečanost. Iza njega je uzeo riječ predsjednik „Književnoga društva bugarskoga" Bobčev, koji moli duh Gajev, da mu oprosti, što ne može da prozbori krasnim — sladkim njegovim jezikom. Hvali mu na radu, kojim je digao iz mrtvila Hrvate, jer taj rad nije ostao samo u Hrvatskoj. Gaj nije samo hrvatski preporoditelj.U nj su se ugledali učitelji bugarski, te slijedili njegov dičan primjer. Novi pozdrav Hrvatima, a dubok poklon uspomeni Gajevoj od svih Bugara i svršava: „Živila Hrvatska!" „Slava Gaju!"

Dr. Tadija Grabovski (Poljak), koji govori naprije poljski, a onda hrvatski, pozdravlja hrvatski narod u ime Poljaka, koji hoće da rade zajedno s Hrvatima za budućnost. Prije god. 1848. radili su oni doduše protivno! ali će od sada biti tim više uz Hrvate. Spominje Koharskoga, koji je najviše širio ideje Gajeve po Poljskoj. No sve to Hrvatima nije poznato. Ima mnogo i mnogo knjiga po arhivima, koje treba izvesti na svjetlo, da se uvidi rad Poljaka. Svršava uz želju, da mala biljka, koju je zasadio Gaj, uzraste u velike i jako drvo i da sve Hrvati složno porade oko toga.

U to je došao pozdravni brzojav „Sveslavenske zajednice novinara", koji je odmah i pročitan.

U ime „Matice Hrvatske" izrekao je kratki, ali jezgroviti govor kr. sveučilišni profesor dr. Albert Bazala, svršivši sa: „Čast Krapini! Slava Gaju!" Iza toga je prozborio predsjednik „Matice Slovenske" dr. Fran Ilešić. Njegove žarke i istinske riječi upravo su elektrizovale sve prisutnike. Nije bilo tako reći ni oka, koje bi ostalo suho iza onih krasnih riječi. Iza njegova govora zaori gromko iz tisuću grla: „Živili Slovenci!" te je dugo potrajalo, dok se bura oduševljenja slegla.

U ime Istre govorio je nar. zastupnik Vjekoslav Špinčić, koji se poklonio duhu Gajevu i u ime „Družbe sv. Ćirila i Metoda". Još su govorili u ime Bosne Džamonja, od strane društva „Sv. Jeronima" prof. Rožić, u ime „Ped. knjiž. zbora" Davorin Trstenjak, u ime „Svesokolskoga saveza" dr. Lazar Car, od strane „Saveza hrv. pjev. društava" Milan Krešić i konačno dr. Stj. Ortner.

Iza akademije podjoše pred sam spomenik odaslanstva koja položiše ondje vijence i to: ljubljanski načelnik Ivan Hribar veliki srebrni lipov vijenac; sin Gajev Svetislav Gaj veliki srebrni lovor-vijenac; urednik „Narodnih Novina" Milan Grlović u ime „Narodnih Novina" kao svome osnivaču srebrni lovor-

vijenac; prof. dr. August Musić u ime akademije i prof. Rožić u ime „Jeronimskog društva" velik vijenac, a predsjednik krapinske čitaonice I. Radić u ime gradjanstva krapinskog veliki vijenac. Svi su vijenci bili providjeni krasnim narodnim trobojnicama, te su ostali čitav dan izloženi na podnožju spomenika.

Poslije toga svečanoga čina bio je u svratištu „Kruna" u 2 sata banket.

Za banketa je pozdravio preč. g. Vukovinski obitelj Gajevu, na čemu se zahvalio sin pokojnoga Gaja, presvijetli g. Svetislav Gaj i nećak mu dr. Gustav Gaj zahvalivši odboru i načelniku g. Slugi na maru oko priredjenja proslave.

Poslije banketa bila je pučka svečanost na krasnoj livadi pred lječilištem. Sav prostor bio je lijepo iskićen, a bilo je postavljeno i mnogo paviljona. Sve je pohrlilo onamo, da se u krasnoj onoj dolini naužije svježeg zraka i ugodne zabave, koja je potrajala do kasno u noć. Za tame ispalio je poznati naš vještak i pirotehnik iz Zagreba Vjekoslav Fröbe upravo bajan vatromet, a na koncu zasja u narodnim bojama bengalskoga svjetla „Slava Ljudevitu Gaju". Glazba zasvira „Lijepa naša", a iz tisuće grla izvinu se poklik „Slava Gaju". Občinstvo je udarilo u buran pljesak i odobravanje našemu pirotehniku za doista divan vatromet. — Al' domala bi svemu kraj...

Za čas se naime približilo vrijeme odlaska. Na znak trublje skupismo se stranci u Krapini i podjosmo u dugomu nizu put kolodvora, praćeni oduševljenim klicanjem dičnih Krapinčana i zvukom njihove domaće glazbe. A što da reknem o rastanku na kolodvoru. Može li u obće biti srdačnijega razstanka od ovoga. Brat ljubi brata, dijeli se od njega, ali srcem ostaje uza nj — nepokolebivo i vjerno. Stroj zazvižda, a glasovi se hrvatske himne i klicanje naroda izgubiše u buki i lomljavi željezničkih točkova. Odosmo iz Krapine, ponesavši sobom primjer stare hrvatske gostoljubivosti i znak iskrene ljubavi njihove prema rodjenoj grudi.

Svaka čast Krapini i dičnim njezinim rodoljubima! „Slava Ljudevitu Gaju!"

*

Svečanosni odbor dobio je preko 130 brzojavnih pozdrava, punih oduševljenja, zanosa i duboke pošte spram velikoga hrvatskog preporoditelja, koji je trgnuo narod iz mrtvila i zapalio luč prosvjete svome milomu hrvatskome narodu.

Malo je rodno gnijezdo Gajevo, ubava Krapina, ali je učinilo velebnom Gajevom proslavom — veliko kulturno djelo, koje će ostati zabilježeno zlatnim slovima u povijesti hrvatskoga naroda.

Odziv bijaše krasan, svečanost u svakom pogledu sjajna i velebna i čast Krapini i svečanosnom odboru, koji si je osvjetlao lice pred Hrvatima i tolikim prijateljima naše domovine Hrvatske.

U arkadi mirogojskoj drhtale su kosti naših slavnih preporoditelja s radosti, što je njihovo djelo plodom urodilo; drhtale su kosti slavljenika Ljudevita Gaja, ali kao da se iz te svete grobnice čuo i glas: „A zašto se nije sva Hrvatska priključila Gajevoj slavi? Zašto nijesu svi gradovi diljem domovine zapalili srca svojih gradjana jednim složnim i oduševljenim plamom ljubavi prama svetoj sjeni Gajevoj? Tek mala Krapina!" — — —

I taj se glas razlijegnuo tihim visovima zelenoga mirogojskoga grobišta... Niko mu nije odgovorio. Tek tiho povjetarce raznijelo ga na sve strane, ne bi li ga čula rodoljubna srca onih Hrvata, koji slušaju gromki Gajev poklik: „Još Hrvatska nije pala!"

II.

Gajeva slava u Zagrebu.

Budući da je težište svega slavlja bilo u Krapini — u rodnom mjestu velikoga Hrvata Gaja, nije mogao grad Zagreb da kolidira sa krapinskom slavom, a ipak nije mogao da šutke prijedje preko tako znamenitoga momenta u kulturnoj povijesti hrvatskoga naroda, kojemu je Zagreb srce, centar, metropola...

Istina ova je godina sretna na svakojakim jubilejima, a narod je presiromašan, a da sprema tolike slave. Pedesetoljetnica smrti junačkoga bana Jelačića prošla je gotovo neopaženo, premda bi to morala biti veličanstvena narodna slava. Devedesetobljetnica Lisinskoga niti se nigdje ne spomenu. Mala družba „Braće Hrvat. Zmaja" u svojim zborovima povela je doduše riječ o svemu tome, ali joj skromna sredstva nijesu dopustila, da sve to sama izvede. Ipak se je na predlog dra. Velimira Deželića odlučila, da podjedno sa Krapinskom proslavom podigne čednu „spomen ploču" dru. Ljudevitu Gaju na kući, u kojoj je slavni Ilir svršio svoj zemaljski život.

Taj se je predlog oživotvorio bez ikakove priprave, za nekoliko dana i na 22. kolovoza priredilo krasno slavlje, kojemu se je pridružio cijeli grad Zagreb. Gradsko je naime zastupstvo zaključilo, da se kosti plemenite majke Gajeve — Ljuboslave svečano prenesu na Mirogoj, a uz slavu otkrića spomen-ploče Ljudevitu Gaju pridružilo se i hrvat. zemaljsko kazalište tako, da je na 22. kolovoza i u Zagrebu čedna proslava Gajeva uspjela veoma lijepo i dostojno sjene velikana Gaja.

Grad Zagreb osvanuo je na taj dan u svečanijem ruhu. Gradjanstvo je iskitilo svoje kuće hrvatskim trobojnicama, a „Braća Hrvat. Zmaja" pozvala sva domaća društva, koja su se najvećom pripravnošću odazvala, da učestvuju kod proslave.

Već dan prije bijahu u posebnoj dvorani mrtvačnice na Mirogoju izloženi zemni ostanci Gajeve plemenite Majke Ljuboslave — na sjajnome odru. Krasni lijes okitiše vijencima: grad Zagreb, „Braća Hrvat. Zmaja" i obitelj Gaj.

Oko 8 sati izjutra stali se na Mirogoju sakupljati učesnici ovoga prvoga dijela slave, da izvrše krasni čin pijeteta zemaljskim ostancima ove plemenite žene, koja je uzgojila jednoga Gaja.

Od obitelji bijahu prisutni: Svetoslav pl. Gaj, Božidar pl. Gaj, Ljudevit pl. Gaj, Svetoslav pl. Gaj ml. i dr. Albert Crnojević sa porodicama. Grad Zagreb zastupao je podnačelnik D. Mondekar sa više gr. zastupnika, te grad. vijećnici Katkić i Hajdinjak. „Braća Hrvat. Zmaja" bijahu zastupana u lijepom broju: vel. meštar Emilij pl. Laszovski, dr. Velimir Deželić, Božidar pl. Kukuljević Sakcinski, tajnik Stj. Širola, te više članova s obiteljima. Osim toga bijaše zastupan „Merkur", po kr. savjetniku Šandoru Aleksanderu, trgovačko-obrt. komora po Antunu Kontaku, Ćirilo-Metodski zidari po Egidiju Kornitzeru i pjevačko društvo „Sloboda" sa svojim zborom.

Oko 9 sati skinuti su sa odra zemni ostanci Gajeve majke i svečano sahranjeni u grobnici, koju je dala urediti općina grada Zagreba. Blagoslov je obavio župnik sv. Marka g. Petar Mrzljak uz asistenciju M. Novaka i Lesića.

Kad je lijes spušten u grobnicu, prozborio je u ime grada podnačelnik D. Mondekar slijedeće slovo:

„Minulo je evo sto godina, što se narodu hrvatskomu rodio sin, kojemu se slava danas pronosi cije-

lim narodom: — neumrli Ljudevit Gaj! Spominjući se svoga velikoga sina, preporoditelja naroda, pravo je, da se spominjemo i onoga bića, koje je sam veliki pokojnik označio kao uzor kreposti, a to je njegova majka Ljuboslava Gajeva! Ona je svome čedu usadila u srce prvo sjeme rodoljublja, koje se kašnje tako razbujalo, da je zahvatilo sav narod hrvatski; ona je i književnim radom pomagala svomu sinu kod velikoga djela preporoda narodnoga. Kako je slavni vodja preporoda sam cijenio svoju majku, tako treba da i sav narod iskaže poštu toj dičnoj ženi, koja mu je rodila i uzgojila takova velikana.

Zastupstvo slob. i kralj. glavnoga grada Zagreba odlučilo je, da izvrši čin pijeteta i svete dužnosti — i da zemne ostanke ove slavne majke sahrani na onom groblju, gdje joj počiva slavni sin u krugu slavnih mu drugova. Predajući danas na vječni počinak ove svete kosti, zahvalna srca kliknut će s nama svaki Hrvat: Slava majci Ljudevita Gaja! Ljuboslavi Gajevoj vječna slava!" Svi mnogobrojni učesnici kliknuše: Slava.

Na to stupi čelo groba podpredsjednik „Braće hrvat. Zmaja" — hrvatski pjesnik dr. Velimir Deželić, koji na ime družbe izreče žarom svoje poletne pjesničke duše slijedeće prekrasno „spomen-slovo":

„Časni zbore! Što li se to danas dogadja na tihim, zelenim visima našega Mirogoja? Kakva li je to slava? — Zar predajemo hladnoj zemlji velikoga junaka, koji je gvozdenom šakom i svjetlim mačem na krvavom bojištu stekao lovor besmrtne slave? Zar podajemo posljednju počast miljeniku vila, koji je drhtajima zlatne lire svoje prodičio rod i dom? — Ne! Mi stojimo samo nad otvorenim grobom jedne — čedne hrvatske žene. — Ali ta žena bila je — majka!...

Ta žena rodila je narodu svome onoga, koji je prvi upalio zublju narodnog preporoda, koji je prvi u crnoj noći narodne nemoći uskliknuo gromko: „Još Hrvatska nije pala!" —

Ako je lijepo i pošteno, da Rimljanin slavi svoju Korneliju, majku Graccha, ako Nijemac štuje majku svojega Goethea, ako kršćanstvo uzvisuje Moniku, majku velikoga Augustina, ako Francez ponosno uzdiže Leticiju, majku velikoga Napoleona: onda je u redu, da i Hrvat slavi — majku svojega preporoditelja Gaja!.... Dično zastupstvo kr. slobodnoga i glavnoga grada Zagreba izvršilo je samo lijepi čin plemenitoga pijeteta, kad je jedne duše zaključilo, da se smrtni ostanci Julije, Ljuboslave Gajeve prenesu na gradski trošak iz staroga Jurjevskoga groblja u ovaj novi grob... Slava sinova rodila je slavu majke. Al opet se punim pravom smije reći, da je i majka rodila slavu sinovu.

Ta — sam Gaj pripovijeda nam, kako mu je majka usadila u srce prve klice svega, što je lijepo, dobro i uzvišeno.

Već u najranije doba njegove mladosti, kad su burni Napoleonovi ratovi bučili svijetom, Gajeva je majka podavala sinu svome najdivniji primjer požrtvovnosti i ljubavi naprama bližnjemu. Kad bijeda i glad potisnuše krasno naše Zagorje, ona je svaki dan dvadeset do trideset siromaka svojom rukom nahranila. A kasnije, kad je već dječak nešto poodrasao, za cvjetnih proljetnih večeri, kad je mjesečina obasjavala zidine starih krapinskih gradova, ona mu je pričala priče o: Čehu, Lehu i Mehu — i učila ga, kako valja ljubiti narod. — Govorila mu o tom, kako bi se narodu dalo pomoći, te izrekla jednom zanamenite, nezaboravne, svete riječi: „Knjiga, knjiga treba narodu na narodnom jeziku!... I te riječi upile se u dušu mladoga Gaja — i te riječi pratile ga

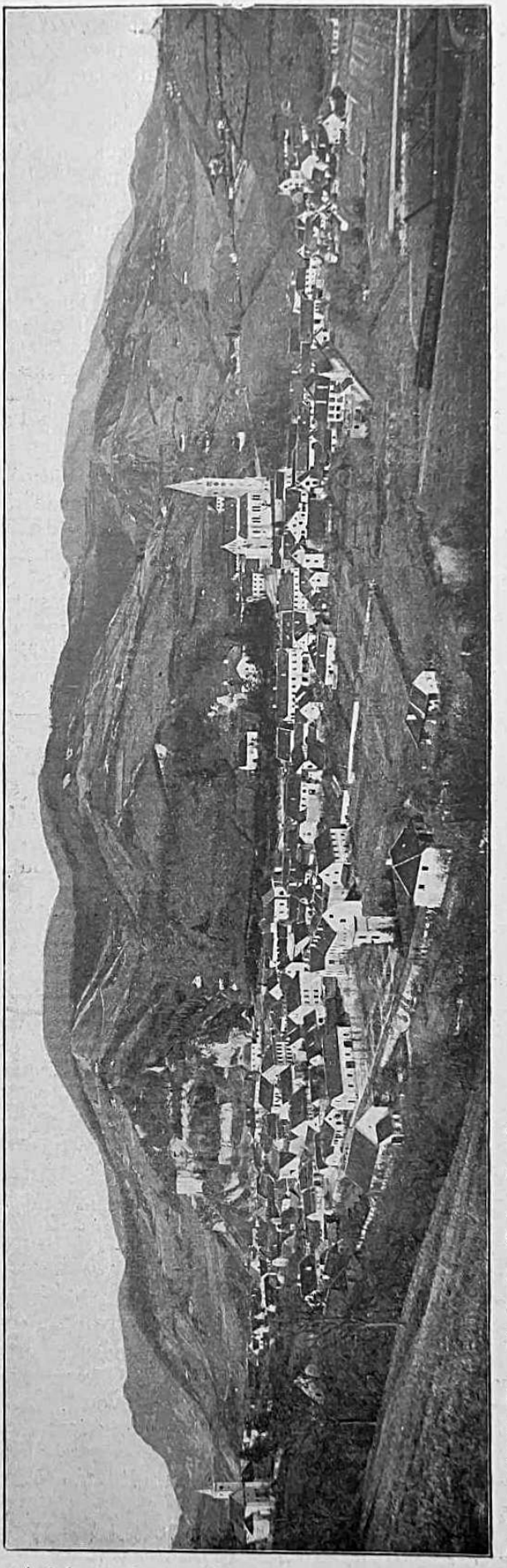

Rodno mjesto Dra. Ljudevita Gaja: Krapina.

na trnovu stazu života i pratile su ga na putu budućnosti.

„Knjiga, knjiga nam treba za narod u narodnom

jeziku." — te riječi bile su prve, koje su Gaja učinile Gajem. A te riječi izustila mu je prva vlastita majka!

Bila je plemenita i časna žena. Učila je sina ljubiti pjesnike i književnike, a iz svih pisama, što ih je pisala svome sinu, vidi se, kako je od njega zahtjevala ponosna djela, da postane korisnim članom čovječanstva.

Svi, koji su ju poznavali, svi ju hvale. Stanko Vraz, dični ilirski pjesnik, ne zna riječi, kako da se dosta nahvali. On ju zove: zlatnom majkom, on ju zove: uzorito-dobrom majkom i kliče Gaju: „Sretan onaj, koji je takove grudi sisao! Sretan onaj, koga su takove ruke vodile i u ovaj varavi svijet ispratile..." Vraz se novom snagom jača, kad se nje sjeti i u duhu pada pred njom na koljena, da svojim nezaslužnim ustima takne — kako veli — svete ruke njene...

Pa onda, kad su prvi traci „Danice" zasjali rodu hrvatskome, onda tko sretniji od nje. Ona se veseli i raduje svakome djelu svoga sina. U prvom godištu „Danice" kuša dapače napisati nešto crtica. U jednoj takovoj kliče nam rodoljubne riječi: „Oh, djeco, smilujte se za Boga nad starcima, od kojih imate domovinu i krv i slavu. Smilujte se, djeco, da vam ne propadne domovina, da vam ne usahne krv, da vam ne dokonča slava!"

U svom zanosu nazivlje ju miloduhi pjesnik — majkom svih Ilira. I kad je došao čas, da zaklopi umorne oči svoje, natječu se ponajbolji hrvatski pjesnici svoga doba, Ivan Mažuranić i Pavao Stoos, da joj ispred odra polože pjesme svoje.

Radujte se i veselite se, kćeri hrvatske! — i vi, što kitite kosu svoju rosnim i šarnim cvijećem sa poljana savskih — i vi, što slušate bučne i bijesne talase jadranskog, hrvatskog sinjega mora — i vi, što laganim koracima stupate po hridinama bosanskih gora! Radujte se, kćeri hrvatske, gdjegod vas ima! Jer danas je vaš dan. Danas je vaše slavlje. Današnji dan dokazuje, da Hrvat znade cijeniti svoje žene i svoje majke!

Pa kad stupite k ovom grobu, kad stupite na ovo sveto mjesto, tad ne rosite oči suzama žalosnicama, već dignite ponosno čelo k nebu visokom i zavjerite se, da ćete stupati stopama ove, što tu počiva. A onda se vratite kućama svojim i odgojite nam nove junake, nove borce — nove preporoditelje!...

Ti pako svjetla majko, koja si bijelim mlijekom othranila narodu hrv. siva sokola, koja si medom riječi opajala velikoga muža, koja si izgarala plamom materinje ljubavi za svoga sina, pripravna žrtvovati i život svoj za njega, — čuj — našu hvalu! — I vjekovi će proći i srušit će stare kule — imnogi stari stoljetni grb će u prah pasti, al spomen tvoj će živjet uz sina tvoga, dok bude Hrvata. Tri put blagosloveno ime tvoje, dična ženo! Hvala Ti — i slava!"...

„Slava! — Slava! — Slava!" orilo se tihim visovima Mirogojskog grobišta. Suze se caklile na mnogim očima, kad je pjesnik dovršio svoj govor, a jedan je seljak, koji je stajao kraj groba šakama otirao suze...

Medjutim je dična „Sloboda" zapjevala skladno pjesmu „Nad grobom" — i još se jedared kliknulo: Slava majci Gajevoj! Slava!...

Iza toga je krenula sva povorka s Gajevom obitelju pred arkadu slavnih naših preporoditelja, gdje je podnačelnik gradski D. Mondekar kliknuo: „Slava preporoditeljima! Slava Gaju!"...

Slava njima! Slava Gaju! ozva se iz stotine grla, a glas se razlijegnu pod svodove onoga svetoga hrama, u kojemu počivaju kosti slavnih hrvatskih preporoditelja oko svoga vodje — Ljudevita Gaja.

*

Dok se učesnici prekrasnoga pijeteta Gajevoj majci vratiše s tihoga Mirogoja, zaogrnuo se već bijeli naš Zagreb u svečano ruho. Sa kuća lepršahu hrvatske trobojnice, a mnoštvo je naroda grnulo u Gornji grad, da prisustvuje otkriću „spomen-ploče", što ju je na kući br. 4 u Gospodskoj ulici — u kojoj je za uvijek stisnuo svoje oči neumrli Gaj — postavila družba „Braće hrvatskog Zmaja".

Pročelje te kuće, sada pravosudni odjel kr. zemaljske vlade, bijaše okićeno zelenilom, hrvatskim trobojnicama i grbovima, a za govornike bijaše postavljena elegantna tribina sa malim baldakinom od crvenog atlasa. Nad glavnim vratima u prvome spratu bila je ploča zastrta sagom, izradjenim u hrvatskim ornamentima. — Sva Gospodska ulica bijaše zavijena u hrvastkoj trobojnici, a sa svakoga prozora pozirale radosne oči domoljubnih Hrvata, koji su se iz duše veselili ovome čednom, ali veoma lijepom i uspjelom Gajevom slavlju u Zagrebu.

Na Strossmayerovom šetalištu sakupiše se prema zakazanom rasporedu zagrebačka društva. Točno prema rasporedu krenula je svečana povorka u 11 sati sa Strossmayerovog šetališta Gričem, Sjemenišnom ulicom u Gospodsku ulicu. Naprijed je stupala glazba našega dobrovoljnog vatrogasnog društva,, a za njim: Hrvatski „Sokol", onda pjevačka društva „Kolo", „Merkur", „Sloga" i „Sloboda" za tim „Ćirilo-Metodski zidari", „vojno-veteransko" društvo pod svojim kićenim barjacima, razna odaslanstva i honoracije. Zastupana bijahu: Jugoslavenska akademija, Matica Hrvatska, Društvo sv. Jeronima, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Savez hrvatskih učiteljskih društava, Društvo hrvatskih književnika, Domagoj i zagrebačko novinstvo. Povorku je zaključila družba „Braće Hrvat. Zmaja", koja se je bila sakupila u „Kamenitim vratima". Ovom su zgodom „Braća hrvat. Zmaja" prvi put korporativno pod svojim bijelim barjakom stupila pred općinstvo. „Hrvatska" veoma lijepo opisuje dojam, što ga je družba učinila na mnogobrojno općinstvo... „Kao da se skupila četa oružanih „purgara" staroga Griča, da pod vodstvom staroga zlatara Krupića obrani Grič od svakog zuluma, medvedgradskih gospodara... I sredila se u redove ispod „Kamenitih vrata" sve dva i dva — učenjak uz vlastelina, časna mantija uz učenjaka, „vrač" uz umjetnika glumca i pjevača, fino lice učenog mrava sabirača i još ljepša kita „Zmajevica". Svi krenu na Dverce, gdje se uz „Sokole" razvrstala već sva ostala društva."

U Gospodskoj ulici sabralo se nepregledno mnoštvo. Lijevo od baldahina zauzeli su mjesto Gajevi rodjaci, a na čelu im predsjednik sudbenoga stola Svetoslav pl. Gaj, zatim podban Slavko pl. Cuvaj, otsječni pretst. pravosudja Slavko pl. Aranitzki, vladin savj Dragan vitez Trnski, savj. i zem. školski nadzornik Antun Cuvaj, Ivo Mošinski, narodni zastupnici, gradsko zastupstvo s podnačelnikom Mondekarom, grad. vijećnici Katkić i Hajdinjak, te mnoštvo ostalih odličnika.

Kad se je sve to odlično društvo poredalo pred kućom, u kojoj ugasnu život velikoga preporoditelja, nastala grobna tišina...

Vrli „Zmaj" Božidar pl. Kukuljević-Sakcinski stupi pod baldahin i svojim sonornim glasom krasnoslovi proslov u spomen Gaju, svoju krasnu pjesmu prigodnicu. Tiha inače stara Gospodska ulica ozvanjala je Kukuljevićevim glasom...

„Slava Tebi preporoditelju!
Ti se preobrazi: kad žudjenu
Sveg hrvatskog roda davnu želju,
Presretan si gledo ispunjenu.
A mi? Tebi kunemo se Bogom:
Rodoljubnom da ćemo u žaru —
U tvom duhu, Gaju, — bratskom slogom
Uskrisiti Hrvatsku prastaru!

Iz stotine i stotine grla nasta gromki poklik: „Slava Gaju! — Slava Gaju!" — —

Pjevačka drutva zapjevala su na to Zajčevu davoriju „Živila Hrvatska!"...

Pred starim Gajevim domom, u kome je veliki rodoljub radio i tiskao svoje „novine" i lijepe knjige za narod „na narodnom jeziku", da iskupi obećanje, što ga je zadao miloj svojoj majci Ljuboslavi, pred starim onim domom, u kome ga 20. travnja 1872. zateče smrt — orili su sada zvonki glasi: „Živila Hrvatska!" — —

Po tome je stupio na podij veliki meštar „Braće Hrvat. Zmaja" Emilije pl. Laszowski, te pun zanosa izgovorio slijedeći govor:

„Odlični hrvatski zbore! Minulo je dugih 100 godina, kako se je u Krapini u onom dražesnom i pričom iskićenom zagorskom kraju rodio Hrvat, kojemu je providnost Božja namijenila veliku i časnu zadaću. Bio je to dr. Ljudevit Gaj, onaj velikan, koji je narod hrvatski zadojio velikim ideama i skrenuo na put oživotvorenja zamašnih kulturnih ideala. — Što je Gaj radio i učinio za hrvatski narod, znade svaki Hrvat. Njega veličaju svi Hrvati, njega poštivaju svi Slaveni.

O Gaju pisano je i rečeno mnogo, te stoga je ovdje suvišno razlagati njegov rad, njegove zasluge i plodove njegovoga rodoljubnoga rada. Naglasiti se mora samo to, da će plodovi njegova rada radjati, dok bude Hrvata i Hrvatske, a Slavenstvo će ga poštivati, dok bude Slavenstva. Gaja nema, ali živu njegova djela.

Hrvati i Hrvatice! Sabrali smo se pred ovim domom; sabralo nas je poštovanje spram velikom Gaju, tom dičnom preporoditelju hrvatskoga naroda. To je dom, u kojem je taj hrvatski velikan 20. travnja 1872. dovršio svoj zemaljski život... Ovdje je Gaj imao svoju tiskaru, ovdje je tiskao svoje novine i mnoge korisne hrvatske knjige, ovdje ga je zatekla neumoljiva smrt u radu...

Osvjedočen sam, da je bilo malo nas, koji smo to znali. Ovaj je dom svetinja hrvatskoga naroda i jedna je od najslavnijih historijskih zgrada naše divne metropole! To mora znati i naše potomstvo!

Kad se je ono prije dvije godine snovalo o proslavi stogodišnjice rodjenja Gajeva, povela se je o tom riječ i u družbi „Braće Hrv. Zmaja". U prvom redu odlučeno je, da se stogodišnjica Gajeva što dostojnije proslavi u Zagrebu: ondje, gdje bijaše ognjište rada Gajeva i njegovih dičnih drugova: naših slavnih Ilira — preporoditelja.

Već na prvom dogovoru bilo je zaključeno, da se u Zagrebu podigne spomen-ploča Gaju na kući, u kojoj je umro i da se priredi izložba: Gajeva, ilirska izložba.

Kad je pako zasnovan u Krapini odbor za Gajevu slavu, odustali smo od svojih zaključaka, jer smo se nadali, da će se i Zagreb uzeti u program proslave. Nu budući da se u tom smjeru nije ništa poradilo odlučili smo u zadnji čas, da stogodišnjicu Gajevu barem čedno u Zagrebu proslavimo podignućem ove spomenploče male i čedne, i tako, da se i ovdje sjetimo uspomene velikoga preporoditelja našega, dok mu dični naš Zagreb grad sprema podići sjajni i dostojni spomenik.

„Braća hrv. Zmaja" odužuju se ovaj put uspomeni velikoga Gaja samo ovom spomen-pločom, koju dižemo svojim vlastitim trudom i prinosom, a dozvolom vis kr. zem. vlade, stavljamo ju na ovu zemaljsku kuću. Činimo to iz ljubavi prema domovini, da častimo uspomenu velikog hrvatskog sina. Dižemo ju, kako rekoh, čednu ali dostojnu, kako se to čini i u drugim velikim gradovima, jer spomen-ploča označuje samo mjesto, gdje se je koji zaslužni muž rodio, živio, radio ili umro. Velikim muževima, dižu se svagdje veliki spomenici — kakav će dobiti i naš Gaj u našem dičnom Zagrebu.

Dižemo ju zato, da svaki prolaznik znade, da je ovdje umro veliki sin naše domovine, neumrli Gaj. Neka svakog Hrvata potiče, da uzradi za dom, rod i jezik svoj onako, kako je to radio Gaj, koji je tako žarko ljubio svoju domovinu.

Dični zbore! Prije nego dovršim svoju riječ, smatram ugodnom dužnošću, da pred ovim odličnim hrvat. zborom, u ime „Braće Hrvat. Zmaja" izrazim najtopliju hvalu visokoj kr. zem. vladi, koja nam je dozvolila postaviti spomen-ploču na ovu zemalj. zgradu; pridružila se ovoj kulturnoj slavi, pak time i ona iskazala uspomeni Gajevoj dužnu i zasluženu poštu.

Hvalim i tebi, dični naš Zagreb grade, koji si danas prenjeo smrtne ostanke plemenite Gajeve majke i toli brojno okupio se kod ove slave! Bio taj rodoljubni čin na vječnu Ti diku! Zahvaljujem i slavnim našim društvima, našim odličnicima i cijelom gradjanstvu zagrebačkom, koje se je oduševljeno pridružilo ovoj slavi.

Ovu spomen-ploču, namijenjenu hrvatskom narodu predajem u ime „Braće Hrv. Zmaja" na čuvanje dičnom našem glavnom gradu Zagrebu sa molbom, da ju čuva za potomstvo naše.

Otkrivam u ime „Braće Hrv. Zmaja" spomenploču uz poklik: „Slava, neumrla slava Gaju, proporoditelju; i svršavam zanosnom Gajevom budnicom:

„Još Hrvatska ni propala!"

Na to je pušten sag sa krasne mramorne ploče, na kojoj zabliješti ovaj napis:

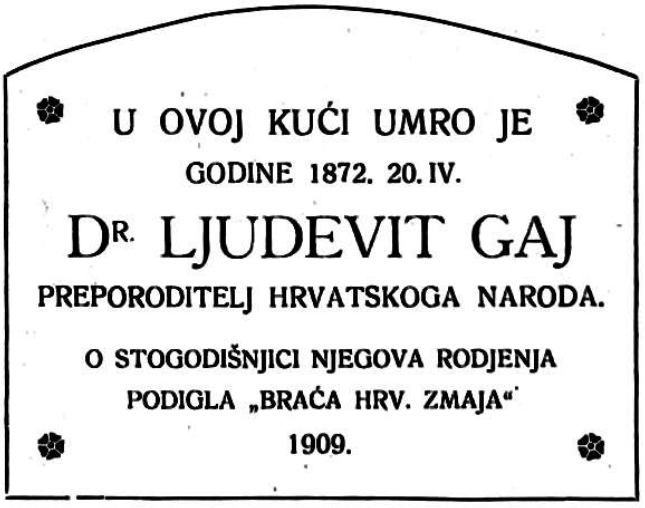

Sva pjevačka društva zapjevala na to gromovito hrvatsku himnu „Lijepa naša domovina", na što je i glazba zasvirala, da su joj zvuci odjekivali po svim starim kućama gornjega grada.

Iza toga stupi na podij gradski podnačelnik Dragutin Mondekar, te izreče slijedeći govor:

— „Ime Ljudevita Gaja vazda je bilo slavno u narodu hrvatskomu, vazda je sjeni velikoga pokojnika iskazivao i glavni grad zahvalno počitanje.

I sad evo, kad se o stogodišnjici njegova rodjenja uzbudilo žarko srce rodoljublja, slaveći svuda velikoga pokojnika, nije zaostao ni glavni grad.

Općina glavnoga grada iskazala je opetovano svoju zahvalu neumrlom vodji preporoditelju, koji je iz glavnoga grada razasuo luč domoljublja i prosvjete narodne.

Ali i dična „Braća Hrvatskoga Zmaja", koja već toliko puta posvjedočiše svoj djelotvorni patriotizam, pokazaše i ovom zgodom, kako im je na srcu ljubav hrvatskoga naroda.

Na ovoj kući, gdje je veliki pokojnik preminuo, postaviše spomen-ploču, koju danas svečano otkriše, da kaže svakom, koji ovud prodje, kako štujemo velike pokojnike.

— Zahvaljujući „Braći Hrvatskoga Zmaja" za ovo rodoljubno djelo, primam na ime glavnoga grada ovu spomen-ploču, da je glavni grad čuva i uzdržava i time trajno dade znaka, kako štuje slavnoga budioca naroda dra. Ljudevita Gaja. Slava Gaju!" —

Dugo je trebalo, dok se je stišalo urnebesno klicanje: „Slava Gaju!"

Medjutim su mali Zmajići i Zmajevice dijelili med općinstvo više tisuća „letaka" sa slikom, kratkim vjekopisom Ljudevita Gaja i Kukuljevićevim proslovom „Gaju".

Čim je podnačelnik dovršio svoj govor, koji je zaključen burnim „Slava Gaju!" koji poklik orio se počam od čvrsta grla zastupnika banova odjel. pretstojnika Slavka pl. Cuvaja, pak do nježnih dječinskih grloca, pristupila je praunuka velikoga Gaja mala Ankica kćerka kr. jav. bilježnika Dr. Alberta Crnojevića i oslovila vel. meštra „Braće Hrv. Zmaja" ovim riječima:

„U ime potomaka slavnoga pokojnika predajem ja, njegova praunuka „Braći Hrv. Zmaja" ovu vrpcu na vječnu spomen današnjega dana".

Prekrasnu ovu vrpcu privezala je na zmajsku zastavu, a vel. meštar joj zahvalio i poljubio u mila lišca njezina.

Vrpca je od ružičaste svile sa prekrasnim zlatnim resami napisima. Na jednom traku je napisano:

Braći Hrv. Zmaja

Potomci dra. Ljudevita Gaja

22. VIII. 1909.

Spoda vezen je grb porodice Gaj.

A na drugom traku:

„Još Hrvatska ni propala!"

a spoda vezen je prekrasan hrvatski grb.

Kad je dignuta zastava oslovio je vel. meštar presvj. gosp. Svetoslava pl. Gaja:

Gajeva karta Ilirije. (Vidi opis u listku.)

„Presvjetli gospodine! Pročelniče i starješino potomstva našeg neumrlog, velikog Gaja! Ganutim srcem primam prekrasan dar i odlikovanje, kojim ste Ti presv. gospodine i Tvoji potomci okitili našu zmajsku zastavu. Zahvaljujem u ime „Braće Hrv. Zmaja“ Tebi Presv. g. kao i svemu Tvomu potomstvu na tom velikom daru. Vrpca ova bit će i ostat će najljepšim uresom naše zastave, jer s njom skopčano je ime Tvog velikog oca dičnog hrvatskog preporoditelja, a lozinka, koja je s njom dana našoj zastavi: „Još Hrvatska ni propala“ bit će nam sveta budnica našega rada, koja će nas uvijeke voditi u ljubavi prema domovini k našim ciljevima.

Još jednom topla vječna hvala! I slava Tvom velikom ocu!“

Združena pjevačka društva zapjevala su prekrasan zbor Vilka Novaka „Hrvatskoj“ — i sa poklicima „Slava Gaju“ dovršena je ova prelijepa kulturna proslava.

Svečanosna povorka razvrstala se ponosno i krenula uz jasne zvukove hrvatske koračnice preko Jezuitskog trga i trga sv. Katarine na Strossmayerovo šetalište, gdje se je razišla tiho i svečano, kako i proslava bijaše tiha i svečana. A nad bijelim Zagrebom drhtao posvud jedan klicaj kao iz jedne duše poklik: „Slava Gaju! Vječna slava!“ — — —

*

U slavu otkrića Gajeve spomen-ploče davala se na večer u hrvat. zemaljskom kazalištu svečana predstava.

Gospodja Vavra je u seljačkoj narodnoj nošnji vatrenim i zanosnim upravo žarom krasnoslovila prekrasan Ogrizovićev proslov, pravo pjesničko remekdjelo, koje počinje značajnim stihovima:

„Pokopat su nas htjeli već
I pjesme naše, naše r'ječi glas
I ime, čast — sve u grob htjeli leć,
Ko nikada da nije bilo nas!...“

A kad je završila sa:

„S tog „Slava Gaju!“ r'ječ je naša danas,
Što toliko se žrtvovao za nas.
Oj slava mužu, koj pred stotin ljeta
Medj nama zagleda prvo svjetlo sv'jeta,
Nek slavom ori kraj naš vas,
Da Hrvatska propala nam nije.
Nek znade dušman oko nas,
Dok zlatno sunce naše njive grije,
Dok živo nam u grudma srce bije!

Na to zasvira kazališni orkestar hrvatsku himnu, koju je sve općinstvo saslušalo stojećke. Iza milozvučne ouverture Gundulić-Zajčeve „Dubravke“ slijedila je dramatska alegorija „Slava njima“ od dra. Milana Ogrizovića, koju je pjesnik nešto preradio i preudesio za ovu spomen-slavu. Na koncu se davala do stotinu godina stara kajkavska igra „Barun Tamburlanović.“ Za cijele večeri vladalo je u kazalištu svečano raspoloženje. U kazalištu je bila obitelj Gajeva, a uzvana bijahu sva književna društva zagrebačka i „Braća Hrvat. Zmaja“, koje je za vrijeme pauze posjetio intendant g. Treščec.

— „Ime Ljudevita Gaja vazda je bilo slavno u narodu hrvatskomu, vazda je sjeni velikoga pokojnika iskazivao i glavni grad zahvalno počitanje.

I sad evo, kad se o stogodišnjici njegova rodjenja uzbudilo žarko srce rodoljublja, slaveći svuda velikoga pokojnika, nije zaostao ni glavni grad.

Općina glavnoga grada iskazala je opetovano svoju zahvalu neumrlom vodji preporoditělju, koji je iz glavnoga grada razasuo luč domoljublja i prosvjete narodne.

Ali i dična „Braća Hrvatskoga Zmaja“, koja već toliko puta posvjedočiše svoj djelotvorni patriotizam, pokazaše i ovom zgodom, kako im je na srcu ljubav hrvatskoga naroda.

Na ovoj kući, gdje je veliki pokojnik preminuo, postaviše spomen-ploču, koju danas svečano otkriše, da kaže svakom, koji ovud prodje, kako štujemo velike pokojnike.

Zahvaljujući „Braći Hrvatskoga Zmaja“ za ovo rodoljubno djelo, primam na ime glavnoga grada ovu spomen-ploču, da je glavni grad čuva i uzdržava i time trajno dade znaka, kako štuje slavnoga budioca naroda dra. Ljudevita Gaja. Slava Gaju!“ —

Dugo je trebalo, dok se je stišalo urnebesno klicanje: „Slava Gaju!“

Medjutim su mali Zmajići i Zmajevice dijelili med općinstvo više tisuća „letaka“ sa slikom, kratkim vjekopisom Ljudevita Gaja i Kukuljevićevim proslovom „Gaju“.

Čim je podnačelnik dovršio svoj govor, koji je zaključen burnim „Slava Gaju!“ koji poklik orio se počam od čvrsta grla zastupnika banova odjel. pretstojnika Slavka pl. Cuvaja, pak do nježnih dječinskih gr'oca, pristupila je praunuka velikoga Gaja mala Ankica kćerka kr. jav. bilježnika Dr. Alberta Crnojevića i oslovila vel. meštra „Braće Hrv. Zmaja“ ovim riječima:

„U ime potomaka slavnoga pokojnika predajem ja, njegova praunuka „Braći Hrv. Zmaja“ ovu vrpcu na vječnu spomen današnjega dana“.

Prekrasnu ovu vrpcu privezala je na zmajsku zastavu, a vel. meštar joj zahvalio i poljubio u mila lišca njezina.

Vrpca je od ružičaste svile sa prekrasnim zlatnim resami napisima. Na jednom traku je napisano:

Braći Hrv. Zmaja

Potomci dra. Ljudevita Gaja

22. VIII. 1909.

Spoda vezen je grb porodice Gaj.

A na drugom traku:

„Još Hrvatska ni propala!“

a spoda vezen je prekrasan hrvatski grb.

Kad je dignuta zastava oslovio je vel. meštar presvj. gosp. Svetoslava pl. Gaja:

Gajeva karta Ilirije. (Vidi opis u listku.)

„Presvjetli gospodine! Pročelniče i starješino potomstva našeg neumrlog, velikog Gaja! Ganutim srcem primam prekrasan dar i odlikovanje, kojim ste Ti presv. gospodine i Tvoji potomci okitili našu zmajsku zastavu. Zahvaljujem u ime „Braće Hrv. Zmaja“ Tebi Presv. g. kao i svemu Tvomu potomstvu na tom velikom daru. Vrpca ova bit će i ostat će najljepšim uresom naše zastave, jer s njom skopčano je ime Tvog velikog oca dičnog hrvatskog preporoditelja, a lozinka, koja je s njom dana našoj zastavi: „Još Hrvatska ni propala“ bit će nam sveta budnica našega rada, koja će nas uvijeke voditi u ljubavi prema domovini k našim ciljevima.

Još jednom topla vječna hvala! I slava Tvom velikom ocu!“

Združena pjevačka društva zapjevala su prekrasan zbor Vilka Novaka „Hrvatskoj“ — i sa poklicima „Slava Gaju“ dovršena je ova prelijepa kulturna proslava.

Svečanosna povorka razvrstala se ponosno i krenula uz jasne zvukove hrvatske koračnice preko Jezuitskog trga i trga sv. Katarine na Strossmayerovo šetalište, gdje se je razišla tiho i svečano, kako i proslava biješe tiha i svečana. A nad bijelim Zagrebom drhtao posvud jedan klicaj kao iz jedne duše poklik: „Slava Gaju! Vječna slava!“ — — —

*

U slavu otkrića Gajeve spomen-ploče davala se na večer u hrvat. zemaljskom kazalištu svečana predstava.

Gospodja Vavra je u seljačkoj narodnoj nošnji vatrenim i zanosnim upravo žarom krasnoslovila prekrasan Ogrizovićev proslov, pravo pjesničko remekdjelo, koje počinje značajnim stihovima:

„Pokopat su nas htjeli već
I pjesme naše, naše r'ječi glas
I ime, čast — sve u grob htjeli leć,
Ko nikada da nije bilo nas!...“

A kad je završila sa:

„S tog „Slava Gaju!“ r'ječ je naša danas,
Što toliko se žrtvovao za nas.
Oj slava mužu, koj pred stotin ljeta
Medj nama zagleda prvo svjetlo sv'jeta,
Nek slavom ori kraj naš vas,
Da Hrvatska propala nam nije.
Nek znade dušman oko nas,
Dok zlatno sunce naše njive grije,
Dok živo nam u grudma srce bije!

Na to zasvira kazališni orkestar hrvatsku himnu, koju je sve općinstvo saslušalo stojećke. Iza milozvučne ouverture Gundulić-Zajčeve „Dubravke“ slijedila je dramatska alegorija „Slava njima“ od dra. Milana Ogrizovića, koju je pjesnik nešto preradio i preudesio za ovu spomen-slavu. Na koncu se davala do stotinu godina stara kajkavska igra „Barun Tamburlanović.“ Za cijele večeri vladalo je u kazalištu svečano raspoloženje. U kazalištu je bila obitelj Gajeva, a uzvana bijahu sva književna društva zagrebačka i „Braća Hrvat. Zmaja“, koje je za vrijeme pauze posjetio intendant g. Trešćec.

Brzojavi stigli prigodom otkrića spomen-ploče Ljudevitu Gaju:

Jaska: Bolešću zapriječen prisustvovati prenosu kostiju moje prababe, a majke preporoditelja Gaja Julijane Gaj, tog uzora rodoljublja i svake krijeposti, kličem: Slava joj! Dr. Gustav Gaj.

Lassnitzhöhe: Mondekar, podnačelnik, Zagreb: Štujući naše zaslužne mrtvace, gradimo — budemo li složni — bolju budućnost narodu hrvatskom. Slava majki velikana Ljudevita Gaja! Dr. Amruš.

Krapina: Slavnom društvu „Braće Hrvat. Zmaja". Gradjanstvo Krapine pridružuje se slavi otkrića spomen-ploče neumrloga dra. Ljudevita Gaja sa željom, da ta ploča sjeća potomstvo na ovoga muža, koji je živio i umro neustrašivo braneći svetinje hrvatskoga naroda. Načelnik Sluga.

Černomalj: Društvo „Zmaj", Zagreb. Slava Gaju, probuditelju jugoslavenske ideje in večen spomen njegovi materi!

Zmajica Krška (Lea Bavdek).

Vinica: Društvo „Zmaj", Zagreb. Slovenec i Hrvat za vedno bratu brat. Slava Gaju!

Zmaj Ribniški (Lovšin.)

Vinica: Društvo „Zmaj", Zagreb. Ker učil je Gaj, to idejo vodi Zmaj: naj se narod drami! Mi smo z Vami! Viniški Ognjogasilci.

Vinica: Društvo „Zmaj", Zagreb. — Slava Gajevu spominu, velikemu ilirskemu sinu!

Viniška Čitalnica.

Krapina: Slava neumrlom preporoditelju! Živila požrtvovna „Braća Hrvat. Zmaja".

Za hrvatski „Sokol" dr. Crkvenac.

Zagreb: Ovo društvo kliče vječnu spomen hrvatskomu preporoditelju dru. Ljudevitu Gaju!

Prvo vojno-podčasničko društvo.

Tako je čedno, ali dostojno grad Zagreb proslavio stotu obljetnicu rodjenja Ljudevita Gaja i sva je zasluga „Braće Hrvat. Zmaja", da nije spomen ta prošla neopaženo — šutke, već se je malim ali plemenitim činom pijeteta i Zagreb odužio sjeni prvaka i vodje ilirskih preporoditelja... Vječna slava i spomen Ljudevitu Gaju!

*

Od hrvatskih gradova sjetio se Gaja još jedini rodoljubni grad Brod. Tamo je hrvatsko djaštvo priredilo 21. kolovoza pravi Gajev dan.

U počast stogodišnjice rodjenja hrvatskoga preporoditelja dra. Ljudevita Gaja priredjena je svečana akademija, na koju je došlo sve, što narodno osjeća i misli. — Bijaše to neobično svečani dan u Brodu.

Kad kažemo akademija je sjajno uspjela, još nijesmo dovoljno ocijenili uspjeh ove svečanosti, koju je otvorio najstariji brodski hrvatski djak g. H. Duffek, cand. med. duhovitim pozdravnim govorom. Mješoviti zbor „Davora" je prekrasno otpjevao pjesmu „Za dom mili" od Zajca. Kruna svega bio je govor prof. Ferde Ž. Milera o dru. Ljudevitu Gaju. Brodjana se osobito dojmilo što je prof. Miler govorio i o ulozi Broda, koji je domovini dao dostojnih i vrijednih sinova, kao Brliće, Mesića, Pilara i druge. Prof. Miler je obdaren burom pljeskanja i odobravanja. — Gdjica. licejka Zlata Španbauerova upravo je krasno deklamovala pjesmu „Molitva hrvat. rodoljuba" (od Kukuljevića-Sakcinskoga). — Na koncu je muški zbor „Davora" otpjevao „Za materinsku riječ" od Vj. Novaka. Akademija bje završena, sve ustade i zapjeva „Lijepa naša domovina". Z. Jadranski.

Nasljednik atamanova mača.

E. Jalinek. — Selim Rakošev.

Osirotjela četa atamana Foma nanijela je i kurgan posvećen batkinoj slavi.

Već se dizao nad stepom, strišio je prema nebu, a vrhunac njegov zlatile su zlatne zrake sunca, koje je zalazila.

I ponosni ovaj humak označivat će nakon vijekova na uspomenu svom kozačkom potomstvu, da je pod njega metnula zahvalna četa kosti slavnog atamana. Ono, što su nanijele kozačke ruke ne će raznijeti huragan, ne će odnijeti voda a ni bijes bisurmanski. Stoji i stajat će atamanov kuragan do dana, kad se opet ujedini sve kozaštvo. A to će se dogoditi onda, kad će se rastvoriti mogile i kuragani i kad izaći iz njih u punom broju svi atamani, sve bratstvo.

A dotle će još dugo trajati...

Dakle nasuli su Formin kurgan. A kad se svršila zadnja njihova pjesma tužaljka i kad je označio sam stari Kasjan, da je djelo zahvalnosti slavno dovršeno — vratili su se natrag svojim rodnim kućama.

A prije još, nego bi svaki izmedju njih otišao svojoj nevjesti ili dragani, otišli su kući atamanovoj, da prime nasljedstvo.

Ondje se skupili u polukrugu i mirno su čekali, da se pojavi na pragu atamanova ridjokosa unuka. Bio je običaj, da se pokloni gospodi braći i da im dade baštinu.

Dogodilo se i to.

Izašlo je van milo dijete i u ruci im iznijelo baštinu: atamanov mač.

Ah!

Čudnovato, da nisu glasno zaplakali Kozaci; svima se okvasile oči kod pogleda na stari mač, koji je bio batki tako vjeran, kao najbolja žena. Sjećali se, kako ih taj časni mač sto puta slavno poveo proti silnom neprijatelju, i kako se uvijek svijetlio tamo, gdje je prijetila najveća opasnost, da se svijetlio nad njihovim glavama kao zrak nade i oduševljenja. I taj se mač proslavio skoro, kao mač kozaka Žurbe, o kojoj priča stara bajka, da uz nju nije bilo opasnosti. Mač kozaka Žurbe bio je takav, da se nikad nije trebalo bojati smrti, ma da bi tane probilo grudi i sedam puta. Glave nevjernika padale su pod Žurbinim mačem kao u igri, a on je izašao iz svakog boja zdrav i neozlijedjen. Htjeli su ga zato učiniti asavlom, starešinom, šta više i satnikom. Ali kozak Žurba nije htio. Dosta se naužio tog mača, o kojem su liričari pjevali krasne pjesme.

Ako se dakle smio tko spominjati pri odkriću mača atamana Fome i mača kozaka Žurbe, bješe opravdano, što se vjerna četa, skupljena baš pred kućom umrlog atamana zahvalno prihvaćala dragocjene baštine iz bijelih ruku ridjokose djevojke.

Zahvalili su se i spustili su glave.

A tek što je dospio mač u njihove ruke, premišljali su medju sobom, ko bi bio najvrijedniji, da bi bio nerazdijelivoj baštini jedini vlasnik. Nehotice pogledali se medjusobno i oči sviju bjehu bez zapovjesti uprte u Kasjana.

Ko je bio Kasjan?

Iza atamanove smrti najstariji medju gospodom braćom! Ledja mu bila pogurena, glava sijeda, a krv vruća! Kad je ataman bio dijete, i Kasjan je bio već na svijetu i kad je ataman prviput poveo gospodu braću proti gadovima bisurmanskim, bio je Kasjan već star. A i svi su znali, da je sam Foma ljubio Kasjana kao svojega brata.

Pa nije ni čudo, da je Kozačko bratstvo premišljajući o tom, ko bi bio najvredniji, da nosi mač atamanov, pogledao na Kasjana.

A prije nego je mogao ko što reći, digao se stari Kasjan i rekao je:

— Gospodo braćo! Junačko natjecanje u trčanju nek odluči, tko je vrijedan batkina mača.

— Junačko natjecanje? — kliknuše braća nepovjerljivo.

— Tako je, reče Kasjan. — Tako su činili batke, tako učinite i vi. Mač odnesite drugoj stražarnici, koja je udaljena dvije hiljade konjskih skokova. A ko u jutarnjoj magli na brzom konju i u divljem bijegu prvi stigne do mača — bit će njegov baštinik!

Kasjan je dovršio.

Ovom se protivila gospoda braća. Gledajući na Kasjana, koji je bio pogurен od velike starosti dobro su znali, da ne će izdržati ni sto koračaja u natjecanju.

Tomu se protivili i molili ga, da odustane od tog.

Ali Kasjan, kao pomladjeni Kozak nije popustio.

Napokon pristalo je društvo i odlučilo, da se natječu drugog dana.

Kasjan nije htio časti bez zasluge.

Prije rodjenja sunca poskakali su Ukrajinci u sedla. U sedlo skočio je i stari Kasjan. U to vrijeme bio je atamanov mač već kod druge stražarnice. Zabo ga ondje u zemlju odmah iza polnoći mladi Kiril. U udaljenosti od dvije hiljade konjskih skokova, koja je dijelila četu od mača atamana Fome, ležala je neprozirna magla. Jedva se vidjelo na dvadeset koračaja. Sunce je još drijemalo za mogilama, ptice su spavale. Samo tihi jutarnji lahor šumio je u trski.

Medjutim zatrubio je Gavrilo, a Grigor udario je tri puta palicom po kotlu.

Kod trećeg udarca poletješe jahači u stepu, u maglu, pravcem prema drugoj stražarnici.

Zatutnjila je zemlja od divljeg jahanja. Za čas nestali su bez traga, samo se još vika orila prema rodnom selu, u kom su ostali samo starci, nevjeste i djevojke.

Ali, to je bijeg za okladu . . .

Jest!

Pravo je imao sinoć Taras tvrdeći, da stari Kasjan ne će izdržati s mladjom gospodom braćom u bijegu ni stotinu konjskih skokova. Zaista! Izgubili su ga prije, nego su prošli krai zadjne kuće, i prestigli ga za četvrt puta.

Vidio je a i znao je to stari Kasjan. Nije kleo starost ni svoju slabost, jahao je cilju kako je znao i mogao, mada je znao, da će nakloniti glavu pred pobjednikom, ako stigne zadnji. Sjećao se, kako je nekad bio prvi uz Fomu, a sad je tješio sam sebe, da to bješe davno . . . A i hvala Gospodu, kad je dočekao takovu starost; a od tih mladjih nek niko ne ode pod mogilu prije, nego doživi starost . . .

Za to nije iznemogao Kasjan i tjerao je konja drhtavom rukom . . .

Na pol puta ustavilo se jahačko društvo, još uvijek u zajednici, nenadano na poklik Tarasov.

— Stojte! — viknuo je drug.

Četa se ustavila.

Ovdje je progovorio Gavrilo, mahnuvši mačem: — Gospodo braćo! Bili bilo dostojno poniziti starca?!

— Ne bi bilo dostoino poniziti starca! — odgovorilo je društvo jednoglasno.

— Ne ću se natjecati sa starim Kasjanom! — rekao je Grigor oholo.

Svi kimnuše glavama za znak sporazumka. Još su za čas govorili o tom, skupili se brzo. Oduševila ih jedna misao, jedna plemenita namjera.

Oj, znamenito bratstvo!

Opet je dao znak Taras i društvo razdijelilo se u dvije rpe, od kojih je jedna krenula na desnu a druga na ljievu stranu široke ceste. Magla je skrivala put — put, koji je vodio drugoj stražarnici bio je bez jahača.

Ovdje čekaju junaci, da ih dostigne stari Kasjan. Niko ni rječce govorio nije, samo su čekali, da prodje kraj njih starac, kao duh opkoljen maglom . . .

Srećno je došao Kasjan ništa ne sluteći na svoje drugove. A kad ga bratstvo ugledalo pred sobom, kako se teško vuče i kako neprestano podbada vjernog konja, čudnovato, da nije veselo zakričalo.

A čekali su još časak . . .

I iščeznuo im Kasjan u bijegu u magli.

Ovdje nenadano čuo se iz daljine u tihom uzduhu Kirilov hitac u znak, da je dospio na cilj p r v i p o b j e d n i k!

Bio je to stari Kasjan.

Poletjele su u zrak prema nebu kozačke kape i nastalo je veselje u množini.

— No, nagnimo sad mi! — viknula ih nekolicina.

Potegli su za uzde, konji su nagli u bijeg i preletjeli su ostalih hiljadu skokova kao u igri.

Za tim prodrlo je sunce maglu i prosulo je svoje zrake po svoj Ukrajini. Božji pjevači, koji su kružili nad mogilama slave, pjevali su himnu hvale i časti.

U tom času opkoljavala je već vrla omladina starca, koji je mašući atamanskim mačem hvalio Gospodu.

Potok vrućih suza zalio je njegovo lice. Kad su ga gospoda braća, noseći na ramenima, nazivali baštinikom atamanova mača.

Sa zvukom trublja i bubnjanjem bubnjeva vraćali su se kućama, s pragova kojih su prosipale krasne djevojke rosno cvijeće po putu.

I stari baštinik nije oduzeo slavu maču atamana Fome. Nije zardjao, već se jasno svijetlio u pobjedničkim bojevima nad glavama nevjernika.

Slika sv. Kümmernisse u Velikoj Mlaki.

Janko Barlè

Sabirajući gradju za povijest crkvi u Turopolju, došao sam takodjer u vrlo zanimljivu drvenu kapelu sv. Barbare u Velikoj Mlaki, u župi odranskoj. Kapela smjestila se na početku sela, okružuju je stare lipe, bukve i brijestovi, a ogradjena je ogradom od hrastovih dasaka. Dosta prostrana kapela pocrnjela je, jer je gradjena od hrastovih greda, koje su još čvrste; jedino zvonik već je dosta trošan.

U Turopolju, gdje ima u izobilju dobre hrastove gradje, gradili su od vajkada ponajviše drvene crkve. Još danas stoji drvena župna crkva sv. Marka u Jakuševcu; drvene su kapele sv. Fabijana i Sebastijana u Kućama i sv. Apostola u Buševcu u župi Stare Čiče, zatim ranjenog Isusa u Plesu u župi Velika Gorica te kapele sv. Antuna i sv. Ivana Krst. u dubranečkoj župi.

Selo Mlaka dolazi vrlo rano u povijesti, a dobilo je ime od močvare Mlake, koja se spominje već god. 1267.[1]) Kapela sv. Barbare ne nalazi se doduše u najstarijim zapiscima kanoničkih vizita, ali bit će da je postojala već god. 1642., jer je te godine lijevano manje zvono, koje se i danas nalazi u njezinu zvoniku.[2]) Potvrdjuje nam to i bilješka, da su stari žrtvenik god. 1679. zamijenili s novim, a kako se žrtvenici tako brzo ne mijenjaju, bit će, da je kapela već mnogo prije god. 1679. postojala. Ovaj potonji žrtvenik sačuvao nam se s malim promjenama do danas, pa je vrlo zanimljiv. Kako ima kapela ravan strop te je niska, to je žrtvenik dosta stiješnjen, ali je inače radnja ukusna i ljepša, nego obično na selu. Na njem je u sredini slika sv. Barbare, ukrašena uspjelom rezbarijom, a nad njom je manja slika iste svetice. Nešto osobita i neobična na žrtveniku su daske, s kojima se nekada kao kod gotskih žrtvenika žrtvenik zatvarao (Flügelaltar). Spominju se one i u viziti kanoničkoj od god. 1695. riječima: „et ea partibus in tabulis, quibus altare occluditur Martyrium s. Barbarae, a foris vero, dum clauditur altare, in iisdem Tabulis habetur passio Christi picta.“ Bit će, da je žrtvenik bio kasnije preradjivan, jer su danas te daske nepomične i ukrašene rezbarijom, a druge dvije pričvršćene su posve odijeljeno na stijeni s obiju strana žrtvenika. Pa i prizora iz muke sv. Barbare danas više na njima nema, već su naslikani samo prizori iz muke Isusove (Isus na Maslinskoj gori, Ecce homo, krunisanje trnovom krunom, snimanje s križa, Isus pred Pilatom, jerusolimske žene, bičevanje i Isus na križu). Slikar nije bio osobiti umjetnik, ali su slike ipak dosta pristojne.

Na strani epistole postavili su god. 1701. žrtvenik sniježne Majke božje. Danas je na tom mjestu noviji žrtvenik sv. Ane, izradjen u slabom gotskom slogu; žrtvenik je prije desetak godina nabavljen od župne crkve u Velikoj Gorici. Ondje je bila na njem slika sv. Antuna Padovanskoga, koji i danas visi u kapelici.

Na evangjeoskoj strani stoji žrtvenik Uzašašća Gospodinova, postavljen god. 1702.[1]) Žrtvenik nije ništa osobita.

Ta stara kapela zanimljiva je takodjer radi slika, kojima su ukrašene njezine stijene. Slike slikane su na daskama, kojima su onda stijene obijene. Takav običaj bio je i u drugim crkvama, pa je tako ukrašena i kapela u Kućama, gdje se upravo vidi, da su slike prigodom pregradjivanja crkve pribijene bez ikakovog poretka, kako je već bilo shodnije mjesto za dasku te su nekoje slike pribijene vodoravno, a druge i razdijeljene po polovici. Strop u kapeli, koji je ravan, razdijeljen je na kvadrate i urešen raznim ornamentima. U kanoničkoj vizити od god. 1699. spominje se, da su strop kapele zamijenili s novim te ga na novo slikali, kao i kapelu samu. No te nam se slike nijesu do danas sačuvale, već one, koje su načinjene oko god. 1759. Kad naime arcidjakon te godine opisuje kapelu, kaže izrijekom, da je takova, kakova je i prije bila, osim što su je iznutra na novo daskama obili i slikali.[2]) Dogodilo se to za župnika Matej a Basarovića, koji je puno godina upravljao odranskom župom. (1733. do 1780.)

Slikar, koji je kapelu slikao, nije bio osobiti umjetnik. Ukrasio je kapelu većim i manjim slikama, bez ikakovog poretka i sustava, kako mu se već svidjelo. Na crkvene stijene smjestio je najpoznatije i u Turopolju najviše štovane svece, pa i one, kojih se štovanje počelo u ono vrijeme širiti, kao n. pr. sv. Ivana Nepumucenskoga. Na strani epistole, počevši od velikog žrtvenika, redaju se ove slike: sv. Juraj, sv. Luka, bezgrješno začeće bl. Dj. Marije, sv. Ivan Nep., sv. Lucija, sv. Petar, dočim su na evangjeoskoj strani, počevši od velikog žrtvenika ove slike: sv. Andrija, sv. Matej, Marija zaštitnice kršćana (Marias Schutzmantel), sv. Ilija i sv. Mojsije (s obiju strana žrtvenika Uzašašća Gospodinova), dalje slike iz muke sv. Barbare, sv. Franjo Ksaverski, sv. Magdalena, propeti Spasitelj i sveta

[1]) deinde tendendo peruenit ad paludem, que Mlaca dicitur“, Gl. E. Laszowski: „Povjesni spomenici plem. općine Turopolja“. sv. I. str. 22.

[2]) Zvono mjeri u promjeru 33 cm., visoko je 28 cm., a na njem je napis: „GOSS MICH CONRAD SEISSER IM GRAZ 1642“.

Kapela u Vel. Mlaki.

[1]) Svjedoči to natpis iznad menze, koji u slaboj latinštini ovako glasi: TEMPLVM: 1702: HEC: ARA: FACTA: EST: PROPRIA: EYPENSIS“.

[2]) „dempto eo, quod interne asseribus obducta et depicta esset.“

Agneta. Kraj južnih vrata je posuda s cvijećem, a pod njom su imena:

NICOLAVS KRAMARICH.
IOANNES LACZKOVICH.

Bit će, da su ovi žitelji najviše doprinesli, da se kapela mogla slikati. Medju narodom se pak pripovijeda, da su oni dali najviše gradje, kad se crkva nadogradjivala.

No zanimljivija je slika, koja se nalazi kod južnog ulaza prema koru. Ovu sliku kanim potanje opisati, jer držim, da je to jedina takova slika u našim stranama.[1]) Oko slike je sag, mjesto okvira. Na običnom križu privezan je čovječji lik, kome je lice obraslo bradom, s kraljevskom krunom na glavi. Po dugoj bujnoj kosi, koja se tome liku spušta s obiju strana do preko pojasa, po skupocjenom ženskom odijelu i po širokom kovnatom pojasu možemo sigurno zaključivati, da slika predstavlja žensku. Svjedoče to i ženske cipelice, od kojih je jedna na lijevoj nozi, dočim je desna noga izuta, a cipelica nalazi se na podnožju križa, to podnožje naliči četverouglastoj škrinji, na kojoj je natpis: „EX VOTO“. Na desnoj strani križa naslikan je bradati, u dugi, starovjerski haljetak odjeveni muškarac, koji kleči i svira na gusle; a na lijevoj je svećenik, odjeven u svećeničku halju, prepasan pojasom; svećenik kleči sa sklopljenim rukama i moli krunicu. Slikar je tu po svoj prilici naslikao tadanjeg župnika Mateja Basarovića, pa da ga može bolje pogoditi, okrenuo mu je lice prema gledaocu. Kako svjedoče riječi: „ex voto“, dao je župnik Basarović iz zavjeta načiniti ovu sliku.

Nijesam nikako znao, kako da si protumačim tu neobičnu sliku. Razgovarajući o njoj s kanonikom dr. Feliksom Sukom, napomenu mi on, da bi ta slika mogla predstavljati legendarnu sveticu sv. Kümmernissu ili Wilgefortu, koja je mnogo proširena medju njemačkim narodom. Počeo sam se za stvar zanimati te sam doista našao o toj svetici mnogo podataka i lijepu literaturu. Uvjeren sam, da će mnogoga zanimati, ako to ovdje iznesem, premda sami pisci priznavaju, da „sveta Kümmernis je križ za arkeologe; legenda o njoj i njezina imena tako su zagonetna, da je često napuštena već nada, da će se to razjasniti.[1])

H. Kümmerniss kapela u Vel. Mlaki.

Ta je svetica poznata u raznim narodima pod raznim imenima. U Belgiji je zovu: Liberata, Vilgefort, Regrufled, Regufleg; u Flandrijskoj: Onkommera, Ontkommerr., Ontkommene (Entkommene — Liberata); u Francuskoj: Sainte Livrade, Kombre, Ankombre; u Njemačkoj; Kümmerniss, Kummerniss, Ohnkummer, Sankt Gehulf, Sankt Hülpe. Spominje ju i „Martyrologium Romanum“ dne 20. srpnja riječima: „In Lusitania sanctae Wilgefortis Virginis et Martyris, quae pro christiana fide ac pudicitia decertans, in cruce meruit gloriosum obtinere triumphum.“ Bolandiste su joj u svom vrsnom djelu „Acta Sanctorum[2]) posvetili punih dvadeset stranica u velikom formatu, pa pisac, koji je radi nje proputovao veći dio Evrope ipak na početku svoje rasprave spominje, da pišući o toj svetici „vastum ingredior labyrinthum“, iz kojega se jedva nada, da bi našao pravog izlaza.

Najstariji oblik legende o toj svetici, kako je bila raširena u južnoj Njemač-

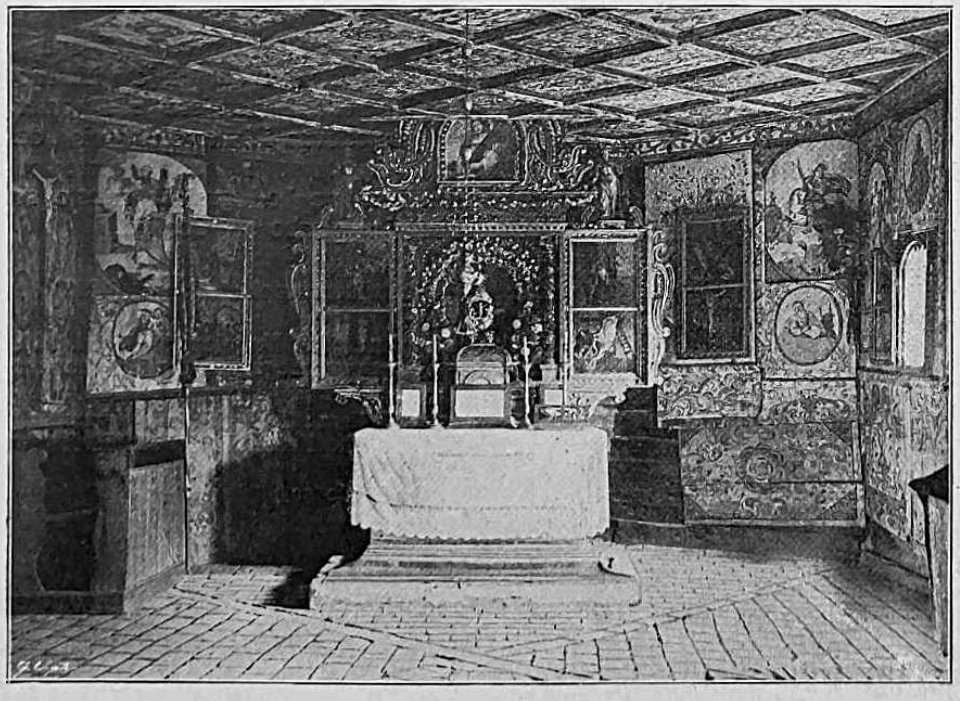

Interier kapele u Vel. Mlaki.

[1]) Ovime podjedno usrdno molim cijenjene čitatelje, da mi dobrostivo jave, ako bi možda ipak gdjegod saznali za sličnu sllku.

[1]) Gl. članak župnika Reitera: „Material zur Kümmernislegende“ u „Archiv für christliche Kunst“ god. 1902. str. 49.

[2]) Gl. „Acta Sanctorum“. Julii Tomus quintus. str. 50—70.

koj, nalazi se u jednom falačkom rukopisu, što ga je priopćio Mone.[1]) Neka mi bude dozvoljeno, da priopćim doslovce tu legendu, koja će možda radi svoje jednostavnosti i starine mnogoga zanimati. U tom rukopisu glasi legenda ovako: „Es was (war) ains haydnischen Küniges Tochter, die was schön und weyss. Darumb ain haydnischer Künig ir zue ainem Gemachel begeret. Das was der Junkfrauen laid, wand (denn) sie hett Gott auserwölt zue ainem Gemachel. Das thet irem Vatter Zoren. Der leget sy gefangen. Da rueffet sy Gott in der Gefanknuss an und bitt in, das er ir zu Hülf kām. Das geschach, und kam Gott zue ir in der Gefancknuss und trostet sy. Do begeret sy, das er sy verwandelte in soliche Gestalt, das sy kainem auf Erdtrich geviel, sonderm im allain und das er sy machte, wie sy im am basten gefiel. Do verwandlet er sy und macht sy im gleich. Do das iz Vatter sach, fragt er sy, warumb sy also sähe. Do sprach sy: Mein Gemachel, den ich mir auserwölt hab, hat mich also gemachet. Dann sy wolt sunst kainen, dann den gekreuzigten Gott. Do erzürnet ir Vatter und sprache: Du muest auch am Kreytz sterben wie dein Gott. Des war sy willig und starb am Kreytz. Und wenn sy anruefft in Kümmerniss and Anfechtung, dem kam sy zue Hilff in seinen Nöthen, und haist mit Namen Kymini und wirt genannt sant Kymmernuss und liegt in Holland in ainer Kyrchen genannt Stonberg.“ Bollandistički je pisac u poglavlju osmom priopćio razne legende o toj svetici, što ih je sakupio u raznim krajevima, no u glavnom im je ovaj sadržaj: Wilgefort, kćerka portugalskoga kralja, imala bi po želji očevoj poći za kralja Sicilije. Kad se ona tomu protivila, bacio ju je otac u tamnicu. U tamnici se ona molila Spasitelju, da bi je tako promijenio, da je ne bi poželio više nijedan muškarac, ili kako kaže druga verzija, da bi je učinio sebi, njezinom jedinom zaručniku sličnom. Njezina molba bje uslišana tako, da joj je narasla brada, koja je njezino lice promijenila u muškaračko. Kad je otac to vidio, pa kad se ona nije htjela da odrekne svog nebeskog zaručnika, dao ju je razapeti. To da se je dogodilo god. 130—. ili 138. poslije Krista. Brevijar seguntinski u Španiji imao je čitav njezin officij, a u Mühringenu u Njemačkoj ona je zajedno sa sv. Gallusom zaštitnica tamošnje župne crkve. Iz god. 1764. potječe i „Mühringer Wallfartslied“, od koje pjesme prva kitica počinje: „Heilige Kumeran! Lass dir jetzt stimmen an ein Lobgesang. Auf dieser Erden, in viel Beschwerden höret man überall, sonders in Portugal dein Ehrenklang, dein Ehrenklang“.[2]) Samo njezino ime svjedoči, da je bila zaštitnica u raznim neprilikama i nevoljama. K njoj su se kao takovoj ljudi u nevolji rado utjecali. Isusovac o. Ignacije Dorn piše god. 1716..[3]) da su ljudi njezinu sliku u prvostolnoj crkvi u Moguću vrlo štovali. Kad god bi došao u tu crkvu, našao je, da su pred njezinom slikom, koju su nazivali „Sanct Gehulff“ gorjele svijeće te su gotovo uvijek ljudi ondje klečali i molili se. U Bruselju nalazila se njezina slika u bolnici, pa ju je narod nazivao djevicom bolesnika. Kad je u ratno vrijeme prije god. 1695. veliki dio Bruselja nastradao, da su propale i njezine moći, koje da su se čuvale u crkvi Marije pomoćnice. Te su moći običavali, kako se pripovijedalo, svake godine nositi u svečanom ophodu po gradu, a na njima je pisalo: „Hic sanctae Ontcommerae quiescunt Reliquiae, hydropicis curandis patronae aptae.“

Guslač, koji je i na slici u Velikoj Mlaki, nalazi se obično kod slika sv. Kümmernisse, a nekoje su i bez njega. Legenda pripovijeda, da je bio to siromah, koji je pred kipom tako dugo gudio, dok mu nije svetica dobacila jednu od svojih zlatnih cipelica. Tu je on uzeo i nosio ju je k zlataru, da ju proda. Zlatar je tvrdio, da ju je on ukrao, no on ga uvjeravao, da ju je dobio od svetice. Uhvatiše ga i htjedoše ga objesiti. Tad ih je zamolio, da ga puste opet ka kipu, da će on ondje svirati, pa ako opet ne dobije cipelice, neka ga slobodno vješaju. I pošao je opet onamo, svirao i dobio drugu zlatnu cipelicu. Time bje dokazana njegova nevinost i pustiše ga kući. Druga je verzija, da je guslač djevicu na samrti svojim sviranjem utješio i ojačao te od nje za nagradu primio cipelicu. Kad je bio poslije radi kradje pozvan na sud, svirao je još jedan put pred devicom, koja se probudila iz smrtnog sna, dobacila mu drugu cipelicu i spasila ga time od sigurne smrti.[1])

Na putu iz Scheibbsa u Gaming u biskupiji St. Pölten je kapela, u kojoj je slična slika onoj u Velikoj Mlaki.[2]) Narod pripovijeda o toj slici poznatu legendu o kraljevskoj kćeri, koja je bila razapeta. K njoj se utekao siromašni guslač, zasvirao joj pjesmu, koja je zvonjela kao molitva i dobio od nje za nagradu zlatnu cipelicu s njezine lijeve noge. Kad je htio cipelicu prodati, uhvatili ga i vodili pred kralja. Kralj se rasrdio i zapovijedio, da se ima guslač takodjer razapeti. Pošto se guslač zaklinjao, da nije cipelu ukrao, dozvolio mu je kralj, da smije još jedan put svirati. Tad mu je kraljevna Kümmernussa dobacila i drugu zlatnu cipelicu, što je potaklo kralja i njegov dvor, da su se dali krstiti.

Taj guslač dolazi u mnogim legendama, od kojih je najpoznatija ona, što ju je pjesnički obradio Justin Körner u poznatoj pjesmi: „der Geigen von Gmünd.“ Körnerova pjesma počinje:

„Einst ein Kirchlein sondergleichen
Noch ein Stein von ihm steht da,
Baute Gmünd der sangesreichen
Heiligen Cäcilia.“

Kako u Gmündu nije bilo nikada crkve, podignute u čast sv. Cecilije, naprotiv kako se u ondješnjoj Erhardovoj zbirci nalaze dvije slike sv. Kümmernisse te je komercijalni savjetnik Erhard posjedovao i izvorni rukopis „des Geigers von Gmünd“, bit će, da se je pjesnik Körner poslužio pjesničkom slobodom, pa kod guslača mjesto sv. Kümmernisse uzeo zaštitnicu glazbe sv. Ceciliju.[3])

[1]) Gl. „Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit“, VII. 1883. str. 583.

[2]) Gl. Reiter: Material zur Kümmernislegende „ u „Archiv für christiche Kunst.“ 1902. str. 49.

[3]) Gl. „Acta sanctorum.“ Julü Tomus quintus. str 62.

[1]) Gl. Detzel: „Christliche Ikonographie“ II. sv. (1896.) str. 678.

[2]) Gl. podlistak u časopisu: „das Vaterland“ od god. 1909. br. 324..: „Der Oetscher II. Sagen und Legenden aus den Oetschergebiet“, što ga je napisao O. L.

[3]) Gl. članak župnika Reitera: Material zur Kümmernislegende“ u: „Archiv für christliche Kunst“. 1902. str. 69.

(Svršit će se.)

Kad sunce zalazi.

Teodor Jeske-Choinski. — Stj. Širola.

Historijski roman iz dobe cara Marka Aurelija.

Kad bi buntovna legija samo naslućivala, tko li će će joi donijeti carski odgovor na njezine zahtjeve, ne bi bila za cijelo pretvorila logor u zabavište, puno vike i razuzdanosti. Publijevo ime izgovarao je svaki vojnik ne samo sa strahopočitanjem, već je i strijepio pred njime.

Otkako je Servij odveo svoju konjicu, ostao je Batavijski logor pod zapovijedju dvaju tribuna, kojima bijaše služba u legiji samo prva stepenica do senatorskih službi. Budući da su pripadali patricijskom stališu, imali su pravo na tribunat bez obzira na iskustva, sposobnosti ili osobne prednosti. A držali su, da im u Batavijskom logoru ne će biti služba teška. Na toj granici bijaše sve mirno, ta susjedna germanska plemena bijahu savezници i vazali Rima. Stoga bijahu nemalo iznenadjeni, kad su pri nastupu svoje službe morali odložiti svoje svilene tuniko, te ih složiti u ormare, skinuti sa svojih bijelih ramena zlatne grivnje, a na pomno uredjenu kosu navući teške kacige. Ni Servij ni Publij nijesu im priuštili mira. Tjerajući ih danomice na vježbe, plašili ih i s neprijateljskom navalom, te ih pošiljali na stražu. Sad su požalila ta mlada gospoda, što su došla ovamo tim više, što su tečaj svoga života mogla započeti i u upravnoj službi. Mišljahu, da će u barbarskoj zemlji naći vanredne zabave: dražesnih lovova, veselih gozbi. No u mjesto toga našli su nepodnošljivih muka, kakove zadaje samo vojnička služba u logoru.

I tako ih nije neugodno zatekao ustanak prefekta Servija. Nezadovoljstvo vojske javljalo se već za prvih imperatora. Svaki je novi imperator morao iskupiti kod legija priznanje bogatim novčanim darovima i obećanjima, da će vojnici biti opskrbljeni pod stare dane. Što je više rasla mržnja izmedju vladara i vojske, a jedni se bojali drugih, to su legije bivale objesnije. Legije su na brzo uvidjele, da božanstvo cezara drže mačevi, pa su s toga stavljale sve veće zahtjeve. Svaki čas bi došli u Rim glasovi o vojničkim pobunama sad iz ovoga, sad iz onoga logora, što bijahu razasuti po cijelome carstvu. Onda bi obično pošli carski poslanici s kesama novaca i pregršti ma počasti u nemirne štacije — gdje su najviše postigli željeni uspjeh.

U svakom se logoru nalazila nekolicina tako reći rodjenih nezadovoljnika, koji bi se veoma nerado podvrgavali vojničkoj stezi. Ovaj razorni elemenat, koji je veoma pogubno djelovao na svoju okolinu, sastojao je u glavnome od rimskoga proletarijata, što su ga razmazili sami cezari. Fukara iz glavnoga grada ponijela bi sobom u logore spominjanje na cirk i amfiteatar, na igre, što bijahu rad njih priredjivane, kao i na besplatno razdjeljivanje žita iz državnih žitnica. Dok bi taki nemirnjak osjećao nad sobom jaku ruku tribuna, bio je miran; no čim bi ovaj popustio u svojoj strogosti, podigao je ovaj svoju prkosnu glavu i glasno vikao na nepravdu i zlostavljanje...

Odmah s jutra iza odlaska Servijeve konjice nastalo u logoru neko neobično gibanje. Buntovnici trčali od vojarne do vojarne, pripovijedajući prava čudesa o novim plaćama, koje će dobiti nezadovoljne legije.

„Trebaju nas... Germani prijete... Sad je zgoda, da zahtijevamo.“ Tako i slično galamili vojnici.

Uzalud su mirili stariji legionaši. Vojnici, naučeni na popustljivost careva, dali se zavesti nezadovoljnicima, te krenuše pod večer pred glavni stan tribuna, da ga prisile na povišicu plaće.

No mlada gospoda nijesu htjela, da se svadjaju s vojnicima. Poslali su brzoteču namjesniku u Norikum, da javi o pobuni i ravnodušno čekali na odgovor. A da se medjutim ne dugočase, pozvali su iz obližnjega grada društvo putnih histriona, te su se do mile volje zabavljali s njima i ne misleći na teški položaj, u kome su se nalazili.

Za primjerom svojih tribuna povela se i legija. Vojarne su od jutra do noći odmjevale veselim pjesmama. Rogovi i trublje zanijemiše, jer je prestala svaka zapovijed i svaka služba. Nitko nije ljude budio od sna, niti ih kažnjivao rad razuzdanosti. Samo razumniji i savjesniji vojnici išli su i bez zapovijedi na stražu, da tako bar za nuždu paze na logor, e da ga ne bi napali Kvadi.

U takom stanju nalazio se Batavijski logor već cijeli mjesec dana. Vojnici nisu ni iščekivali skori odgovor, jer je daleki put dijelio njihov logor od glavnoga grada, imperator — na to su oni računali za sigurno — poslati će kojega senatora s darovima, a taj veliki gospodin ne će se dobre volje verati zimnjim bregovima kroz gomile snijega. Po svoj će prilici pričekati na jugovinu i početkom proljeća osvanuti na Dunavu.

No ovaj veliki gospodin bijaše već na putu.

Dapače se već bližao granici, a mjesto carskih darova i počasti vodio sobom liktore s nabrušenim sjekirama u dokaz, da mu je imperator podijelio neograničeno pravo.

*

Zadnjih dana mjeseca veljače stražila nekolicina dobrovoljaca glavna vrata logora, što bijahu okrenuta prama Dunavu. Bijahu to legijonaši barbarskog podrijetla, sabrani po Španiji, Galiji, Britaniji i germanskim poranjskim krajevima. Tek dva rodjena Rimljanina bijahu medju njima. Vojnici sjedili oko vatre i čavrljali o svom položaju.

„Želio bih, da bude već jednom tome kraj,“ uze neki stariji španjolski centurio. „Već ne zna čovjek što li je: vojnik, razbojnik ili skitalica. Kad bi sad Kvadima pao na um, da napadnu na logor, podavili bi nas kao parcove.“

„Ah, oni i ne misle na to,“ zamrmlje jedan Galijac. „Tako su tiho, kao da su izumrli.“

„Ja znadem iz iskustva,“ primjeti neki German, „da takoj tišini nije vjerovati. Moji zemljaci se sigurno dogovaraju dublje u svojoj zemlji, pa su s toga otišli iz pograničkih strana. No već ih vidim, gdje se u velikim čoporima spremaju na juriš“...

„To bi nas lijepo zateklo!“ reče španjski centurio. „Vojnici bez vojskovodje stado su ovaca bez ovna predvodioca. Rim bi nam mogao poslati pravih tribuna mjesto ove mljekolike mlade gospode, koji se razumiju u službu baš kao i mi u kazalište. Ovim junacima na jeziku ne bi ta igra bila s voljom. Oni, koji najviše viču, najveći su kukavci u legiji. Tko je pravi vojnik, taj je miran, kad prijeti neprijateljski napadaj.“

„Ti si dakle pripravan slavnim tribunima pasti pred noge, da ih umoliš za oproštenje!“ nasmiješi se jedan legijonaš, koji je upravo nadošao k njima.

Bijaše to mladi Rimljanin, kome je drsko lice odavalo velegradskoga uličnjaka.

„Opaža se odmah, da nijesi nikada bio slobodni rimski gradjanin,“ doda on, sjednuvši k drugovima. „Dajte vina amo!“...

*

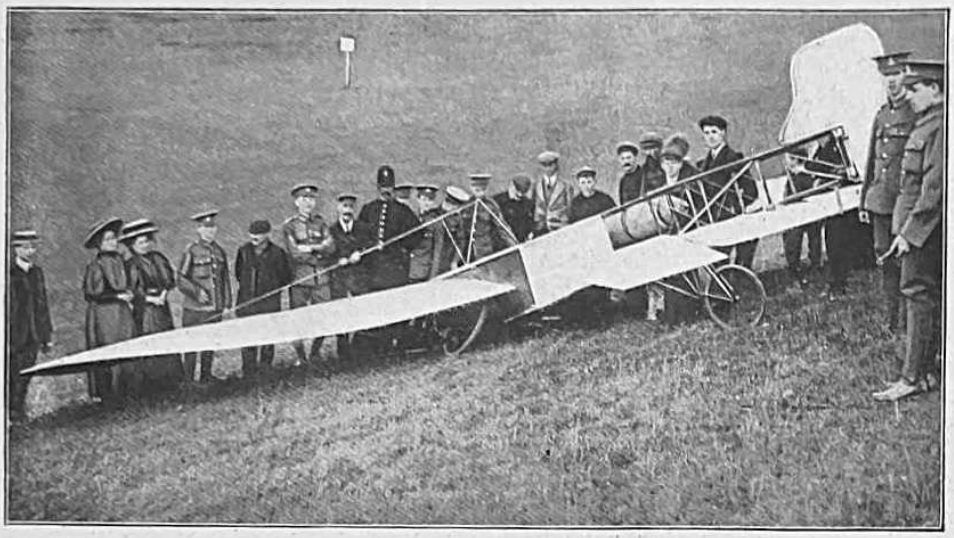

U Londonu izloženi Bleriotov aeroplan.

„Ja sam bio i još sam slobodni sin Hispanije," odvrati centurio, „no ja sam prisegao imperatoru vjernost i poslušnost."

Rimljanin se podrugljivo nasmije.

„Da si odrastao u glavnome gradu, znao bi, da se i na Palatinu smije vikati, bez straha od kazne. Kad se groze mase, onda blijede i bogovi."

„Ja bih želio, da nam pošalju iz Rima vodju, koji bi razumjeo začepiti gubicu tebi i tvojim prijateljima. Rado bih vidio tvoje glupavo lice, kad bi sad stupio pred tebe jedan Servij Klaudij ili Publij Kvintilij!"

Vojnici su i nehotice pogledali od straha na vrata, kao da su se bojali, da bi centurijeve riječi mogle dozvati kojega od tih strogih vojskovodja. Pa i Rimljanin se uplašio i oglednuo, ali za nekoliko časova javio se opet.

„Vazda nas plašite s vodjama, kao da je u njih tisuću ruku. Jedan jedini udarac nožem je dovoljan, da njihovo veselje strovali u blato."

„Možda onako — udarac odostrag, ne?" progundja Španijac. „To bi ti možda razumio, jer te još nijesam vidio, da se čelom digneš na protivnika."

„Da, da brzonog je taj lajavac!" dometnu Galijac. „Ni preplašeni zec ga ne bi mogao dostići, kad pobjegne pred Kvadima."

Vojnici se glasno nasmijali.

„Ne uvidjam razloga, porad koga bih dobrovoljno nasrnuo u pandže tih zvijeri, koje ne umiju još ni baratati orudjem," odvrati Rimljanin. „Kakva li je to zabava valjati se s takvim barbarom! Ta on će navaliti na nas i s kakom god toljagom!"

„I tresnuti te njome posred glave! A tebi bi bilo milije, da po zraku maše!" naruga se smješljivo Galijac.

„Još me ne vidjeste na djelu!" viknu Rimljanin.

„Čekajte, dok se pruži samo prilika, i vi ćete vidjeti, što može Virginij!"

„Da umiješ lajati kao lapiško mlado pseto, to već podulje znamo," zamrmlja španijski centurio.

„A ti ćeš se, stari medvjede, odmah osvjedočiti, da umijem gristi!" poviknu Virginij i skoči na Španijca, pograbivši ga za tuniku.

No barbar se samo strese, kao da je veliki pas, pa zdravo udari napadača nogom . . .

U isti čas dobrza jedan vojnik, koji je stražio pred vratima.

„Kola se bližaju logoru!" viknu on.

Legionaši skočili sa svojih sjedala.

„S koje strane?" upita centurio.

„S juga."

„Možda trgovci."

„Ne, carski se orlovi svietle iz daljine."

„Da nije carski legat? No taj bi morao bio doći na krilima vjetra!"

U logoru nastalo veliko gibanje. U masama skočili vojnici pred vrata, uprijevši svoje oči u povorku kola, koja se je jasno razabirala iz snijega, a sve više približavala.

„Sprijeda su liktori!" opazi jedan, a glas o tome brzo se proširi i u sam logor.

„Diktator je!" primjeti drugi, a i taj se glas strjelovito raširi.

Medjutim se je moglo vidjeti i lice došljaka, jer je povorka stala pred glavnim vratima.

„Publij Kvintilij je!" kliknu centurio. „Prepoznajem ga."

Ovo se je ime svakojako dojmilo vojnika. Oči starih bojovnika samo se zakrijesile od radosti, dok su mladji problijedili kao snijeg pod njihovim nogama.

„Sad imaš prilike, Virginiju, da pokažeš, što možeš!" reče Španijac Rimljaninu. „Zašto sad šutiš, kao da ti se gubica smrzla?"

Tiho dočekaše buntovnici svoga bivšega vodju. Kad je došao do vratiju, otkriše svi glave i kliknuše: „Zdravo, tribune!"

No Publij ni neodzdravi. Nije podigao ni ruke, niti je otvorio usana, nije se ni maknuo. Nepomično sjedjaše u svojim saonama, tek je očima pregledao mnoštvo i već taj pogled bijaše dovoljan, da ih sve zaplaši. Njegov pogled nije odavao ni straha ni obzira.

Žuboreći poput divljega potoka nagrnula je legija natrag u logor iza Publijeve povorke. Buntovnici se oporaviše od prvoga straha i stadoše odmah hrabriti i sokoliti one, koji bijahu klonuli duhom, ili su ostali ravnodušni. Tko tako mrko gleda, taj ne nosi carskih darova.

Pretsjednik Fallières pozdravlja rusku caricu.

Osječajući nad svojim glavama sudački mač, nastojali su iz petnih žila, da predobiju za svoju stvar prijatelje poretka.

„Ako ovaj put ne pobijedimo," govorilo se, „onda se nemamo boljemu nadati. Gnjavimo se u logoru, gubimo na bojnom polju svoje udove, propadamo s oskudice, pa kraj takve plaće ne možemo ni pomišljati na to, da si prištedimo nekoliko tisuća sesterca za stare dane. Ne ćemo se zadovoljavati pukim obećanjima! Toliko smo ih puta čuli, a nikad ne bijahu ispunjena. Budemo li složni, dobit ćemo igru. Cijelu legiju ne će moći kazniti, jer nas trebaju. Kvintilij je hrabri vojskovodja, to je istina, no što bi on bio bez naših ruku? Ta i on ima samo dvije ruke, pa mora popustiti jačemu. Ne bojmo se njegova ponosa; već su i imperatori padali u prah pred silnom snagom legija."

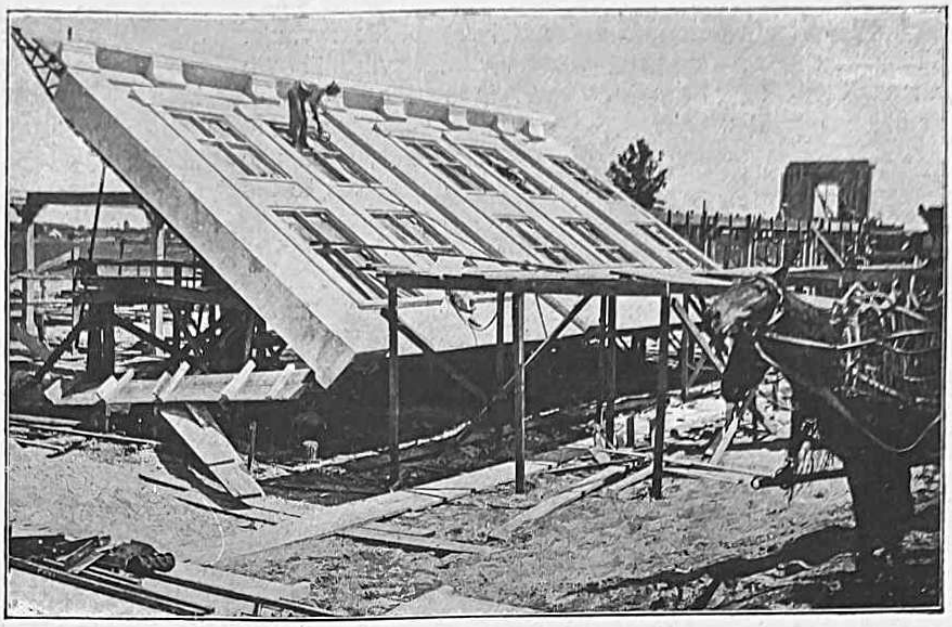

Amerikanske brzogradnje: Početak gradnje.

Tako govorahu potstrekači, da zaštite svoju vlastitu kožu, pa privukoše mnogoga slabića na svoju stranu, dočim su buntovnike još ohrabrili u njihovom otporu.

Još je vrijelo i zujalo u masi, kadno su iz glavnoga stana zabrujali rogovi i trublje. Poslanik imperatorov zahtijeva da legionaši dodju pred njegovo lice.

„Ne slušajte!" vikali potstrekači. „Neka on dodje k nama."

No vojnici, navikli ići onamo, kad ih je Publij zvao, nijesu se dali zaustaviti, već su poslušali zapovijed.

„Kvintilij nas zove!" odvratiše stariji legionaši.

„Kvintilij, koji je uvijek dijelio s nama dobro i zlo!" ...

I oni odoše pred glavni stan. Krzmajući slijedili ih i buntovnici.

Pred tribunskim stanom stajao je na bojnom podnožniku Publij u potpunoj opremi sa kacigom na glavi u grimiznoj haljini diktatorskoj, a oko njega stajahu viši časnici i liktori. Zastavnici držali kraj njega zlatne barjake

On je gledao u vojnike, što su dolazili neuredno u skupinama, onim istim mrkim i neumoljivim pogledima, kojima ih je i pozdravio, — pa je čekao...

Kad se je legija sabrala, podignu on ruku. Grobna tišina zavlada cijelim prostorom i svoj okolini logorskih zidina. Tisuću oči uprlo se u svoga vojskovodju s povjerenjem i povjerljivošu. Tisuću drugih klonulo je nice.

Neugodna tišina bješe prekinuta Publijevim oštrim glasom: — „U red!"...

Vojnici vični na taj glas srnuti i u smrt, uzdrhtnuše i stadoše se redati. No najveći buntovnici ostadoše nepomično, pa tako su smetali ostalima, da se slože u vrstu.

Sad stupi Publij korak napred, tik do ruba tribine, i progovori glasno: „Kad sam otišao iz Rima, mišljah, da ću naći opet legiju, kojoj sam žrtvovao svoju mladost, a sad vidim, da su me poslali med neobuzdani čopor. Zar sam vas toliko naučio bojnom umjeću, da ne znate ni kako se ponaša pred licem vojskovodje? .. Jeste li vi vojnici?... Stado blaga ste, koje sluša samo bič.. Odmah u vrstu!" — Muklo mrmljanje čulo se iz sredine mase. Potstrekaši nijesu prestali buniti. Ipak je velikoj većini uspjelo, da se izluči iz neuredne skupine, te se je poredala u dugi lanac sa četiri vrste.

„Živio imperator!" kliknu sada Publij.

„Živio imperator!" ponovi tisuću glasova. Javiše se rogovi i trublje, barjake spustiše, a mač udari o mač.

Iza toga nastupila svečana tišina.

„Kad sam polazio iz Rima, mogao sam povesti sobom kohorte pretorijanaca i usput vjerne legije, da vas silom privedem poslušnosti. Medjutim sam mislio, da će vojskovodja osobno, bez tudjega posredovanja, najbolje riješiti spor s onim vojnicima, kojima bijaše vazda i oko i štit.

Evo me pred vama kao staroga prijatelja, no vi me pozdravljate podmuklim pogledima zagrižljivih pasa. Možda sam se valjao na mekim dušecima, dok ste vi zebli na mraznom i tvrdom šumskom tlu; možda sam si češljao kosu i cvijetnim vijencima kitio glavu, dok ste vi žedjali i gladovali? Ili sam možda gledao bitke sa strane iz daleka, a vas bacao u ralje smrti, pa se sakrivao za vaša tjelesa . . .?"

Amerikanske brzogradnje: Gradnja nakon 4 sata i 45 časova.

Redovim legionaša čuo se tihi šapat odobravanja. Vojnici su znali, da im govori supatnik svih njihovih muka. Veliki taj gospodin spavao je s njima na golој zemlji, zaogrnut u krzno, pio je vodu iz gorskih potoka, jeo suhi i tvrdi kruh, podnosio sve nestašice, a da nije nikada pokazao svoga nezadovoljstva; on je dapače bio budan onda, kad bi prosti legionaš spavao i počivao.

Već ove riječi osvojile su mnoga srca buntovnika.

„Ili sam možda pravim zaslugama pretpostavljao povod ili osobno kako srodstvo i prijateljstvo," nastavi Publij, „a da ne vidim rane plebejaca? Ako je jedan medju vama, kojemu ne bi bila priznata hrabrost i savjesnost u službi, neka istupi ovamo preda me i neka označi onoga, kojega sam odlikovao, a da toga ne bi bio i zaslužio! Tome nevrjedniku slobodno skinite sa grudi sliku božanskoga imperatora i prsten s prsta njegova!"

Legija je šutjela. Ne, taj patricij nije pravio razlike izmedju bogatih i ubogih. On je poznavao sve legionaše po imenu, te je pravedno prosudjivao svojstva svakoga vojnika, nagradjivao samo one, koji su to zaslužili, a bez milosrdja kaznio one, koji bi bili nemarni ili opori; svim srčanima i savjesnim vojnicima bijaše prijatelj. Svi bolji vojnici već su sada požalili, što su rasrdili takoga svoga vojskovodju, koji im bijaše bliži time, što je s njima dijelio dobro i zlo više, nego da su ih vezale kake porodične veze.

Iziedamput se prama tribini ispružilo tisuće ruku i iz tisuće grla odjeknu poklik:

„Čast tebi, Kvintiliju! Čast tebi, oče legije!..."

No istodopce zabriznuše i oštri zvižduci. Buntovnici opaziše, kuda legat smjera, pa su nastojali, da odmame srca onih, koji bi htjeli pristati uza nj. Radilo se sada samo za njihovu sigurnost, jer su znali, da za Publijevim mirom bjesni strašna osveta.

„Obećat će svašta, kao i svi prije njega!" vikahu kolovodje. „Ne dajte se zavaravati!... Mjesto lijepih riječi hoćemo polakšicu u službi i poboljšicu plaće!... Svoju rječitost neka pričuva za senat!... Budimo složni, pa će morati da popusti!"

Nekoji se izgurali do pred tribinu, gdje su skinuli sa svoga tiela tunike i ostalo ruho, pa pokazivali Publiju svoja ranjava ledja.

„Plaćate nas bičevima! Centuriji mrve svoje trstike na našim ledjima... Hranite nas pasuljem, kao prosjake! vikaše Virginij.

Redovi i vrste opet se rastepoše, a pojedini odjeli legije miješali se i gužvali medjusobno, da je ta sva nesredjena masa priličila velikom mravinjaku. Kolovodje bježali na sve strane, da svojom rječitošću predobe ljude za se. Najbjesniji gurali se napred, da opkole tribinu.

Publij je odmah znao njihovu namjeru. Oko njega se dizale zgrčene pijesti, drhtali mačevi i sijevale oči. No on je stajao nepomično kao kaki kip i ne obaziruć se na svu tu ciku i viku, na sve izljeve bijesa i mržnje; tek je svoju ljevicu oslonio na štit. Jedino svojim pogledom suzdržavao je on smjelost buntovnih vojnika. Znao je dobro, da bi ga i najmanji znak straha uništio i da bi ga buntovnici svojim nogama zgazili u prah.

Već su nekoje ruke i posegle za njim, da ga skinu s tribine. Tek jedan odvažni čin može da spasi njega i legiju.

Brzo i neopaženo sagnu se on i pograbi jednoga od najbješnijih kolovdja za rame, povuče na tribinu i baci med liktore, koji su stajali nekoliko koračaja za njime, pa su ga brzo razoružali.

„Svežite te pse!" Dovikne nekolicini legijonaša, za koje je znao, da su mu vjerni, pokazav na najbliže napadače.

Sva ta masa zgrnula se sada u divlji i golemi čvor, — priličila je zvjeradi, koja se u amfiteatru medjusobno kolje.

Med mirnim vojnicima čulo se od usta do usta: „Život Kvintilijev je u pogibelji!" i sa svih strana pojuriše prijatelji poretka napred, da zaštite imperatorova poslanika. Oni bijahu u većini. Uzalud se stadoše kolovodje braniti. Ogorčeni vojnici udariše na svoje pobunjene drugove kao na neprijatelje i bili bi poklali sve, da nije glas trublje sve smirio.

Kad se je to sve malo primirilo, zapovijedi Publij, da onoga, kojega je predao liktorima, dovedu napred i pokazav ga vojnicima, reče:

„Evo jednoga od onih, koji je povrijedio zastave vaših legija! U času, kad je glad i kuga rašrila preko carstva svoj mrtvački plašt, kad nam prijeti i neprijatelj, prodrznuo se on, vojnik, čuvar reda i sjegurnosti granice, teško vrijedjati najplemenitijega imperatora i dići ruku na svoga vojskovodju! . . . Nije li počinio veleizdaju? Sudite mu sami!"

„Kriv je, kriv je veleizdaje!" grmilo sa svih strana.

„Sudite mu, kako je skrivio!" vikne Publij, turiv kolovodju s tribine . . .

Pao je na šilike stotine mačeva. Već u zraku bijaše umoren, a kad je pao na zemlju samo su mu još podrhtavali udovi.

„Dajte mi Virginija ovamo!" zapovijedi Publij.

Učiniše to i tako su jednoga po jednoga kolovodju buntovnika legionaši podigli na tribinu. Svakoga je carski legat pokazao vojsci i onda bacio opet dolje. Vojnici su bijesno udarili na buntovnike, kao da hoće njihovom krvlju da operu svoju krivnju. Isti ustaše navališe na njih, bojeći se, da i njih ne stigne takova kazna.

Za jedan sat dizao se pred tribinom kup lješina, koji je dosizao do Publijevih nogu. Ovaj je posve ravnodušno promatrao to klanje, ali je problijedio, a usne su mu drhtale. Vojskovodja je duboko prezirao svako ubijanje izvan bojnog polja, no drugojačije nije mogao da postupa, jer je dobro znao, da u ovakim slučajevima vodi k cilju samo smrtna strogost.

Kad je i posljednji kolovodja izdahnuo, podigne Publij ruku. Odmah se sve smirilo.

„Sutra, dok se smirite nakon groznoga današnjega dana, izabrat ćete izmedju sebe tri centurija, da saznam od njih, što tražite od božanskoga imperatora. A sad se vratite u svoje vojarne!"

Bez ijedne riječi složila se legija u odjele. Zaoriše rogovi i trublje. Uz zvuk koračnice stupali vojnici u redovima pred svojim vojskovodjom. A on je skinuo kacigu s glave i klicao: „Da ste zdravo, drugovi!"

„Čast tebi, Kvintiliju!" odvratila razveseljena legija.

On je pozdravio vojnike po starom običaju, pa im je tako za cijelo sve i oprostio, te ne će po svoj prilici kažnjivati više. Mirno, kao da se i nije ništa dogodilo, vratiše se legionaši u svoje kuće.

Idućega dana nijesu izabirali svojih poslanika, niti su koga slali u glavni stan. Oni su naime poznavali Kvintilija. Vazda je mislio na njihovo dobro i činio za njih sve, što je samo mogao. Starima je davao naselja na svojim vlastitim posjedima; mladje legionaše, koji bi postali nesposobni za službu, nadario bi bogato, kad su se dijelili s legijom, da se vrate svojim domovima. Vojnici su osjećali nad sobom ruku pravoga vojnika, pa nijesu ni pomišljali na svoje nerazborite zahtjeve. Kako su pobunjane nezadovoljnike pokopali, dadoše se na svoj posao bez ikoga prigovora, nastojeći da steknu pohvalu svoga vojskovodje.

A Publij im je odmah zadao teški posao. Dao je pojačati utvrde logora, nabacati nove nasipe, proširiti i dublje

kopati opkope. Znao je, da će Servijeva navala biti veća od ikoje dojakošnje.

Kadikad, kad bi s ranoga jutra obilazio straže, popeo bi se na krovišta jednoga tornja uz glavna vrata i odanle gledao u srebrnu daljinu onamo, gdje se crte šumovitih gora dotiču vedroga neba. Tamo — s onstrau Dunava — vladala je duboka tišina, kao da je ondje izumro sav život. Nije bilo vidjeti ni jednoga jeditoga konjanika. Dapače su iščeznuli posvema i trgovci, najviše židovi, Egipćani i Grci, koji bi inače znali pokucati na logorska vrata — i oni su prezrjeli rimski novac. Pablij nasloni čelo na hladnu zidinu i slušaše. Ni najmanji šuštaj, da bi se čuo onamo s kvadskih krajeva.

Tako šute i miruju ljudi i priroda prije nego će da navali strašna oluja . . .

20.

Oluja se spremala — premda još tako izdaleka, da se s pograničnih straža nije mogla opaziti.

Po svim stranama prostrane Germanije zvečilo oružje i držali se sastanci na svetim mjestima. Tihe inače šume posve su oživjele. Poglavice plemena dolazili sa svojim ljudima na sastanke; susjed je posjećivao susjeda. Neprijatelji se sprijateljiše; stariji su vijećali, a mladji se vježbali bojnim oružjem. Svi zajedno se spremali na vojnu proti rimskoj moći.

Povoda pravoga za vojnu nije bilo. U krajevima, koji su priznavali rimsko gospodstvo, nije se dogodilo ništa, čim bi se moglo opaziti općeno gibanje. Porezníci su doduše prignjetavali porezovnike, rimski koloniste dizali jednu koloniju na drugu, trgovci varali lakovjerne barbare; no sve to bilo tako svakdašnje, da nije nitko ni pomišljao na kakove velike ustanke. Ne, uzroci su morali poticati od nekuda dalje. Slobodna germanska plemena na sjeveru potiskivala se sve više prama Alpama — i to ispočetka ne iz kakove osvete ili koje odredjene političke svrhe, već naročito s potrebe za većim prostorom.

Divljim sinovima gora i šumskih samoća cijele Germanije bijaše pretjesan onaj prostor, što no im ga je odsjekao Rim svojim granicama. Sa trija strana: juga, istoka i zapada stisnule Germanije pogranične utvrde rimskoga carstva, a sa sjevera oplakivalo ih more. A Germani su ljubili i trebali mnogo zraka za sebe i svoja stada. Budući da su pretežito živjeli od lova i tímarenja stoke, ne navikli mučnome poljodjelstvu, nijesu mogli da opstoje bez velikih šuma i pašnjaka, a ovi nijesu bili u razmjerju s brojem njihova pučanstva, koje se je u svakoj trećini stoljeća podvostručilo. S toga su Germani trebali više prostora, više zemlje, a s toga se je veći dio i stao seliti po starome običaju.

Markomani su se u velike začudili, kad su izjedamput opazili u svojim krajevima stotine tisuća nepoželjenih gostiju sa sjevera. Prije se je običavao u takim slučajevima ugibati slabiji jačemu, potraživši si drugdje obitavalište, jer je posvuda bilo dosta prostora. No od neko doba promijenile su se prilike. Oni narodi, koji bijahu u susjedstvu rimskome carstvu, nijesu htjeli više, da mijenjaju svoje obitavalište. Više od stotinu godina vladali u njima kraljevi i knezovi, odgojeni u Rimu, a uprkos okršajima i ratovima trgovali oni s Jugom i tako pomalo primali svi ti narodi kulturu. Bogati Markomani i Kvadi stanovali već u kućama zidanicama, krčili šume i silili svoje podanike; da se bave poljodjelstvom, a iz rimskog carstva povlačili vino, dobivali knjige i učitelje. To bijaše svakako početak kašnjemu punomu razvoju, ali već i ovaj prvi početak novoga života prikivao ih njihovu zavičaju. Ako su se sjeverni narodi selili iz domovine svojih otaca, to su oni ostavljali samo šume i uboge kolibe, za kojima nije nitko žalio. Kad bi im nasuprot susjedi rimske carevine ustupili svoje posjede, izgubili bi bili plodove kulturnoga rada čitavoga ljudskoga doba.

Usljed toga se nijesu Markomani veselili posjetu, svoje ne baš prijateljski nagnute plemenske braće, pa su nastojali, da njihovu struju navrnu na rimske strane. No Rim nije primio prvu naivnu djecu sa Sjevera na svojoj granici kruhom i solju, već željezom. Legijonaši su satjerali barbarima, koji su tražili slobodne naseobine u rimskim pokrajinama, taki odgovor u ledja, da su se ovi brzo pobrali natrag preko Dunava.

I tako izgledje, da su odluke legata i tribuna navraćale Germana na nove seobe. Medjutim došlo je nešto posve drugoga.

Divlji su narodi izbliza vidjeli bogate zemlje rimskoga imperatora i raširiše glas o tim čudesima u najdalje strane sjevera i istoka. To je razbudilo požudu. Odbilo nas — govorahu — jer smo došli u premalenom broju; ali da podjemo svi zajedno, morala bi se slomiti željezna granica carstva pred silom i snagom našom! I izjedanput, kao na dani znak, podigla se srednja Evropa, zavideći Rimu na blagostanju i sjaju.

Ispočetka nije nitko potstrekivao ni redio to gibanje. Došlo je samo od sebe, kao oluja što neočekivano dolazi, da pročisti zrak žarkoga ljeta. Ona plemena, koja su nastavala u pograničnim krajevima, sjećala se na poraze, kojima su ih legije odbijale; a ona udaljena snivala o bogatim njivama i pašnjacima civilizovanih zemalja. Oživjela su sva čuvstva zavisti, mržnje, bijesa, osvete i požude — — svi snovi o lijepom i udobnome životu. Od doba prvoga dodira izmedju Rima i Germanije bilo je to prvi put, da se diže sva plava rasa proti tamnokosim „Gospodarima svijeta". Osi i Longobardi, Viktorali i Hermunduri, kao i drugi neodvisni narodi težili su dolje na Markomane i Kvade. Saveznici i vazali rimski morali su združiti se s njima, nijesu li htjeli, da podlegnu valovima te poplave. Jedno pleme povuklo je sobom drugo, dok se nije stvorila orijaška vojska, kakve još svijet nije ni vidio . . .

Servij nije ni mislio, da će naći tako pripravno tlo! Germanske grožnje prosudjivao je kao rimski prefekt i posve se malo obazirao na vijesti, koje su posljednje dolazile preko Dunava. On je naime znao iz iskustva, da rascjepakana djeca prirode, koja se vazda i medjusobno taru i prepiru, jer nijesu obuzdana, ne mogu poduzeti velike vojne.

Ali sada, kad je kretao sve više na sjever, do granica Markomanske zemlje, i sam sve vidio i čuo, osvanule mu priprave Germana u posve drugome svjetlu. Ispočetka je u krajevima Kvada nalazio tako malo ljudi, kao da je kuga zatrla sav narod. Muževa oboružanih jedva je gdje vidio, jer su se iz špilja i šumskih naselja pomaljale samo žene, koje su uprepašćene pobjegle, opazivši rimske vojnike. No čim se je dalje micao od granice, sastajao je sve veće skupine oboružanih ljudi, koji su u Servija čuli ne samo germanske signale, već vidjeli i germanske bojne znakove, a upozoreni po glasnicima o Servijevim namjerama, ustašku konjicu pozdravljali upravo radosno. Sve doline odjekivale zveketom oružja; sva kvadska omladina povukla se dublje u sredinu svoje zemlje, da se sprema na borbu daleko od budnoga uha i oka rimskih pograničkih straža.

(Nastavit će se.)

U ljubavnom zanosu.

E. Jelinek. — Selim Rakošev.

Bila su dva sela, bogato i siromašno.

U bogatom bješe ljudima dobro, vozili se na sajmove, prodavali su i kupovali. Njihove kuće bile su skrivene u šumi, a za šumom širile se na svim stranama plodne livade i rodovita ravnica, natopljena veselim potokom. Bujne trave hranile su rogato blago i pčele, pa otud su dakle imali obilno mlijeka i meda.

Tako bješe do polovice puta, koji vodi u grad. Ondje je počinjala pusta stepa, bez drveća i žive vode. Samo ovdje ondje vidjele se močvare, u kojima je gnjila trska. Nigdje nije bila stepa tako tužna i pusta, nigdje nije zavijala bura tako žalosno.

Ondje su bile kuće siromašnog sela, loše pokrite. U selu nije bilo ni crkve, ni popa, živjelo se posve siromaški. Pa nisu imali ni dobre vode za piće.

Ljudi iz ova dva sela poznavahu se vrlo malo, premda si bjehu najbliži susjedi.

Siromaštvo se slaže sa siromaštvom, a bogatstvo opet s bogatstvom. Bogatstvo gubi se pred bijedom a i ukrajinska bijeda nije se rado prihvaćala bogatstva. Jamačno bi je to uništilo.

A što! nema u selu onog, koji bi mogao reći, da su kadgod došli svatovi iz tog bogatog sela u siromašno. A i to, da bi išli svatovi iz siromašnog u bogato. Ne, ne, to se nije dogodilo a nikom to nije ni palo na um, premda su i ondje za plodnim krajem tog zemaljskog kuta rasle krasne, bajne Ukrajinke i krasni momci.

Znali su možda o njima u bogatom selu, a ipak nisu slali svatove k njima. Jamačno su imali dosta svojih djevojaka s crnim obrvama i mladića...

Samo jedanput u staro vrijeme dogodilo se, što se opet kroz cijele vjekove dogodilo nije; bogato selo približilo se siromašnom!

A i to ne bješe tek onako.

U Golubcima — tako se zvalo siromašno selo — došao je na svijet krasan, divan Kozak. Za mladjih godina pasao je konje, koji mu vrlo često zašli u Ljubču — tako se zvalo bogato selo. Nije dakle ni čudo, da su prilično poznavali u bogatom selu Ivanka i da su čuli njegovu svirku na fruli, a poznali su ga po glasu. A inače nisu se baš mnogo obazirali na njega, osim kad su dobacili što nepristojna, kad je bezbrižno pustio konje sve do njihovih vrtova.

U tom bogatom selu bješe samo jedna osoba, koja nikad nije ružnim riječima grdila Ivanka, rado je prisluškivala njegove pjesme i katkad pogladila je njegove konje. Činilo joj se, kao da u njihovu selu i nema tako krasnog kozaka.

Ivanko se nije mnogo osvrtao na to; radije mu bilo, do njegovih lijepih konja, koje je ljubio. Osvjedočen bio je, da im se svidjaju njegovi konji, napose njihov sjaj, kakvog jamačno nisu imali ni konji s panskog dvora.

Ivanko je dorastao. A dorasla je i Efimka s crnim obrvama. Od onda često se vidjeli iz bliza, ali niko se na njih nije obazirao. Vidjeli su se, vidjeli — ali ništa više. Nisu imali prilike, da se porazgovore. Ivanko nije znao, kakav glas ima Efimka. Znao je samo, da je vrlo lijepa, a i mislio je, da kod njih — u siromašnom selu — ne rastu tako bijele golubice.

A šta ima od tog?

U dan Gospodnji, kad se s jednostavnog crkvenog zvonika razlijegao zvučni glas zvona daleko za trskom prema prudvima, razliježući se do siromašnog sela, skupili se po drvenim, mahovinom pokritim krovom, posvećenim hvali Gospodinovoj. Bjehu tamo i Efimka i Ivanko.

Pa šta onda?

Ivanko se plašio gledati u nju i jedva je podigao prema njoj svoje oči. Stajao je ondje u prostoj košulji, malo svezanoj, a nije baš imao ni lijepu kapu.

Za to je Efimka bila puna cvijeća i primamljivosti, bijela njezina oprava svijetlila se i u mračnoj crkvi. Imala je bogat djerdan, takav, kakvog nema kod njih nijedna djevojka.

Ah, ah, uvidio je Ivanko, da su iz dva sela i da mu ništa ne koristi. Tješio se u dušu, što se nije rodio kod njih, a radi tog nije mu bio mrzak život.

Ova misao utvrdila se još jače u njemu, kad je opazio rodnu Efimkinu kuću. Da! Ni takvih kuća, bijelih i krasnih nema kod njih. Šaptao je u sebi, da je Efimkina kuća više slična dvoru, nego njegovom kozačkom zaklonu.

Pa onda? — — —

Dogodilo se nešto, da je Efimka osiromašila preko noći. Ivanko saznao je o tom tek u Gospodnji dan pod drvenim krovom mračne crkve. Poznao je to po blijedom licu, na kom se skupljale vruće suze teške tuge.

Smilila mu se i rado bi joj rekao utješljivu riječ, a oko nje bješe već mnogo drugih mladića, koji se razgovarali s njom tako, kao da je njihova.

Jamačno bi mu se smijali.

Zato je radije otišao šutke i negdje vani na fruli izrekao je sve, što nije znao i nije mogao...

Ko zna, kome je odnio vjetar stepni njegovu pjesmu.

Za nekoliko dana tjerao je Ivanko svoje konje na vodu. Magle se već spustile i po lišću trske vidjeli se zadnji dragulji rane rose. Vruće sunce rasipalo je jasne zrake po dalekoj stepi, kojoj je beskrajni obzor oživljavao možda samo pjev božjih ptica. A i pjevanja bilo je malo, jer su pjevačice uvijek pjevale u vrtovima Ljubče.

Dušu Ivankovu mučila je neka čudnovata sumnja. Nikad se nije sjetio tolikih priča, kao danas, nikad im nije toliko vjerovao i nije im se veselio. Činilo mu se, kao da bi se i njegov život mogao nekud pretvoriti u bajku, punu izmišljenih krasota i čari.

Časimice se budio iz ljubavnih snova. Sagnuo je glavu opet i opet — i rado se utapljao u bajnim snovima. Najednom zašumilo je nešto u trski. Razišlo se visoko pruće.

I gle!

Pokazala se ladjica — mirna kao prikaza.

Kao u priči nije bilo na toj ladji nijednog vesla, a ladjica je ipak prolazila kroz trsku i približavala se obali.

Ivanko gledao je pred sebe veoma pozorno.

A na ladjici pokazala se vitka bijela prikaza.

Ivan se začudjeno stresao.

Bješe to Efimka.

Katkad je mislio Ivanko, da Efimka ni ne može biti krasnija, a sadanja njezina ljepota nadmašuje sva njegova maštanja, koja su dosad postojala u njegovoj duši. Tako, kako bješe Efimka predstavljao si najveće raskošje i sreću svijeta. Zato mu se možda i učinilo, da je prije prikaza nego istina, i pojava njezina imala je samo crte lica u krasnoj bajci, o kojem je sanjao čas prije. Koljena su mu drhtala, kao da se htjela prignuti toj čarobnoj pojavi.

Efimka ga gledala pristojno i prijateljski mu mahala rukom.

Ali Ukrajinac nije se usudio ni rječce progovoriti i stajao je tiho. I ako je bio opojen s osjećajem vruće ljubavi, protivio se vlastitoj želji. Htio je samo gledati, samo gledati... i ništa više.

Osjećao je u grudima bolne zapreke, koje mu priječile, da usklikne veselo, da odane radosno, da se makne s mjesta. A čim je više gledao u Efimkino lice, čim se

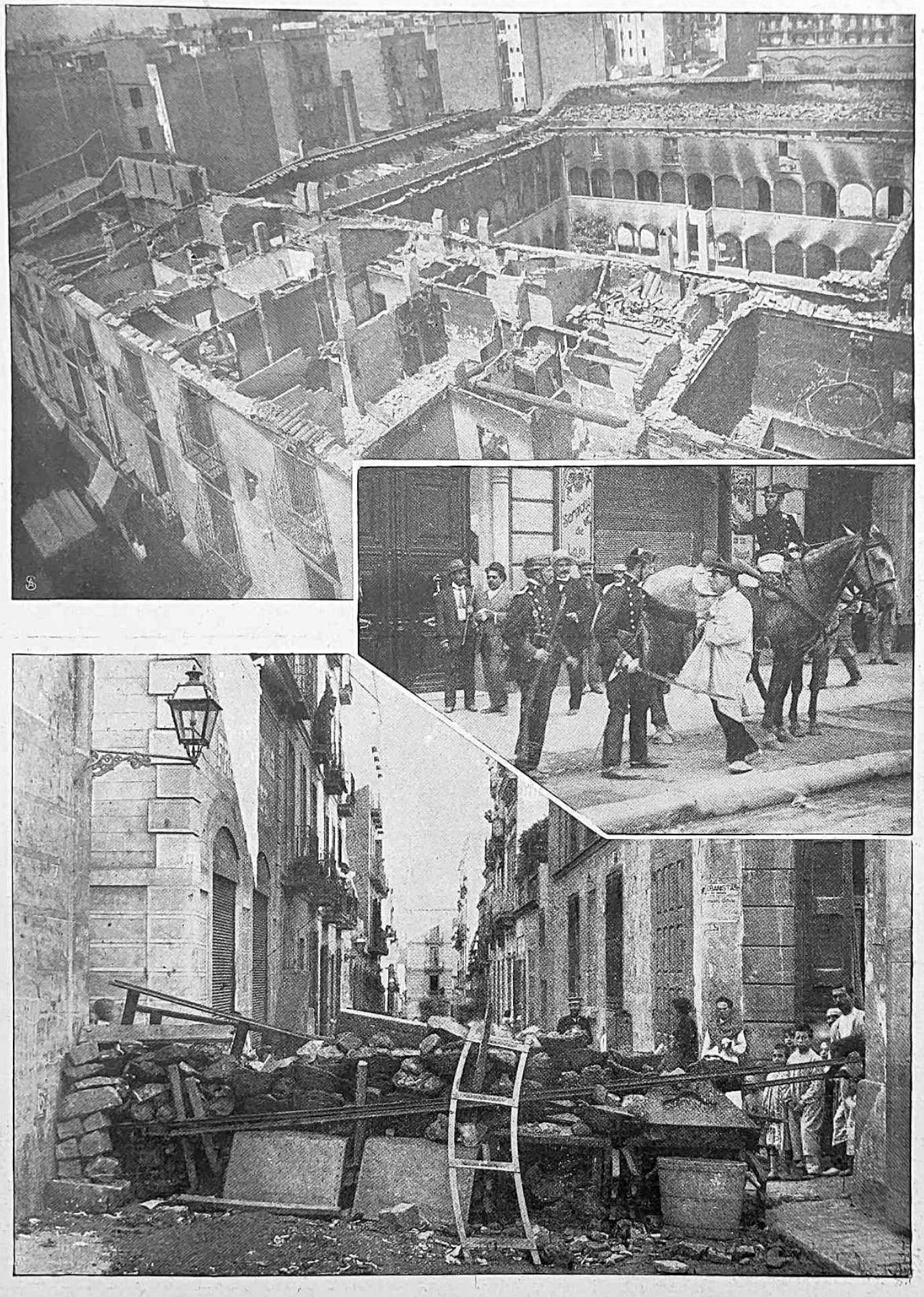

Revolucija u Španiji.

više veselio sjaju njezinih očiju i osmjehu njezinih kao malina rumenih usana — tim vatrenije svijetlila je i pekla njegovu duša krasota djevojke, sjajan djerdan, bogata njezina oprava, izvezena dragocjenim nitima...

I kad je kod tog nehotice pogledao na svoj rukav, koji je bio jadan i ružan, jedva je suzdržao suzu, koja mu tekla iz očiju.

Šutke spustio je glavu na prsa.

— Ivanko! za čas čula se Efimka.

Ivanko, kao nanovo probudjen, stresao je rukom.

— Ivanko! ponovila je Efimka i uklonivši trsku, koja ju skrivala šapnula mu čudnim glasom: „Efimka te ljubi!"

Kod ovih riječi zaljulala se ladjica i uzemirila je tihu vodu.

— Batka nije htio, da te ljubim, a batka leži sad već pod mogilom i njegova je jedina volja... Čuješ, Ivanko? Ivanko, čuj!

Riječi ove zvučale su vruće i iskreno. Čule se do obale.

Ali, Gospode!

Ivan je šutao, žalosno je sagnuo glavu, mašući rukom, kao da je htio otjerati od sebe tamnu pojavu.

I opet za nekoliko časova čulo se na obali njegovo ime: željno, ganutljivo, proseće i nježno.

— Nikad! — izgovorio je poplašen Ivanko. — Nikad, ne vjerujem ti! Nema djevojke na tom svijetu, koja bi iz bijele, bogate kuće ozbiljno željela ići pod krov bijedne, siromašne u Golubcima. Ne, ne, ne vjerujem. Tu nema iskrenosti. Nikad, nikad, nije se tako dogodilo u Ljubči...

To rekvaši mahnuo je opet Ivanko rukom, kao da je htio otjerati od sebe tamnu prikazu. Nije se usudio ni oči podići.

Još nekoliko puta čuo je svoje ime, sve zamamnije, a Ivanko spuštao je sve dublje i dublje tužnu glavu na uzburkane grudi.

Medjutim opet je zašumila trska.

Potajno pogledao je onamo.

Da!

Trska se nad vodom opet sklopila, iščezla je ladja. Iščezla je i Efimka. Samo se voda još talasala, a napokon smirilo se sve.

Efimka vratila se kući.

Ivanko ostao je sam kod vode.

Te noći bilo je svjetlo u Ljuči, na krov Efimkine kuće sjeo je odmah iza polnoći crven pijetak.

Za jedan sat bilo je sve imanje Efimkino u plamenu, i od njega do prvog jutarnjeg svjetla nije ostalo ništa osim rpa pepela i gomila ugljа.

Iz kuće, koja je gorila utekla je samo Efimka. Njezino bijelo tijelo sakrivala je samo jednostavna oprava.

Sve ostalo nestalo je u pepelu; ne samo bijela, bogata kuća, već i dragocjeni djerdan, sjajna odijela, sve, sve...

Efimka za tim ne očajava, ni ne plače, ne žali ni kuću, ni ostali imetak, kao da joj dosta jedna stara oprava. Ne kune nesreću, ne traži palikuću...

Nije ni tužila sudu, a ni tražila onog, koji ju zapalio. Ljudi su samo značajno mahali glavama i svašta su šaptali.

Samo stara Ivana uskliknula je glasno: „Ah ta luda!"

U oči tog dana bio je Ivanko opet u trski. Nije više sanjario o bajkama, već o javi. Njegov pogled oštro se zaustavljao na onom mjestu, gde mu se prije jednog dana i noći javila Efimka i misao njegova bludila je sve dalje prema šumama.

I iznenadno, kad se spustio večernji mrak na stepu i kad je na obzoru zasvijetlio mjesec — opet je zašumjelo u trski.

Ivanko se prestrašio.

Kao prijašnje noći opet se raširila trska i opet se u tom prostoru pokazala ladjica. I bijela, vitka prikaza pojavila se na ladjici.

— Efimka! — tad je Ivanko prvi pozvao djevojku.

A Efimka stajala je mirno i ni riječce rekla nije. Samo bijedna, stara oprava visjela je na mekim njezinim ramenima. Nije ju više ukrašavalo bogato odijelo ni svjetli djerdan.

— Efimka! — ponovio je vruće Ivanko.

Ali tekar kad je treći put čula svoje ime, podigla je djevojka svoju glavu i pogledavši prema Ivanu šaptala je ljubazno:

Pretvorila se u pepeo moja bijela kuća i u plamenu nestao je sav moj imetak. Reci, da li i sad ne vjeruješ?

— Ti si sama podmetnula vatru! Palikućo! — izrekao je kao u snu Ivanko.

Efimka je mirno kimnula glavom. — Siromaštvo ti nosim kao miraz! Tako te ljubim!

A brzo je sagnuo ražaloščeni mladić svoju glavu na grudi tužne djevojke.

Uzdanuli su: Blagoslovi nas Bože!

Nakon tri tjedna javljao je veseli zvuk iz drvenog zvonika seoske crkve radosnu vijest po širokoj stepi, po dubravama i ritovima, da na stepenicima žrtvenika kleči momak s djevojkom: Ivanko s Efimkom.

A Bog im nije odrekao svoga blagoslova.

Bjesnoća pasa obzirom na ljutsko društvo.

Predavao u družbi „Braće hrvatskoga zmaja" August Nović, gratski veterinar.

Imao sam priliku slušati kojekakve primjetbe, kad poglavarstvo izda koju odredbu te ju putem oglasa dade po uglovima plakatirati. Najvećim prigovorima je izvrgnut obično oglas, kojim se odredjuju stroge mjere proti širenju bjesnoće pasa.

Kritika takovih oglasa je dakako osobito stroga u pojedinim kućama, gdje mnoge gospojice svoje ljubimce svih imena maze i tetoše, jer će sada morati posvetiti dvostruku pažnju tomu, da im njihovog „Amicu" ili kako se već zove, na nepovrat ne progutaju crna živoderska kola.

Nebrojene prigovore radi kontumaca pasa i ostalih nuždnih oblastnih odredaba, priposlane našim dnevnikom imali ste dnevno prilike čitati. Prije kratkog vremena našao sam u jednom zagrebačkom uvaženom dnevniku dosta dugi a i ujedljivi članak, kojim se opisuje hajka na jednog psa, koji po navodu toga lista nije ništa učinio. Ugrizao je za to, jer su ga ljudi natjeravali? jer je zalutao ne znajući kamo će. Što je bilo na stvari? Isto pseto, koje je ugrizlo bilo dvoje školske djece, jedno za lice a drugo za nogu, bilo je hvala našem redarstvu, uhvaćeno, te po živoderu odpremljeno na gradsku živodernicu na motrenje.

Ja sam ovo pseto pregledao i motrio, pak sam mogao kod njega ustanoviti nepobitno bjesnoću. Taj moj nalaz potvrdio je bakteriološki zavod u Križevcima, kojemu

je bio mozak tog psa, nakon što je bio pod znakovi bjesnoće poginuo, na daljnje istraživanje priposlan.

Oblast se dakako na takovu vrst kritike ne obazire, a niti se obazirati smije, već mora, svijesna si velike odgovornosti, činiti ono i odrediti potrebno, da zaštiti život i zdravlje gradjana.

O potrebi i opravdanosti mjera proti bjesnoći pasa progovoriti ću na koncu.

I.

Bjesnoća pasa jest jedna od onih bolesti, koje su već dobro poznate bile u starom vijeku. U četvrtom vijeku prije Krista opisao je Aristotel bjesnoću pasa, poznaje njenu kužnost i prenesivost ugrizom na pse i druge životinje.

U našem narodu je bjesnoća takodjer već iz najstarijih vremena vrlo dobro poznata bolest, pak držim, da nema kraja u našoj domovini, gdje se ne bi bila pojavila sad u većoj sad u manjoj mjeri. Predaja doduše pozna prenos bjesnoće ugrizom od psa na psa, na čovjeka i druge domaće životinje, dakle poznaje kužnu narav bjesnoće, ali je narod takodjer krivog mnenja, da može nestašica vode, pokvarena hrana i vrućina prouzročiti bjesnoću pasa.

Danas je znanstveno utvrdjeno, da je bjesnoća pasa kužna bolest, koja je ugrizom prenosiva od psa na psa, druge domaće životinje i na čovjeka. Kužno bjesnoće kod bjesnog psa ne nalazi se u zubima već je ovo sadržano u slini. Ugrizom načine zubi ranu, a slina, koja se nalazi na zubu, a sadrži kužno, bude tako u ranu ucijepljena. Prema tomu su vrlo pogibelјni ugrizi biesnih pasa na nepokritom dielu tiela kod čovjeka na pr. glavi i rukama, dočim su ugrizi kroz odielo manje pogibeljni, jer se mora predmijevati, da se zubi prije nego li prouzroče ranu u sukno odnosno platno obrišu, a kako sam već prije spomenuo, ne sadrži kužno zub već slina.

Bude li pseto od kojeg bijesnog psa nagriženo i bude li mu otrovna slina bjesnoće u ranu ucijepljena onda će proći stanovito vrijeme, dok se ne pokažu prvi znakovi bjesnoće. Čim je rana otrovana kužnom bjesnoće udaljenija od mozga, tim će se kod okužene životinje kasnije pojaviti prvi znakovi bjesnoće. To i opravdava mnijenje, da se kužno bjesnoće razvija i putuje prema mozgu pomoću živaca, a došavši u mozak, napuni mozgovne stanice sa otrovnom tvarju kuživa bjesnoće i time prouzroči bolest centralnog živčevlja, koju mi bjesnoćom nazivamo. Kod pojedinih bolesti, ako se pojave na razne načine, je znanost uvela razlikovanje po vrsti. Tako je to učinjeno i kod bjesnoće. Bjesnoća pasa pojavljuje se obično u obliku goropadne bjesnoće i u obliku tihe bjesnoće. Ovdje moram odmah napomenuti i treću vrst bjesnoće, koja je osobito za strukovnjaka od velike važnosti, a to je atipična bjesnoća. Kod posljednje vrsti nisu pojedini karakteristični znakovi bjesnoće dovoljno izraziti, a životinja nakon nekoliko dana pogiba uslijed kljenuti mozga, a da prije ne pokazuje ni najmanjeg traga slabosti u stražnjem djelu tijela iliti kljenuti doljnje čeljusti. Ove slučajeve atipične bjesnoće kod pasa imao sam prilike u Zagrebu motriti, a u literaturi ima o njima malo spomena. Točni opis ovakih vrlo rijedkih slučajeva bjesnoće pasa ne može biti predmetom mog predavanja, već spada u koji stručni list, a spomenuti sam morao ipak potonju vrst bjesnoće, da time podsjetim vlasnike pasa, kako je već u njihovom vlastitom interesu od velike važnosti, da dadu svoje pse, ako im obole, pregledati i motriti po kojem stručnjaku — veterinaru. Tihom bjesnoćom nazivamo onu formu bjesnoće, gdje je drugi stupanj ove bolesti, stupanj mahnite goropadnosti posve kratak ili fali, te nastupa brzo kljenut doljnje čeljusti i stražnjeg dijela tijela.

Kod goropadne bjesnoće razlikujemo tri stupnja. Prvi pretečni, drugi izrazite bjesnoće ili goropadne mahnitosti i zadnji stupanj — stupanj kljenuti.

U prvom stadiju promijeni pseto ponašanje. Ili je vrlo neveselo, smuždeno, čangrizavo, ili neobično veselo. Isto dobno pokazuje osobiti nemir, legne na svoj obični ležaj, brzo ustaje tražeći drugo mjesto, legne opet tamo, da na novo ustane i da potraži opet drugo mjesto. Prestane uzimati hranu, a gdjekad ipak nešto od najmilije mu hrane pojede, dočim se obično mu davanih jela neće niti dotaknuti. Već u ovom početnom stadiju, se opaža kod mnogih pasa, oboljelih na bjesnoći, da grizu i gutaju razne neprobavljive predmete, koji su im na dohvatu. Pseta, koja bivaju držana u sobi derat će obično prostirač ili sag na kojem leže, te će pojedine komade istoga gutati, isto tako grizu i gutaju papir, kožnate i drvene predmete. Psi držani u dvorištu na lancu, otkidat će i gristi drvo svoje kućice, gutati će kamenčiće, zemlju i slamu od svojeg ležaja. Kod nekojih oboljelih pasa opaža se, da jedu svoje vlastite izmetine. U jednom slučaju sam našao kod jednog kućnog psa želudac pun gnojnice i kravskog djubra. U tom stadiju psi nerado slušaju zapovjedi svojih gospodara, osobito pseta držana na lancu pokazuju napadnu plahost, nemir i neposlušnost.

Nekoji bolesni psi pokazuju prije nego li kod njih nastupi drugi stupanj ove bolesti, naime goropadna bjesnoća veliku osjetljivost mjesta, gdje su ugriženi ili brazgotine, koja je nastala povodom ugriza, pak ovo mjesto liže, grebu i glodju.

Nakon ovoga stadija, koji traje dva do tri dana, a više puta tek nekoliko sati nastupa drugi i najpogibeljniji stupanj bjesnoće. Sada pokazuju nagon odbjeći od kuće i ako je ikako prilika im dana, oni će odbjeći. Vrlo su nemirni, mjenjaju neprestano ležaj. Psi koji bivaju držani u sobama bježe neprestano k vratima i tamo svom žestinom grebu pod. Psi na lancu ili na užetu grizu isto i nastoje pobjeći. Uspije li tako bolestnom psetu pobjeći, trči ovo bez cilja i plana po ulicama ili poljima i livadama, pliva preko rieka i potoka i kao sliepo napada i grize sve što mu je na putu. Poslije više sati, a nekada tek drugi dan, običavaju se vraćati natrag kući.

Mnogi dobro dresovani psi, kad se tako lutajući povrate kući još su si svijesni svoje krivnje, pak se zavuku u kuću ili sobu i negdje se sakriju te spaziv gospodara, mašući repom, hine veselje i prijaznost.

Ovako bolesno pseto — za vrijeme napadaja goropadne biesnoće — zatvoreno u željeznom kavezu zaletava se u željezne šipke, drma istima, grize ih takovom snagom, da si često izlomi zube i na više mjesta ozlijedi jezik. Napadaj žestoke ugrižljivsti izazvati ćemo osobito lahko, ako pred kavez donesemo psa, mačku ili perad, pa makar u mrtvom stanju.

Osobito je karakterističan za biesne pse način kako napadaju pružene im premete, te se vrlo razlikuje od načina, kako će ovakove predmete napasti zdravo pa makar i najzločudnije pseto.

Zdravo pseto će, ako ga čovjek draži batinom, najprije mrčati, pokazat će zube, žestoko će lajati i napasti će pruženu batinu ali će ju odmah i ispustiti.

(Svršit će se.)

ŠIROM SVIJETA.

NAŠE SLIKE.

F. Hayez: Osvojenje Jeruzolima.

Naš umjetni prilog prikazuje nam posljednji prizor veličanstvene tragedije, koja je svršila razorenjem Jeruzolima i konačnim osvojenjem zemlje izabranoga naroda.

Za ustanka Židova proti rimskoj vlasti, bje opsjednut Jeruzolim, koji se je više mjeseci održao. Napokon gladom i naporom izmučeni branitelji podlegoše premoći, a Rimljani prodriješe u grad, zapališe ga i oplijeniše.

Slika naša prikazuje posljednju očajnu borbu Židova u hramu na Sionu. Zadnji židovski junaci povukli se na visoki podium žrtvenika i tamo izgibaju do zadnjega braneći slobodu i čast domovine. Medjutim rimski vojnici,

Bivši francuski ministar-predsjednik Clemenceau.

po tadanjem okrutnom običaju plijene hram i odvode nemoćne žene i djecu u roblje. Rimski osvajač Tito Tacije, okružen svojim doglavnicima i carskim orlovima, proglašuje grad i zemlju svojinom božanskoga imperatora.

Gajeva karta Ilirije.

Sačuvana nam je karta, koju je narisao sam naš veliki Gaj, prikazavši na njoj zemlje, koje nastanjuju „Južni Slaveni" iliti „Iliri". Karta nosi s desne strane slijedeći naslov i tumač: „Karte der Provinzen, welche von Südslaven oder Illyriern bewohnt werden, Provinzen unter der österr. Herrschaft I. Kärnthen, II. Krain, III. Istrien, IV. Steyermark, V. Dalmatien, VI. Croatien, VII. Meggumurje, VIII. Slavonien, IX. Syrmien X. Bacska, XI. Banat; Provinzen unter der türk. Herrschaft, XII. Türk. Croatien, XIII. Bosnien, XIV. Hercegovina, XV. Türk. Serbien oder das Paschalik Nissa, XVI. Bulgarien, XVII. Fürstenthum Serbien, XVIII. Crnagora v. Montenegro.

Anm. Ausserdem gibt es Slavo-Illyrier in zerstreuten Ortschaften in ganz Ungarn, Siebenbürgen, Oesterreich, Albanien Macedonien, Rumelien und Thessalien.

Masstab: Russische Wersten 104 auf 1 gr.

Kad je Gaj ovu kartu risao nije zabilježeno. Po svoj prilici bit će to istodobno kad je izdao svoje „Die Schlösser von Krapina". Na toj karti jasno se vidi, što je sve Gaj držao „Ilirijom"; u odnosnim pokrajinama je Gaj obilnije upisao mjesta. To je bila dakle Gajeva „Ilirija", u kojoj je hotio provesti jedinstvo jezika i pravopisa i tako one narode duševno ujediniti.

Cijela karta radjena je rukom Gaja, a nalazi se u posjedu njegovih potomaka u Zagrebu. Z. B.

* **Francuski aviatičar,**

kojega sliku donosimo u ovom broju, okušao je preletjeti morski tjesnac kod Dowera. Smjeli ovaj pokušaj uspio je njemu prvomu, pošto je na svom aeroplanu preletio spomenuti put u duljini od 31 kilometra od Calaisa do Dowera prevalio za 27 minuta. To je najkraci put od evropskoga kontinenta na britske otoke. Torpiljarka, što je slijedila smjeloga zrakoplovca uleti jedan sat iza dolaska Bleriotova u luku Dowersku. Parobrod treba za taj put kod povoljnoga vremena 1 sat i 20 minuta, a znameniti sportsmann Welb, koji je jedini preplivao ovaj morski tjesnac, trebao je zato 21 sat i 45 minuta. Osim Bleriota okušao je sreću, da preplovi kanal i zrakoplovac Lathan dva puta, no oba pokušaja su se izjalovila.

Čitamo, da je isti taj slavljeni Blerlot nastradao kod natjecanja u Reimsu, pošto mu je eksplodirao kotao na motoru. Zrakoplovac je ranjen, dok mu je stroj i aeroplan posve uništen.

Donašamo u ovom broju i sliku njegova stroja.

Pretsjednik francuske republike pozdravlja rusku caricu.

Putovanje ruskog cara i carice po Francuskoj i Engleskoj, dalo je povod mnogim političkim kombinacijama. U pratnji carevoj bio je i ruski ministar za izvanjske poslove Izvolski. Da Rusija za svoju izvanjsku politiku, traži u Francuskoj i Engleskoj potporu, razveselilo je državnike ovih država, makar da Rusija nije u narodu osobito popularna. U engleskom parlamentu došlo je prije dolaska careva, do burnih izjava protiv ruskog cara, te je engleski državni sekretar za vanjske poslove Grey, imao mnogo posla, da spriječi službenu izjavu parlamenta protiv posjeta careva. Pače i u franceskom zastupstvu došlo je do sličnih izjava. Naša slika prikazuje iskrcanje ruskog carskog para u Cherbourgu, gdje ga pozdravi i dočeka predsjednik franceske republike Fallières.

Delcassé, negdanji ministar izvanjskih posala, koji je srušio Clemenceaua.

Amerikanske brze gradnje.

Amerikanska tehnika slavi uvijek nove triumfe na posve osobit način. U tom se osobito ističe graditeljstvo, koje je upravo začudno napredovalo. Najveću brzinu stekao je njemački arhitekt W. C. C a r l, koji je iznašao, kako se može čitava kuća s više soba i potpunim namještajem uključiv amo i uvedenje elektrike ili plina i t. d. prigotoviti za stanovanje u nevjerojatno malenom vremenu od dvadesetičetiri sata. Dakako da se ovdje ne tjera na posao neizmjeran broj radnika, nego se svrha postigne osobitom i praktičnom uredbom zgrade same, kao što i upotrebom materijala, koji se dade lako i brzo sastavljati.

Briand, novi francuski ministar-predsjednik.

Kuća, koju je sagradio gosp. Carl, stoji u Landsdowenu, predgradju St. Louisa, a sadržaje salon, jedaću sobu, kuhinju, spavaću sobu, smočnicu i kloset. Na solidnom temelju od cementa, stoji kuća od kamena, proti vatri sigurna sa krovom od asbesta. Bilo je zaposleno u svem, 25 radnika, koji su kostur kuce sagradili u 4 sata i 45 minuta, dok su krov sačinili u 3 sata, a uvedenje plina i elektrike obavili za 10 sati. Bojadisanje je bilo izvedeno za 9 sati, a obavilo ga je četvero ljudi, sve na posve amerikanski način razdijeljenja vremena, gdje se osobito pazi, da bude svaka minuta dobro iscrpljena.

Ne tako brzo, već za 48 sati, sagradili su drugu neku kuću, jestvionu vojničkog kasina, na ovoj su kući zato dulje gradili, jer su zidovi bili načinjeni ne kao okviri već iz čvrstoga kamena. Kod toga su tako postupali, da su najprije sačinili kostur za stijenu iz željeza, pa ga tako prislonili na ostale stijene, da je odmah kod uspravljenja stajao na pravom mjestu. U ovaj su kostur utakli okna, a onda prednju stranu radi čvrstoće isprepleli žicom. Kad su tako obavili predradnje ispunili su cijelu stijenu betonom. Beton se je vrlo brzo skrutnuo i učvrstio, bila je gotova jedna stijena kuće, no iskitili ju još sa jednostavnim nakitom. Poslije otvrdnuća, po prilici za vrijeme od 24 sata, okrenuta je stijena oko srednje osi svoje, tako da je na koso upala u već pripravljenu grabu od temelja i u njoj se zaustavila. Potporišta su odzada otstranjena, a sprijeda su stijene poduprte tako dugo, dok su prigotovljene strane i zadak, da se onda medjusobno učvrste i podupiru. Kad su zidovi gotovi prešlo se k umetanju podova u prizemlju i prvom katu, a isto-

dobno se postavlja krov, pa je u razmaku od 48 sati bila gotova čiatva velika zgrada, koja je na prednjoj strani brojila 18 prozora. Zaista pravo-amerikanski!

Revolucija u Španiji.

Donosimo danas tri slike o revoluciji u Barceloni. Prva slika, snimljena s krova susjedne kuće, prikazuje nam jedan opustošeni samostan u Barceloni. Velika i prostrana zgrada, sasvim je ognjem uništena. Tek goli zidovi su ostali, da nam budu svjedokom grozota, što su se ondje zbivale.

Druga slika nam prikazuje uapšenje sumnjiva prolaznika. Oružnici na konju i pješice, sa oružjem u ruci, hvataju sudionike ustanka. Gledaoci indiferetno promatraju prizor, i nikomu ne pada više na um, da se zakonitoj vlasti opre.

Treća napokon slika, prikazuje nam barikadu u tijesnoj ulici Calle del Padre Serafine. Tiha španjolska ulica sa cvjetnatim balkonima, uskim i visokim kućama, bila je prije nekoliko dana pozorištem krvave borbe. Revolucijonarci sagradili su barikadu iz stolova, bačava, tračnica, kamenja i svega, do čega su u brzini mogli doći. Ali ko pozna djelovanje modernog oružja, na prvi pogled će uviditi, da ovakova barikada nije u stanju uzdržati navalu regularne vojske. Tako je i u Španiji iza nekoliko dana strahovlade opet uspostavljen mir.

*** Skretanje temelja politike kod europskih velevlasti.**

S francuskim ministrom pretsjednikom Clemenceauom povukao se sa političkog poprišta Francuske čovjek, koji je svojom osobitom izrazitom osobnošću obilježivao povijest francusku u zadnjim trim godinama. Srušili su njega, koji je prije bio sam privilegovani rušilac ministarskih kabineta, jer njegov opstanak posta nemoguć, kad je jedan od najznatnijih francuskih generala Humbert predbacio vladi, da nije možna da zaštiti Francusku. K tomu su pristupile teške tužbe na Clemenceauova brata, koji je igrao znatnu ulogu kao član saveza dobavljača mornarice.

Ako je ipak za Clemenceauom bio neki osobiti sjaj, valja to pripisati spretnosti, kojom je uredio izvanju politiku Francuske .On je osobito potpomagao politiku engleskoga kralja Eduarda, koja je radila protivu trojnoga saveza. No u Francuskoj su uvidjeli doskora, da engleska politika ne donosi nikakova ploda. Jer u slučaju rata bila bi ipak Francuska osamljena, pošto je engleska kopnena vojska premalena, a da bi mogla dovoljno potmagali obranu francuskih granica. Pa i Rusija, saveznica Francuske uviđjela je, kakovu ulogu igra engleska intrigua na političkom polju.

Pichon, ministar izvanjskih posala.

Tako je očekivati, da će povodom pada Clemenceauova nastati neki preokret u medjusobnim odnosima velevlasti, jer i Francuska i Rusija moraju očekivati, da će dalji sklad s Engleskom imati teških posljedica glede vlastitih njihovih interesa.

Dalcassè,

prije ministar izvanjih posala, kad ga je naslijedio Pichon, dao je očitovanje za odstup ministra pretsjednika.

*** Novi francuski ministar pretsjednik Briand.**

48. god. star, bio je najposlije ministar pravde u Clemenceauovom ministarstvu. On si je stekao brzo svojim darom govora i svojim juridičkim znanjem znatno mjesto u socijalnoj stranki, a bio joj je dugo vremena generalsekreterom. 1902. došao je kao delegat u francuski parlamenat. Prema Austriji i ujedinjenoj Njemačkoj vrlo je prijateljski. U programu je svomu istaknuo poglavito obnovljenje ratnih sudova i uvedenje penzija za radnike.

Brun, novi francuski ministar rata.

*** Pichon,**

francuski ministar izvanjskih posala, zadržao je svoju lisnicu, koju je već i za Clemencea-u imao.

*** Millerand.**

Novi ministar prometa Millrand osobito se je istakao svojim radom u poslu radničkih zakona.

*** Brun.**

Na mjesto Picquarta, došao je za ministra rata Brun, dosadašnji generalissimus franceske vojske.

Iz Gajeva života.

Kako je Gaj ljubio svoju djecu.

Gaj je bio čovjek vanredno nježnih osjećaja, a naročito se ta nježnost isticala u obiteljskom životu. Svoju djecu ljubio je vanredno. Kad mu je umro najmladji sin Bogdan u 6 godini života svoga, bio je Gaj silno rastužen. U toj tuzi napisao je Gaj ove stihove:

„Sin gdi mi je, koi je bio
Srca moga blago sve,
S kojim sam se ponosio
Veleč sin je moi to . . . gle!?"

Ove stihove našli smo medju papirima velikog našeg preporoditelja, koji se još čuvaju kod njegovog sina presv. gosp. Svetoslava pl. Gaja u Zagrebu.

Z. B.

Iz djetinstva Gajeva.

Dok je Ljudevit Gaj bio još dijete i u kući svojih roditelja u Krapini, najvolio bi polaziti do susjedne kovačnice i motriti, kako skaču iskre, kad je kovač kovao željezo. Mnogi su u tom predvidjali vatrenost budućeg velikoga muža. (Po pripovijedanju g. Barbota u Krapini).

Z. B.

Millerand, novi francuski ministar prometa.

KRONIKA.

*** Novi francuski ministar pravde Barthou.**

bio je dosada ministar prometa, pa je kod zadnjega štrajka poštanskih i brzojavnih činovnika mnogo vike prouzročio. Poštanski je promet uspostavljen uvedenjem vojnika. Njegov nasljednik je Millerand.

*** Profesor Dr. phil. et mus. Hugo Riemann.**

u Leipzigu slavio je 18. srpnja svoj šezdeseti rodjendan, te je tom prilikom primio mnogo čestitaka i darova.

*** Otkriće ruskog revolucionarca Burzewa.**

Glede špijunaže ruske političke policije u Francuskoj, o „ruskom kabinetu", što ga je potonja u Parizu osnovala, nadalje činjenica, da je negdanji revolucijonarac u Parizu Harting bio ugledna socijalna namještenja kao punomoćnik državne policije u Rusiji, a hotio je osnovati ovakove „crne kabinete" u Beču i Berlinu. U tim se je kabinetima pregledavala korespondencija ruskih „prokletih" podanika. To je sve u zadnje vrijeme u velike zabezeknulo oči sviju na sastaja-

Francuski aeronaut Bleriot.

lišta Rusa u inozemstvu. Posljedica ovih afera jest: da se počima ruskim djacima praviti poteškoće u toliko, što im i u modernim i slobodoumnim državama zabranjuju stvaranje klubova, kao u Švicarskoj.

UMJETNOST.

*** 90-godišnjica Lisinskovoga narodjenja.**

8. srpnja o. g. navršit će se 90 godina otkako se narodio hrvatskom narodu najveći njegov glazbotvorac i prvi pregalac na polju hrvatske glazbene umjetnosti. Onomu, — koji nam je dao prve poputnice, prve opere, prve popijevke, zborove, orkestralne kompozicije, koga su pustili Hrvati da propadne, — onomu mužu i geniju nitko ne će, da piše hvalospjeva, nitko ne će da izvodi djela niti da drži akademije u počast 90-godišnjice narodjenja. Bilo bi poželjno, da se naša pjevačka društva, kod sastavljanja svojih koncerata sjete ove zgode, pa da izvedu što više Lisinskovih djela, a naša bi se hrvat. opera zadužila, da izvede „Porina" ili bar „Ljubav i Zlobu". Haydna i Händela smo proslavili, a domaćega sina dakako još ne! Nije se nitko sjetio. No još traje ova godina, a što je važnije približuje se domala 100 godišnjica Lisinskova narodjenja, pa bi se već sada moglo, koje pjevačko društvo ili savez pobrinuti, da se našemu glazbenomu velikanu, onda — naime za 10 godina uzmogne podignuti dostojan spomenik. Zato bi već sada trebalo, da se počnu skupljati prinosi, jer to uvijek kod nas Hrvata ide veoma lagano. „Braća H. Zmaja" namjeravaju, kako čujemo, do godine podići Lisinskome spomen-ploču, a trebalo bi, da ih u tom nastojanju podupre hrvatsko rodoljubno općinstvo!

Lisinski je vidio i doživio mnogo tužnih dana u Hrvatskoj, a sam je prepatio mnogo dana bez jela iz ljubavi za hrvatsku glazbu. Plod svoje muke nije za života vidio, a poslije smrti pravo ga je tek shvatio pokojni Miletić, koji je dostojno izveo njegova „Porina" i „Ljubav i zlobu". Ali Miletića nema više medju živima. A mladji naraštaj naš, a osobito kritika i žurnalistika voli tudje nego domaće. Stoga valja pregnuti, da ovakova zgoda ne prodje nevidjeno, već da bude što većim sjajem ispravljena pogrješka naših otaca, koju su nanijeli neumrlom Vatroslavu, pa da ga bar poslije smrti dostojno častimo. Tako bar čine drugi narodi svojim velikanima.

Skupimo se svi složno, da kliknemo na grobu onoga, koji je opjevao slobodu naše domovine u svom „Porinu": „Slava Lisinskomu. B. Š.

*** Nova opereta.** „Bosonoga plesačica" brala je lovorike u Lipskom, a naš slavljeni ravnatelj opere profesor Srećko Albini, bio je pozdravljen frenetičkim aplauzom. Izvodjenju prisustvovalo je više ravnatelja operetnih i intendanata, a bio je nazočan i naš intendant g. Treščec.

„Nova" ova opereta je „Nabob" u dva čina. Sadržaj je uopće izlišno pričati, jer je svakomu već iz „Naboba" poznat. Da se slavi naš domaći sin svakako mora, da bude svakome Hrvatu drago i milo. A i mi čestitamo od srca g. Albiniju na uspjehu.

Izvedba je opere bila lijepa, a uspjeh osobit. Svidjela se osobito barkarola kapetana Hoppsa pa nastupna pjesma nekadanjega „Naboba", a sada krštenoga Georges Frippona, zatim prekrasna arija Sevire, koja nije dobila novo ime. Albini se morao ponovno pokazati oduševljenom općinstvu, koje ga je obasulo cvijećem i vijencima. Čestitamo!

*** Iz hrvatske opere.**

Hrv. opera je uskrsnula i to u velikom stilu sa „baletom", sa 3 dirigenta i sa orkestrom od 50 članova. Sve je već spremno i sve čeka na sretni početak! —

Jedan zagrebački dnevnik donio je otprilike nacrt repertoira naše „hrvat. opere", u kojem ali čitamo samo 2 „hrvatske" opere i to „Zrinskoga" i „Lizinku", a noviteta niti jednoga, a najmanje hrvatskoga, premda je maestro Zajc predao svoju „Godinu 1848." Od ostalih su opernih skladatelja zastupani: Wagner, Verdi, Mascagni, Puccini, Bizet, Čajkovski i neki drugi. No da li je taj repertoir primljen od kazališta još se ne zna, bilo bi poželjno, da u njem osvane još koja hrvatska opera, pa što više slavenskih, a ne bi bilo zgorega, da se pjeva i slovenska: „Gorenjski slavček".

*** „Cecilijino društvo" u Zagrebu.**

Crkveno-glazbeni poučni tečaj, l. glavna društvena skupština i crkveno-glazbene produkcije što ih je priredilo „Cecilijino društvo" u Zagrebu 23. i 24. kolovoza 1909. Vanredna je to zamisao, a premalo je u našem narodu naša odziva. Kakovo je i kolike važnosti „Cecilijino društvo" teško je sa par riječi opisati. Ono si je uzelo za svetu zadaću, da iz crkve izbaci sve, što nije crkveno, a da odsada sa kora odzvanjaju tek zvuci hvale Gospodinu, kakovi i koji su dostojni svetoga mjesta, kao što je crkva. Pa i to je našlo dosta malo odziva. Tu bi se morali pokazati rodoljubni svećenici i učitelji, pa pomoći rad „Cecilijinog društva" i pregnuti oko reforme hrv. crkvene pučke popijevke. No nije ovdje mjesto za to, već valja pokazati ljepotu i vrijednost crkveno glazbenih produkcija i važnost poučnog tečaja, što ga je priredilo pomenuto društvo. Kako se u našim preparandijama i seminarima premalo pazi na glazbeni odgoj, najpače crkveni, uzelo si „Cecilijino društvo" zadaćom, da priredjuje poučne tečajeve, za orguljaše, svećenike i zborovodje. Ove su godine bila četiri praktična predavanja, koja su na sebe uzeli gg. Filip Hajduković i Franjo Dugan. „O koralu" je krasno razložio i ujedno podao praktične upute veleč. g. Filip Hajdukić, dok je g. Franjo Dugan dao vrlo lijepe i praktične upute orguljašima: o modernim i starim orguljama, razložio uz to registriranje, vrst i kakvoću pojedinih registara, te sastav orgulja i način, kako se kod njih glas izvodi. Zanimivo ovo razlaganje slušalo je mnoštvo slušatelja, a ujedno su razgledavali moderne orgulje u Isusovačkoj crkvi i starije ali ljepše i moćnije orgulje u katedralci. Najzanimivije je bilo predavanje gosp. prof. i ravnatelja glazb. zavoda Franje Dugana. „O crkvenoj pučkoj popijevci" gdje je g. predavač istakao važnost, ljepotu i sastav crkvene pučke popijevke, dodao uputu o skladanju iste i razglobiv pojedine ljepote pjesme pozvao prisutne, da, u koliko su bili skladatelji, pregnu oko toga, da i naš narod dobije što više, što ljepših i što boljih crkvenih pučkih popijevaka. Sa zanimivim razlaganjem „O crkvenoj homofoniji i polifoniji" svršio se ovaj poučni tečaj.

I. je glavna skupština „Cecilijinog društva" obdržavana dne 24. VIII, o. g. u 10 sati prije podne u „Kolu". Bila je brojno posjećena. Predsjedao je zbog bolesti pretsjednikove društveni potpretsjednik preč. gosp. Janko Barić, koji je prisutne oslovio živim govorom ističući važnost i svrhu Cecilijanstva, na što je veleč. gosp. Milan Zjalić, tajnik, pročitao tajničko izvješće. Prikazao je u pravom svjetlu rad upravnog odbora i vanjskih „Cecilijnih društava". Iza izvješća blagajnikova (gosp. Mirko Novak) i nekih eventualija zaključio je predsjednik glavnu skupštinu zahvaliv prisutnima na mnogobrojnom posjetu.

Glazbene su produkcije izvadjane sa mnogo mara. Velika je u tome zasluga bila gg. F. Hajdukovića, M. Zjalića, M. Novaka, I. Horvata i F. Dugana. 23. VIII. bila je pjevana svečana „Missa in honorem sanctae Ceciliae" od St. Wietbergera. Ova teška četveroglasna skladba za muški zbor izvedena je precizno pod ravnanjem g. Filipa Hajdukovića, regensa kora stolne crkve. Poslije podne lijepo su na svečanoj večernjici otpjevane „Litaniae in h. B. Mariae V." od Hallera. Pjevao je 4 gl. muški zbor sv. Marka pod vrlim ravnanjem g. Mirka Novaka. Iza toga su pjevane još „Tantum ergo" i „Salve regina". 24. VIII. pjevana je „Missa salve regina" od Stehlea 4-glasni mješoviti zbor pod ravnanjem marnoga g. Milana Zjalića a iza offertorija je pjevao muški zbor „Creator alme siderum" od Kothe-a. Vrhunac svih produkcija bio je svečani koncerat u stolnoj crkvi sa ovim razporedom. 1. J. S. Bach: Fantazija i fuga G-mol. Izvodi na orguljama gosp. F. Dugan. 2. M. Haagi: Immolabit hoeduni. Mješoviti zbor „crkve svete Trojice" u Karlovcu. 3. Jesu Redemptor omnium koralni himnus. 4. J. Rheinberger: Cauzona i D-mol sonate. Izvodi na orguljama gosp. Franjo Dugan. 5. F. Dugan: Tebe mi hvalimo Bože. Mješoviti zbor „crkve svete Trojice" u Karlovcu. 6. G. E. Stehle: Jesu rex admirabilis" Motet. 7. „Hvala Marijina" i Novakova „Majci Božjoj" pjevao je mješoviti zbor zagreb. stolne crkve. 8. Klička: Koncertna fantazija po Smetaninoj simfoničkoj pjesmi: „Vyšehrad". Izvodio na orguljama gosp. F. Dugan.

Program biran i svečan, a izveden gotovo sav vrlo lijepo. Osobito valja istaći „Pjevački zbor crkve sv. Trojice" u Karlovcu pod ravnanjem gosp. Ivana Horvata, koji je daleko pretekao svojim znanjem i vještinom druge Cecilijance. Orgulje je oba dana prekrasno otsvirao gosp. Fr. Dugan, ravnatelj glazb. zavoda. Sve su produkcije lijepo uspjele, a „Cecilijinom društvu" svaka čast, te im valja od srca željeti, da nadju u hrvatskom narodu odziva, koga zaslužuje njihova svrha i mar. B. Š.

Leharova nova opereta. Franjo Lehar, slavljeni skladatelj „Vesele udovice", napisao je novu operetu „Ciganska ljubav", koju je prodao kazalištu Metropolitan u New-Yorku. Izvodit će ju još ove jeseni. Sretni skladatelj stiče bogatstvo, ali ga podržaje i reklama! —

KNJIŠTVO.

(Tim, što je koja knjiga primljena u ovaj popis, nije ništa rečeno ni proti njoj, niti u njezin prilog. O knjigama, koje se ne šalju redakciji „Prosvjete", ne će ona ni ništa izvješćivat osim ako bi to javna potreba iziskivala.)

NAPREDAK (1859.—1909.). Povjest i sadržaj prvih pedesetih njegovih godina. Prikazao Josip Klobučar. Izdanje „Hrvat. pedag. književ. zbor" u Zagrebu. Zamjernim trudom i velikim marom napisao je Jos. Klobučar omašnu knjigu od 224. str., u kojoj crta iznajprije povijest prvih 50 godina „Napredak" vodičem i savjetnikom pola stoljeća. Iza toga otisnut je prvi broj „Napretka" od 1. listopada 1895., onda slijedi sadržaj svih članaka i rasprava, razredan po granama pedag. znanosti, a tako i učiteljske skupštine i učiteljska društva i najzad imena svih suradnika „Napretkovih". Zaista moramo drugu J. Klobučaru zahvaliti za uloženi trud i od srca čestitati na uspjelom radu. Knjigu će dobiti svi pretplatnici „Napretka", a ona je ogledalo učiteljskoga rada od pola ljutskog. vijeka, koje nam daje sjajnu sliku.

*VELEIZDAJNICI. Pripovijest Zvonimira Pužara. Tisak i naklada Janka Dujaka, Sisak 1909., cijena 40 filira.

Već smo jednom prilikom napomenuli, da se jadna naša kritika premalo obazire na plodnoga i vrsnoga pisca Zvonimira Pužara, koji je dosele napisao već lijepi broj pučkih knjiga, a od novijega vremena dao se i na historijske pripovijesti, koje u nas obradjuju za sada samo: Dr. Velimir Deželić, Higin Dragošić, i učitelji Milutin Meyer i Franjo Sudarević. Zvonimir Pužar napisao je: Seljačku bunu, Strašna noć, Jelica Horvatovićeva, U krvi i plamenu, Silnik i dr., a sada nam šalje zanimljivu pripovijest: Veleizdajnici", u kojoj prikazuje pokušaje Magjara, da što jače zadru u hrvatska prava. Ovakovo štivo dolazi našemu narodu u zgodan čas, jer će ga bolje moći zagrijat za rodjenu grudu i oduševiti za otadžbenički rad. Ovake pripovijesti sadržaju lijepe pouke i korisne pobude, te su vjerne slike naših jada i tegoba, naših borba i pregaranja, naših mana i slabosti, a pogotovo našega kremenitog domoljublja, koje nas je i u najtežim časovima sačuvalo od propasti. Evo što pisac stavlja u usta banu grofu Erdediju: „Sloge nam treba, čvrste, odlučne, poštene i razumne sloge! Dok ne bude u Hrvata sloge, dotle neće medjunjima biti ni blagostanja. Jedino sloga svih valjanih sinova othrvati će svako naše zlo!..." Ovo i mi potpisujemo i pripovijest Pužarovu rado preporučujemo. Više vrijedi lijepa knjiga, nego onake novine, koje donašaju najviše: ubijstva, razbojstva i razne nesreće. —

* ŠKOLSKI ISPITI U SVJETLU NAPREDNE PEDAGOGIJE. Rasprava Stj Širole. Tiskom A. Scholza u Zagrebu. Cijena 50 fil.

Ovu savremenu raspravicu napisao je naš suradnik po uvaženom pedagoskome piscu Ivanu Plecheru iz Münchena, te ju je čitao na sastanku učiteljskoga društvo grada Zagreba i okolice. Kako je raspravica stekla kod drugova dopadnost, dao ju je pisac posebno otisnuti, te ju je posvetio učiteljskomu društvu grada Zagreba — prigodom 25 godišnjice društva, koje će se iduće godine proslaviti velikom izložbom škol. učila i dr. Sav utržak svoje knjižice darovao je naš suradnik potpornoj blagajni „Saveza hrvat. učiteljskih društava" za potporu ubogim i nemoćnim učiteljima.

* NOVI ZVUCI. Treća knjiga pjesama „Porivi". Spjevao Rudolfo Fr. Magjer, Osijek 1909.

Kao što sa živog vrela ključa bistra voda, tako iz srca marnoga i plodnoga pjesnika, našega druga Magjera niču pjesme pune toplih osjećaja i mladenačkoga žara. Ovu najnoviju zbirku svojih pjesama razdjelio je pjesnik u tri skupine: Moj svijet, Idejali i Pjesme različne. Pjesmice su nježne i ljupke, a osobito je uspjela „Domovini" (str. 23.), koja će svakoga rodoljuba zanijeti značajnim refrainom: „Oj, čelik Hrvati, gdje ste?! . . . Prostor lista nam ne da, da se podrobno osvrnemo na svaku pjesmu. Oprema je raskošna. Gosp. Magjer ima mnogo ukusa, da svoje radove šalje u svijet u doličnoj opremi, a to se danas i traži.

* PJESME: „Samoprijegor vodi svijetlu i slobodi". Spjevao O. Fra Bone Zec, trećoredac; Zadar 1909. Cijena 80 filira.

U doba krutoga materijalizma i na prelazu iz secesije u neku jedinstvenu književnu školu, javlja se snažan talenat mladog pjesnik O. Fra Bone Zec. Šalje nam zbirku svojih pjesama, o kojima piše prof. N. Batistić ovo: „Pjesmice su prožete nekom blagom tankoćutnosti; u njima otskače čuvstvo sjete, koju vjera i nada uzdižu, ublažuju i sokole. Osim religijoznoga čuvstva bude u čitaocu i domovinsko, te su kadre i najmlitavijemu podžeći iskru domovinske ljubavi. Za mene su ove pjesmice dragulji, okovani u suho zlato, jer su tu duboke i nježne misli zaodjene u lijepo ruho bujnog poetičkog jezika, te u svojoj kratkoći prisiljuju na razmišljanje ljutskoga udesa na zemlji, koji se jedino može ublažiti čvrstom vjerom i stalnom nadom u bolju budućnost." Ljepše ocjene im ne treba. Krasna knjižica dobiva se kod pisca, Samostan Franjev. Trećoredaca, Preko (Zadar).

Sve ovdje nabrojene knjige dobivaju se u „Knjižari i papirnici u korist kluba Ćirilo-Metodskih Zidara" (Šimunić i drug) Zagreb, Preradovićev trg br. 4

SVAŠTICE.

*** Iz staroga Zagreba.**

Dašto, dogadjalo se u „starom" Zagrebu puno toga, što je već pokojni Šenoa krasno opisao, a ima još mnogo, što bi znali i starci da pripovijedaju, pa ćemo takovih „Zagrebčica" donijeti i mi, da se ne izgubi stara spomen med mladjim naraštajem.

Ovdje nastavljamo kazivanje Joška pl. Masneca, koji bijaše Zagrebčanima, pa i nama onda djedu, poznat, a zalazio je malo ne u svaku poznatiju kuću, te je često u svojim brošurama znao opisati mnogoga staroga i „poštuvanoga purgara", ako bi mu se ma u čem zamjerio . . .

U „Mojem životovanju" veli: „Stupim u petu školu (1852.), al nešto mi je sustezalo srce — što? to i sam nisam znao. Nije mi manjkalo ako Bog da talenta, akoprem mi se je volja ponešto iznevjerila. — Dali su mi iz religije krst II. reda, a gosponek iz grčkoga su se z menom samo šalili, kajti sam bolje znal grčki, nego sam gospon. Pustim — na temelju mojoj malenkosti nanešene nepravde — škole . . .

Otac moj. Bog mu pomiluj dušu, nije bio prijatelj znanja, a još manje su mu prijale okolnosti vremena . . . . Drugi duh je zavladao u našem narodu, a on je još uvijek ostao stari šalabaster. — „der alte Masnec mit dem ewigen Zilinder"! Istina Bog svi su ga štovali i počitovali kao poštena gradjanina i vrijedna starca . . . Samo u tom se potpuno slažem sa svojim pokojnikom, što je rado pjuckao i time se obistinjuje hrvatska poslovica: „Da voćka ne pada daleko od stabla" . . . Pa napokon kod nas Hrvata jest i navada piti. A navada je druga narav. „Consuetudo altera natura. Usus lex. Lex debet formulare usum, ratio verum praecipitare stupiditatem."

U siječnju g. 1853. dao se Masnec na putovanje i pošao u Grac, Beč i u Češku do Budjejovica i nakon osam mjesečnoga izbivanja vratio se u Zagreb Odavle ode za pisara u Tošovac.

„Nastupi opet vrijeme polaženja škole, a ja hajd godine 1854. u preparandiju. U prvom tečaju bilo nas je šest djaka, razna kroja mladići. Taj tečaj svršio sam takovim uspjehom, da je egs stirao red nad redom, tak bi ja na vršku morao stati — pa ipak nisam — a zašto? Tezuse smo vukli — pak dalje ne ću da pripovijedam! — Godine 1855. stupim natrag u latinske škole, da nastavim nauke."

Kako je bio Masnec nemirna duha, vrati se u preparandiju, koju za dva mjeseca opet ostavi i podje u Grac. Tako je opet izgubio jednu godinu.

„Godine 1856. probudi se misao u naših vrlih domoljuba, da se drama, ko što kod inih naroda razvija u hramu narodne „Talije" majčinim jezikom — našim hrvatskim. — Gospodin Freudenreich je već onda stao na čelu društva kao redatelj. — Pretstavljali bi bili naši za čudo prehvaljeni umjetnici, da su imali vrsna u jeziku šaptaoca.

Stari grešnik, pokojni mladi Vejac, pretenta me i uputi na redatelja, da se prijavim za šaptaoca . . . Ja sam postao komedijantom.

Pretšastnik moj — debeli Ferketić — umro je naglo s toga, što je bio članom „umjerenoga društva"; istina Bog i tu bi mi mogao koj šarlatan, koj nije ništa bolji nego li ja i pokojni moj antecessor prigovoriti: „da se sova senici špota, što je velike glave"! — ali latin veli: „si tacuisses — etc."

Ja znam iz izvora, kako se je jedan meni špotao, što sam na glavi nosio crven u kapu, nuz svoje crveno lice, veleć mi: kakva kapa, takvo lice", na što mu ja posve jednostavno odvratih: „i takav nos", jer ga je duše mi imao crvenog kao turska paprika.

Dočim sam stupio u društvo kao „prvi šaptalac trojedne kraljevine", pretstavim se svojemu direktoru poštenjaku na glasu Blattneru. Taj gorostas od čovjeka, lijepa stasa, rudastih vlasi, engleska nosa, francuskih usna, rodom pravi Švaba, — primi me prirodjenim superbilitetom svojim posve aristokratično i opredijeli mi mjesečnu plaću od 20 forinti, koju je poslije mog šestnje-

sečnoga službovanja platio Bog, a ne Blattner.

Pod istim ravnateljem živila su dva društva: hrvatsko i njemačko. Živili smo medjusobno ko pas i mačka, a pazili smo jedan na drugoga kao „haftelmacheri"! Društvo — poimence hrvatsko, bilo je tako slabih nogu, da sam ja iz šaptar-kuće (šaptaonice) morao stupiti na pozorište i prikazati štovanom općinstvu svoju malenkost. kao „neu gebackener Künstler"!.. I glavom Dr. Demeter me je javno u javnih listovih hvalevrijedno označio...

Mislim, da je svakomu pojedinomu spletkarija dvorska poznata, no intriguа kazališna — bud ma kod kojega — krila svoja raskriljuje poput orla kralja sviju ptica. Tako i ja odoh u mrežu tih spletkara, zaveden po starim paucima, upravo kao mušica u slatki med... Ja sam se u staroj hrvatskoj obitelji odhranio i to kruhom kukuružnjakom, kiselom zeljem, repom slatkom i kiselom, a ponajviše poljskim bažuljem. I akoprem sam učio ex propria diligentia estetiku — ipak se nisam mogao priučiti na lizanje ruku i sniženje ispod životinje.

Tako sam kod kazališta ipak dvije godine proživio, uprkos izraza neke gospodjice: „Was will der Masnec. — der Soufleur ist die letzte Person beim Theater!"

A obratno je dokazano. da je šaptaoc — „Die Seele des Schauspiels" ili „der unterirdische Gedächtnisunterstützer" . . . (Nastavit će se.)

Nekoliko kajkavskih poslovnica.

Medju raznim papirima našli smo rukom Ignjata Kristianovića pobilježene ove kajkavske poslovice:

Koi se z-vukom pajdaši, mora takaj z niim tulitl.

Kaj pes laje, veter nosi.

Kuliko ljudih tuliko čudih.

Koga vu zvezde kovati, to je prekoredno hvaliti.

Naletel je kak ždrebe v rudo.

Gde te ne serbi, nečesi se.

Koi od straha vumira z petu mu zvone.

Gledi kaj i vrag iz maslenke,

Ima penez kaj i žaba dlak.

Pazi, da na te nesede muha.

Vuk nebude nigdar po szrakah sit.

Gdo se još do sad je porodil, koi bi vsem bil vgodil.

Gledaj, gledaj! ali gdo bi bil mislil kud vrag svoju mrežu plete?

Teško je staroga konja vučiti voziti.

Opala muha na medveda.

Dobra volja mošnje kolje.

Šiba poje mešu.

Da se dete nebi plakalo niti mati se nebi stala.

Poverne kad vrag cerkne, jošče ga neboli glava.

Poverne kada zadnji iz Rima dojde.

Pred smertjum nikoga neimenuj srečnega. Z. B.

Odkuda dolazi riječ „Lloyd"?

Poznato je, da se riječ „Lloyd" upotrebljava po čitavom svijetu, napose pako u Engleskoj. Mnogi čitaoci pitali su već odkuda dolazi zapravo ta riječ, tko i šta je bio ili je „Lloyd"? Ta riječ upotrebljava se najvećma, kad je govora o morskom osjeguranju ili u opće o kakovim novostima na moru. Lloyd nije mitička ličnost „katedžije", o kojem se je mnogo čulo pripovijedati, a da mu se za krsno ime ni znalo. Lloyd igrao je svojedobno razmjerno vrlo važnu ulogu, kako mnoge isprave dokazuju. On je u radu korisno sprovadjao svoj život. Poznato je, da za vlade engleskoga kralja Karla II. Edward Lloyd bio zaista posjednik kavane, s kojom je po svoj prilici bila spojena i gostiona. U malenoj uskoj ulici Tower Street u Londonu, gdje je nekoč, kao što je i danas bito stjecište brodovlasnika; gdje u mračnim prostorijama u svako doba slažu svoje račune, stajala je i Lloydova kavana. Pošto u ono vrijeme nijesu još španjolska ni portugiška vina prodrla u Englesku, to je Mr, Lloyd mogao sa čašom dobrog bordoa mnoge ugledne brodovlasnike pribrojiti svojim stalnim gostima. Sa svojim prirodjenim trgovačkim darom nastojao je, da svim mogućim udovolji svojim gostima. Dozvolio im je stoga, da kod njega sklapaju svoje trgovačke poslove, a robove, koji su sa koje ladje na Temsi uskočili dao je dovesti k sebi. — Da mu je trgovina dobro išla, može se zaključiti po tome, što se god. 1692. preselio u Lombard-Street. Usprkos preziranja mnogih znatnijih i većih kavanara u istoj ulici uspijevao je Lloyd vrlo dobro, te danomice uvećavao se broj njegovih gostiju. Nijesu to bili sada samo obični mornari i trgovački putnici, već je bilo i društvo pravih City-trgovaca. God. 1696. dodje na sretnu misao izdati novine „Lloyd's News". Ove su bile isprva veoma neznatne i slabe sa svojim novostima, jer su većinom služile kao cirkular gostima izdavača. U kasnije vrijeme stali su si pomorski kapetani pripovijedati razne novosti iz različitih luka medju Londonom i Barbadoskim otocima, sredozemnim morem i Azijom, koje su u savezu sa dioničarskim oglasima tvorile glavni sadržaj novina. Lloydov list bio je drugi po redu najstariji list u Engleskoj, koji je u svojem početku postao tako rijedak, da od ovoga najveća knjižnica na svijetu — britski muzej — posjeduje samo jedan broj. Ugled rastao je danomice, kuća Lloydova razvila se u veliki zavod, koji još i dandanas nosi ime „Lloyd'. Tu se usprkos povećanju i promjenama prave isti poslovi, koji su se prije dva stoljeća u malenoj kavani Lloydovoj obavljali. Pošto se morska osjeguranja sve do god. 1774. neprestano kod Lloyda u Lombard Street vodila, to su se osigurani članovi združili i zadržali ime „Lloyd". Fa.

Nikelov novac.

Svijet u Evropi proživio je ne samo nekoliko stoljeća, već i više tisuć godina, dokle se je došlo kovanja niklovog novca, dočim su u Indiji i Kitaju poznavali takvi novac već u prastaro doba; niklov novac, ne samo što je trajan, na ime ne izliže se tako lahko i neistroši, nego pridrži tako rekuć nepromjenjen sjaj, a što je i najglavnije ne lijepe se na nj mrlje, dakle je nepristupan prijenosu priljepčivih bolesti. Niklov novac ušao je u običaj prilično razgranjeno u mjesto sitnog novca i sastoji se iz čvrste smjese srebra, pak je i mnogo vrijedan kod toli neznatne težine, te se netroši toli jako i održi vrlo čisto u prometu. Za priugotavljanje ovog novca nužni su osebujni jaki strojevi za kovanje, pak se i smjesa dade vrlo teško priugotoviti, i time je u veliko sprečavano patvorenje ovog novca.

Njemački niklov novac sastoji se od smjese od 25 postotaka nikla i 75 postotaka bakra, koja je sastavina usvojena i u drugim zemljama; kao posebna sastojina pronadjen je nikalj istom godine 1571. u bakrenom niklu (crveni nikaljski kučadan, Rothnickelkies) od prirodoslovca Cronstedta.

No dokazano je nedavno u sjednici u skupštini numismatičnog društva u Berlinu, da su u prastara vremena kovali niklov novac, ma da i nije niklova kovina bila u ono vrijeme poznata svijetu niti u bitnosti a niti imenom. Niklov novac bio je uveden u zemljama južno od Hindukuša, u kojima su vladali indijski kraljevi Euthydemos II., Pantaleoni Aagathokles negdje u prvoj polovici drugoga pretkršćanskog stoljeća; u niklovom novcu iz onih vremena, na ime iz dobe Euthydemove pronadjeno je 78.5 dijelova bakra i 20 nikla uz tragove željeza, kositra, srebra itd., tako, da se taj novac gledom na sastavinu prilično primiče smjesi njemačkog niklovog novca. koja je danas na daleko usvojena. Pa i lukavi Kitajci su već u prastaro vrijeme poznavali i upotrebljavali nikalj i svakako je vjerojatno, da je takvi novac došao uplivom Kitajaca u Indiju.

M. M—ć.

Veliki imetak.

Kad su moćnoga amerikanskoga bogataša i veletršca željezne manufakturne robe Mr. Mac Goold-a zapitali, na koji je način stekao svoj ogromni imetak, odgovorio je veliki ovaj trgovac: „Tim, što sam izdašno i racijonalno upotrebio štampu!"

Farneška ura.

Ima po svijetu više ura, koje su znamenite i kao umjetnine i kuriosa. Medju ove ubraja se i t. z. Farneška ura. Ovu načinio je glasoviti matematik i mehanik Bernardo Facini god. 1725. Bijaše namijenjena za vjenčani dar nekoj princezi iz kuće Farnesa, koja se je udala za potonjeg španjolskog kralja Fippa IV. Kašnje dodje ta umjetnina u posjed napuljskih Bourbonaca. Član te porodice grof od Caserte darova ju papi Leonu XIII., i tako se danas nalazi u bogatoj vatikanskoj zbirci u Rimu (knjižnica). S vremenom je bila ura pokvarena. Budući, da je sačuvan točan opis ure od samog Facinija, lako je popravljena. Mehanizam je veoma kompliciran, pokazuje 12 sati dana i 12 sati noći te dužinu dana i noći prema godišnjim dobama. Pokazuje nadalje položaj sunca u raznim konstelacijama zvijezdja, te pomrčine sunca i mjeseca. Jedino, što je za čudo, manjka kazalo datuma. Kutija ure jest od ebanovine, kristala i srebra. Pločice nose posvetu Facinija i sada grofa od Caserte. Osmerokutni gornji dio ure rijese dva mala andjela, koji drže i grb pape Leona XIII. Sve to je od cizelovana srebra. Z. B.

»Prosvjeta« izlazi početkom i polovicom svakoga mjeseca na četiri arka. Godišnja ciena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, inače samo 12 kruna. Za inozemstvo 20 kruna. Predplatu prima: Uprava »Prosvjete«, Zagreb, Gajeva ulica br. 7. Rukopisi se ne vraćaju.

Uredjuje Emilij Laszowski. Tisak i naklada Antuna Scholza.

Prva i najstarija tvornica tambura

T. Kovačić

Zagreb, Ilica broj 46.

Ksaverska cesta 10.

preporuča svoj vlastiti proizvod

tambura

kano i skladište violina, guitara, mandolina, harmonika, flauta, okarina, itd. i sve vrsti žica.

Ignjat Franz

kipar i klesar

Telefon 39. ZAGREB Rainerova ul. 2.

Proizvodnja klesarskih i kiparskih radnja.

Mramorna industrija.

Najveće skladište nadgrobnih spomenika iz svih vrsti mramora, granita, syenita, labradora i t. d.

Kiparske radnje za façade.

Veliko skladište svih vrsti mramornih ploča.

Parna bojadisaona i kemička čistiona odjela

Vilim Ondrušek

Ilica 50 —— ZAGREB, —— Ilica 50

u vlastitoj u tu svrhu novosagradjenoj i moderno uredjenoj radioni preporuča se najtoplije p. n. općinstvu za

kemičko čišćenje odjela

svake vrsti, za gospodje i gospodu,

častničke odore, skupocjene haljine za dame od svile i čipaka, vrpca i veziva, savjesa za prozore itd.

Umjetno bojadisanje

svih gore navedenih predmeta u svakoj i trajnoj boji.

Vanjske naručbe izvršuje najkulantnije, brzo i točno uz poštarsko pouzeće.

= Vrlo umjerene ciene. =

Privatni

Ženski :: licej ::

trgov. tečaj i škola za kućanstvo škol. sestara

u Trstu.

Prekrasan položaj i krasan izgled na adriju, perivoj sa igralištem, moderno uredjena zgrada, električna razsvjeta, uredjeno kupalište, dvorana za tjelovježbu. Godišnja obskrba 600 K, školarina 160 K za licej, za trgov. školu 100 K za školu za kućanstvo 200 K.

Prospekti na zahtjev

Novom školskom godinom otvorena su četiri prva razreda liceja. Naučni jezik njemački. Osim francezkog, engleskog i talianskog, tečaj za hrvatski i slovenski jezik

---

Najizvrstnije i najbolje tambure

pravi i razašilje

Prva sisačka tvornica tambura

J. Stjepušin

Sisak (Hrvatska)

Odlikovan na Parižkoj izložbi g. 1900 te na Milenijskoj izložbi 1896.

Osim **tamburah i skladbe za tambure** imade razna glazbala kao: **gusle, citare, gitare, mandoline, harmonike, okarine** itd. za koje se šalje poseban cienik sa slikami.

Veliki ilustrovani cienik šalje svakomu franko badava.

U istoj tvornici izlazi strukovni tamburaški mjesečnik pod naslovom »TAMBURICA« koji donosi uz pouku i krasne tamburaške skladbe a stoji za godinu samo 8 kruna.

„AUTOL"

(zakonom zaštićeno) **nenadkriljeno ulje** za

motor-kola motor-kotače i motor-ladje

razašilju jedini tvorničari

H. Moebius & Fils,

Basel (Svicarska).

Skladište u Zagrebu:

Ferd. Budicki, Auto-Garage.

P. n. pretplatnicima!

Prvog srpnja započeo je novi kvartal **„Prosvjete"**, pa umoljavamo sve naše pretplatnike, da odmah pretplatu obnove, da ne trebamo sa opomenama dosadjivati.

Sve one, koji štogod na pretplati duguju, umoljavamo, da to odmah urede i zaostatak pripošalju, da im ne moramo lista obustavljati.

Pretplata za **„Prosvjetu"** s poštom iznosi:

za cielu godinu	K	14·—
„ pol godine	„	7·—
„ četvrt godine	„	3·50
„ inozemstvo za cielu godinu	„	20·—

Pojedini brojevi 60 fil.

Šaljemo na ogled prvi broj »Prosvjete« svakomu koji to zatraži.

Uprava „Prosvjete"

Zagreb, Gajeva ulica br. 7.

Pretplata na „Prosvjetu".

Molimo sve pretplatnike, da pretplatu šalju samo na našu upravu **Gajeva ulica br. 7.**, jer samo u tom slučaju preuzimamo odgovornost za pravodobnu otpremu.

Uprava „Prosvjete".

TISAK ANTUNA SCHOLZA.